

T.C.
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

CEMİL MERİÇ VE ÜMİT MERİÇ'İN İSLÂMİYET'E DAİR
TEMEL FİKİRLERİNİN MUKAYESESİ

Hazırlayan

Seçil DAŞTAN

Danışman

Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK

Yüksek Lisans Tezi

Malatya, 2014

**CEMİL MERİÇ VE ÜMİT MERİÇ'İN İSLÂMİYET'E DAİR TEMEL
FİKİRLERİNİN MUKAYESESİ**

Hazırlayan

Seçil DAŞTAN

T.C

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

Danışman

Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK

Yüksek Lisans Tezi

Malatya, 2014

KABUL VE ONAY

Seçil Daştan tarafından hazırlanan ‘‘Cemil Meriç ve  mit Meriç’in İşl miyet’e Dair Temel Fikirlerinin Mukayesesi’’ başlıklı bu alışma, 18 Haziran 2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından **Yüksek Lisans Tezi** olarak kabul edilmiştir.

(Bařkan)

Prof. Dr. H. Bayram KAÇMAZOĞLU

(Danışman)

Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK

( ye)

Doç. Dr. Mehmet DÖNMEZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen  ğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Mehmet KARAGÖZ

“Prof. Dr. Sezgin KIZILÇELİK’in danışmanlığına yüksek lisans tezi olarak sunduğum **CEMİL MERİÇ VE ÜMİT MERİÇ’İN İSLÂMİYET’E DAİR TEMEL FİKİRLERİNİN MUKAYESESİ** adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.”

Seçil DAŞTAN

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	v
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: İSLÂMİYET’İN SOSYOLOJİK ANALİZİ.....	5
2. BÖLÜM: CEMİL MERİÇ’İN İSLÂMİYET’E YÖNELİK TEZLERİ...	22
3. BÖLÜM: ÜMİT MERİÇ’İN İSLÂMİYET’E YÖNELİK TEZLERİ...	60
SONUÇ YA DA CEMİL MERİÇ VE ÜMİT MERİÇ’İN İSLÂMİYET’E DAİR GÖRÜŞLERİNİN KISA BİR MUKAYESESİ ÜZERİNE.....	111
KAYNAKÇA.....	121

ÖNSÖZ

“Trilyonda bir baba-kız örneği olmayan bir örneğiz biz. Gözlerini kaybetmiş olması dolayısıyla sekiz yaşından kırk bir kırk iki yaşına kadar babama kitap okudum. Babam gözleri görmediği için çalışırken sekreterinin çok heveskâr, sesinin çok berrak olmasını isterdi. Yani sesimizde biraz pürüz varsa, biraz homurdanarak okuyorsak, o gün çalışmak istemiyoruz demektir. Böyle olunca da çok sinirlenirdi. Her dem emre amade, neşeli ve onun istediği şekilde çalışmaya âşık çehre ile çıkmanız gerekirdi karşısına. Bunlar babamın ilgileriydi ama bu ilgiler dolayısıyla bir yerde babamın dünyasına istesem de istemesem de hapis edilmiş oldum, yani bir hapistir bu! Zaman içinde başlangıcı hiç anlamıyordum tabi, okul yıllarını. Fakat zaman içinde anladım bir ortak ilgi alanımız oluştu ve ben üniversiteye girdikten bilhassa asistan olduktan sonra fikir dünyalarımız aynı kulvara çıktı. Fakat bu sefer ben başka bir şey okumak istiyorum, babam başka bir şey okumak istiyor” (Ülkühan GÖÇER, “Prof. Ümit Meriç Yazan’la Cemil Meriç Üzerine: ‘Ulema-Aydın Tipimizin Bir Prototipi: Cemil Meriç”, s. 4-5).

Sosyoloji, bir disiplin olarak ortaya çıktığı 19. yüzyıldan bu yana din olgusuna büyük bir ilgi göstermiştir. 19. yüzyılın ve 20. yüzyılın büyük sosyologları (örneğin, Emile Durkheim ve Max Weber) din olgusuna dair kapsamlı çalışmalar üretmişlerdir. 19. yüzyıldan günümüze Batılı sosyologlar, Batı toplumlarının dinine olumlu yaklaşırken, Doğu toplumlarının dinlerine, özellikle de İslâmiyet’e eleştirel yaklaşmışlar, hatta İslâmiyet’i tek yanlı bir şekilde ele almışlardır. Batılı sosyologlar Doğu toplumlarını tanımak için İslâmiyet üzerine yoğunlaşmış, bu çerçevede daha çok oryantalist söylemler geliştirmişlerdir. Fakat Batılı sosyologların oryantalist bakış açısı, İslâmiyet’in dinamik ve özgün gerçekliğini ortaya koymaktan uzak kalmıştır.

Doğu toplumlarında İslâmiyet konusuna ilgi gösteren çok sayıda sosyolog olmuştur. Bir Doğulu toplum olan Türk toplumunda İslâmiyet’i doğru anlama

konusunda öne çıkan sosyologlarımız vardır. Bu sosyologlarımızın başında Cemil Meriç ve Ümit Meriç gelmektedir. Cemil Meriç ve Ümit Meriç, Batılı sosyolojinin kavram, perspektif ve yöntemleriyle İslâmiyet'i analiz etmemişlerdir. Bilâkis İslâmiyet'in kendine özgü dinamik yapısı üzerinde durmuşlardır. İşte, bu sebeple biz de bu tezimizde Cemil Meriç ve Ümit Meriç'in İslâmiyet'e dair temel tezlerini karşılaştırmalı olarak tahlil etmeyi amaçladık. Onların İslâmiyet'e ilişkin görüşlerinin benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya çıkarmaya çalıştık.

Kısacası, bu tezin ana amacı, Türkiye'nin önemli aydınlarından biri olan Cemil Meriç ile sosyoloji dünyamızda özgün söylemleriyle ayrı bir yer edinen Ümit Meriç'in İslâmiyet'e ilişkin görüşlerini ele almak, bu konuda aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkarmaktır.

Bu tezin ortaya çıkmasında, bana yol gösteren ve fikirlerini esirgemeyen kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Sezgin Kızılcelik'e teşekkür ederim.

Seçil DAŞTAN

Mayıs, 2014.

ÖZET

DAŞTAN, Seçil. Cemil Meriç ve Ümit Meriç'in İslâmiyet'e Dair Temel Fikirlerinin Mukayesesi, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2014.

Din olgusu, sosyolojinin meşgul olduğu konuların başında gelir. Batılı sosyologlar, 19. yüzyıldan günümüze din olgusu üzerine yoğunlaşmışlardır. Fakat onlar, özellikle İslâmiyet'e ve İslâm medeniyetine karşı her zaman tarafsız davranmamışlar, İslâmiyet'i belirli kalıp yargılarla değerlendirmişlerdir.

İslâmiyet'e eleştirel bakan ve onu çarpıtan Batılı sosyologların aksine İslâmiyet'i doğru yorumlayan sosyologlar da olmuştur. Bu noktada biz tezimizde, İslâmiyet'i doğru anlayan aydınlarımızdan Cemil Meriç ile sosyolog Ümit Meriç'in görüşlerine yer verdik. Onların İslâmiyet'i nasıl ele aldıklarını ve İslâmiyet'e bakış açılarının hangi noktalarda örtüştüğü hangi açılardan farklılıklar gösterdiği ortaya çıkarmaya çalıştık.

Düşünce dünyamızın önemli simaları olan, Türk toplumunun ve tarihinin ana meselelerine ilgi duyan, sorunlarımız üzerine düşünmüş olan Cemil Meriç ve Ümit Meriç'in İslâmiyet'e ilişkin tutumları Batılı sosyologlardan ve Batı düşüncesini kıble edinen aydınlarımızın/sosyologlarımızın yorumlamalarından farklıdır. Cemil Meriç ve Ümit Meriç, İslâmiyet'in ne olduğu, temel özellikleri ve prensipleri üzerinde durmuşlardır. Onlar, Batı aydınlarının dilinden İslâmiyet'i okumamışlardır. İslâmiyet'in tarihte ve günümüzdeki rolünü ve yerini doğru değerlendirmişlerdir. Cemil Meriç ve Ümit Meriç, İslâmiyet'i bir medeniyet, Doğu'dan gelen ı ışık ve bir dünya dini olarak yorumlamışlar, toplumlar ve bireyler bakımından önemine vurgu yapmışlardır. Onlar, İslâmiyet'in bir toplum projesi ve dünya görüşü olduğunu iddia etmişlerdir.

Cemil Meriç, İslâmiyet'e ilişkin fikirlerinde kültür-irfan kavramlarını tahlil etmiştir. İrfan mefhumunu İslâm ruhuyla bağdaştırmıştır. Cemil Meriç, İslâmiyet'in vahdet, sevgi, birlik ve adalete dayalı evrensel bir din olduğunu öne sürmüştür.

Cemil Meriç, İslâmiyet'in öncelikle bir ahlâk olduğunu vurgulamış, onun eşitliği savunduğunu ve uzlaştıracı bir temelinin bulunduğunu bildirmiştir. Ümit Meriç ise, İslâmiyet'i toplumların örf ve adetleri, bireylerin alışkanlıkları açısından ele almıştır. Ümit Meriç, İslâmiyet'i özellikle namaz, hac ve dua bağlamında daha fazla irdlemiştir. Ümit Meriç, namaz, hac ve duayı sosyolojik yönden irdlemiştir. Ayrıca Ümit Meriç, İslâmiyet'i analiz ederken kılık kıyafet ve örtünme konusunu ön plana çıkarmıştır.

Cemil Meriç ile Ümit Meriç, İslâmiyet'in büyük bir medeniyet projesi olduğu, onun evrensel bir din ve inanç sistemi olduğu konusunda hem fikirdirler. Diğer yandan Cemil Meriç, İslâmiyet'in teolojik ve felsefi derinliği ile ilgilenmişken Ümit Meriç ise, İslâmiyet'i daha çok biçimsel yönüyle (ibadetler ve örtünme vb) ele almıştır.

Anahtar Sözcükler

Cemil Meri, Ümit Meri, Doğu, Batı, Medeniyet, Kapitalizm, Sosyalizm, Oryantalizm, Küreselleşme, Din, İslâmiyet, Batılılaşma, Kültür, İrfan.

ABSTRACT

The concept of religion is one of the main focus areas of sociology. The western sociologists have concentrated on the religion concept since 19th century. But, they were not always objective in their analyses toward Islam and the Islamic civilization. They tended to analyze Islam within stereotyped framework. On the contrary to these stereotypical and subjective approaches, there were sociologists from the western world who have a more balanced view on Islam. Hereby, we focused on two of the intellectuals who developed a comprehensive and subjective understanding of Islam, Cemil Meriç and Ümit Meriç. We strived to reveal their analysis of Islam and divergency and overlapping of their views on Islam.

Two pioneering intellectuals of Turkish intellectual history in modern times, Cemil Meriç and Ümit Meriç's approach to Islam is different than other Turkish intellectuals and sociologists who simply followed the footsteps of the western sociologists. Cemil Meriç and Ümit Meriç elaborated what Islam is, its main principles and components. They managed to develop a comprehensive analysis on Islam's role and function in today and in the past instead of reading Islam from an orientalist perspective. Cemil Meriç and Ümit Meriç conceptualized Islam as a civilization, a light from east and a world religion by emphasizing on its significance for individual and society. They argued that Islam is a social project and a world view.

Cemil Meriç analyzed culture and comprehension (irfan) terms in his analysis on Islam. He associates irfan concept with the spirit of Islam. Cemil Meriç suggests that Islam is a universal religion based on unity, love, oneness and justice. Meriç emphasized that Islam, firstly, is a morality which advocates equality and has a mediatory ground, while Ümit Meriç treated Islam from the perspective of customs in the society and individual habits. Ümit Meriç analysed Islam more in the context of pilgrimage (hajj), prayer (namaz) and praying (dua). Meriç took hold of namaz,

hajj and dua sociologically. Moreover, Ümit Meriç featured dressing and covering issues in his analysis of Islam.

Cemil Meriç and Ümit Meriç agree on that Islam is a big civilization project and a universal religion and belief system. Yet, Cemil Meriç is more engaged in the theological and philisophical depthness of Islam, while Ümit Meriç focused on the formal side (rituals and coverings).

Key Words

Cemil Meriç, Ümit Meriç, East, West, Civilization, Capitalism, Socialism, Orientalism, Globalization, Religion, Islam

GİRİŞ

Din, bütün toplumlar için önemli bir olgudur. Din, toplumları ayakta tutan ana unsurlardan birisidir. Dinin ana işlevi, insanları birleştirme ve bir arada tutmadır. Dinin toplum dayanışmasında ve toplum bütünleşmesinde büyük bir görevi vardır. İşte, bu yüzden toplumlar ve bireyler açısından son derece ehemmiyet arz eden din gerçeğine sosyologlar da ilgisiz kalmamışlardır.

Batılı sosyologlar din gerçeği üzerine fikir sunmuşlar, fakat bir din ve inanç sistemi olarak İslâmiyet'i doğru tahlil etmekten uzak durmuşlardır. Batılı sosyologların nazarında İslâmiyet çoğunlukla belli çerçevelerden ele alınmıştır. Aynı zamanda İslâmiyet, onların metinlerinde, Batı dünyasında Batılı kavramlar ve sistemlerle uyumlu gösterilmeye çalışılmıştır. Batılı sosyologlar, daha çok postmodernizm, küreselleşme, oryantalizm, kapitalizm, sosyalizm ve modernlik gibi kavramların İslâmiyet'le ilgileri veya İslâmiyet'in bu kavramlarla münasebetini incelemişlerdir. Sözelimi Ernest Gellner, İslâmiyet'i, diğer dinler arasında modernleşmeyle güçlenerek yaşamaya devam edecek tek din olarak yorumlamıştır.¹

Diğer yandan, Batı dünyasının önde gelen düşünce adamlarının İslâmiyet'e yönelik algısı İslâm Peygamberi'nin *savaş ve kılıç peygamberi* olduğu, dolayısıyla İslâm dininin de savaşçılar dini olduğu şeklinde olmuştur. Öte yandan, İslâmi yayılma olayının dinsel değil aslında politik olduğu; seferlerin genellikle İslâmiyet'e taraftar kazandırmak için değil, ganimet elde etmek için yapıldığı şeklinde tezler formüle edilmiştir. Dahası, İslâm âleminin dünyayı "İslâm ülkesi" ve "savaş ülkesi" şeklinde ikiye ayırdığı ifade edilmiştir. İslâm ülkesi, bir Müslüman yönetici ya da

¹ TOPÇUOĞLU, Abdullah ve AKTAY, Yasin; "Postmodernizm Akıl ve Gellner", **Postmodernizm Ve İslam Küreselleşme Ve Oryantalizm (iç.)**, Derleyen: Abdullah Topçuğlu ve Yasin Aktay, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s. 261. Halbuki İslâmiyet, modernleşme projesinde gerekli görülen aşırı yüceltilmiş insan anlayışına dengeli bir düzeltme getirmiştir. Aynı şekilde İslâmiyet, aşırı maddecilik, zevke düşkünlük ve tüketiciliğe –ki bunlar da modernlik projesinin bir başka yansımasıdır– bir düzeltme önermiştir [MOMİN, Abdurrahman; "Din ve Gelişme: Gelişme ve Bütüncül Bir Çerçeve İslâmi Açından Yapıcı Bir Eleştiri", **Din Toplum ve Kültür Din Sosyolojisi ve Antropolojisine Giriş (iç.)**, Derleyen ve Çeviren: Ali Coşkun, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 214].

emirin bulunduğu ve Şeriatın gözetildiğı yer; dünyanın diğerk bölgeleri ise “savaş ülkesi” olarak da tanımlamaya gidilmiştir.²

Kısaca, Batılı sosyologlar tarafından İslâmiyet, oryantalist söylemlerle tanımlanmaya çalışılmıştır. Oysa oryantalist söylemler, İslâmiyet’in neliğini ve mantığını kavrayamaz. İslâmiyet’e dair Batılı sosyologlar tarafından yapılan yorumlar, İslâm dininin özünü yansıtmamaktadır.

İslâmiyet’i doğru yorumlama bakımından sosyolojimizde ön plana çıkan isimler arasında Cemil Meriç ve Ümit Meriç ayrıcalıklı bir yere sahiptirler.

Cemil Meriç’in fikir hayatı Fransız düşüncesiyle başlamıştır. Hind üzerine yoğunlaşmaya başlarken dahi Fransız düşünürler üzerinden gitmiştir. Dünya kültürünü çok iyi tanımış irfanda sabit kalmıştır. Eserlerinde okuyucusuna da dünya düşüncesini tanımayı ama irfan üzerinde olmayı işaret etmiştir. Aydınlar arasında Batı hayranlığının hâkim olduğı bir dönemde; Cemil Meriç Batı’yı en çok okuyan ve en iyi bilen olduğı halde Batı’ya en ciddi eleştiriler yine ondan gelmiştir. Cemil Meriç, Batı’ya büsbütün hayran olmamıştır. Cemil Meriç, Batı düşüncesini ve edebiyatını çok iyi okumuştur. Cemil Meriç, önce çevrede dolaşmış, ama sadece Batı’yı okumamıştır. Batı’nın yanı sıra Hint Edebiyatını ve düşüncesini incelemiştir. Sonra İran edebiyatını incelemeye koyulmuş ama yazamamıştır. Cemil Meriç’e her kesimden iştıyakın sebebi kalemini hiçbir kimsenin ya da bir tarafın emrine vermemiş olmasıdır.

Cemil Meriç, İslâmiyet’e Hind felsefesi üzerinden gitmiştir. Yani İslâm literatürüne yönelmesinde Hind önemli bir yere sahiptir. Cemil Meriç, İslâmiyet’i yeterince bilemediğimizi, İslâm tarihi kitaplarının dahi Batılılar tarafından yazıldığı olumsuzluğuna dikkat çekmiştir. Cemil Meriç, İslâmiyet’i Batı üzerinden değil Doğu’dan gelen ışık olan isimler (İbn-i Rüşd, İbn-i Sina, El Biruni, İbn-i Haldun vs.) üzerinden okumamızı istemiştir.

² WATT, W. Montgomery; “Körfez Savaşı Sonrası Müslümanlar Ve Hristiyanlar”, **Postmedernizim Ve İslam Küreselleşme Ve Oryantalizm (iç.)**, Derleyen: Abdullah Topçuğlu ve Yasin Aktay, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s. 334.

Cemil Meriç, yerli aydının İslâmiyet'e yaklaşımını da tahlil etmiştir. O, Batı'dan yana tavır takınan aydınların dışında İslâmiyet'i ele almıştır. Ona göre, bu aydınlar, Türk toplumunun dinî hayatını şekillendiren İslâmiyet'i bir yandan din ve vicdan hürriyeti adı altında herkesin inanabileceği bir inanç olarak nitelendirirlerken öte yandan aynı dini bir abes yığını ve gericilik olarak kabul etmişlerdir.³

Cemil Meriç, İslâmiyet'le ilgili genel görüş beyan ederken Batı'nın İslâm dünyası algısını da göz önünde bulundurmıştır. O, İslâmiyet'in Batı tarafından, çeşitli önyargıların da tesiriyle, iyi tanınmadığı kanaatinde olmuştur.⁴ “Avrupa, İslâm dünyasını tanımaz. Tanımaz, çünkü İslâm medeniyetini yok etmek için canlarını tehlikeye atarken, Avrupa'nın İslâmiyet'e anlayışlı davranması beklenebilir miydi? Haçlı Seferleri'ni kışkırtanlar, önce İslâmiyet'i karalamak isteyeceklerdi. Kaldı ki putperest Avrupa, İslâmiyet kelimesini telaffuz etmekten büyük bir titizlikle kaçır. Avrupalı için yakın zamanlara kadar, İslâm yoktur Muhammediler vardır. Kur'an-ı Kerim Allah'ın Kelâmı değil, Muhammed'in eseridir.”⁵ “Hristiyan dünyanın İslâmiyet'e bakışı hep düşmanca olmuştur. Haçlılardan bu yana Batılıların ana amacı, İslâmiyet'i tanımak değil, onu yıkmaktır.”⁶

Ümit Meriç ise, Türk sosyolojisine yerli bir nefes veren sosyologlarımızdandır. Sosyolojide başlangıç okumaları Batılı sosyologlar ve Batı düşüncesi üzerine olmuştur. Ümit Meriç'in sosyolojik fikir serüveni Batı dünyası üzerinde sabitlenmemiştir. O, Batı'yı Batılı sosyologların fikri cephesinden tanımış, yerli bir sosyolojinin olmasını öngörmüştür. Ümit Meriç, Batı sosyolojisine (ortaya çıkış koşulları, işlevleri itibariyle) ciddi eleştiriler getirmiştir. Aynı zamanda, körü körüne Batı'dan yana olmamış, düşüncelerini Batı rüzgârına kaptırmamıştır.

Ümit Meriç, Osmanlı tarihçilerimizden Cevdet Paşa'nın fikir dünyasını, eserlerinden, derinlemesine okumaya tabi tutmuştur. Cevdet Paşa, Ümit Meriç'in Batı'ya dönük pencerelerini kendi irfan coğrafyamıza çevirmiştir. Onun, Cevdet Paşa

³ MERİÇ, Cemil; **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**, Yayına Hazırlayan: Ümit Meriç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 230.

⁴ ALKAN, Ahmet Turan; **Doğu ve Batı Karşısında Cemil Meriç**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993, s. 87.

⁵ MERİÇ, Cemil; **Kırk Ambar Cilt 2**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 187.

⁶ **A.g.e.**, s. 188.

okumaları varoluşsal anlamda kimi soruları da beraberinde getirmiştir. Ümit Meriç, bu sorularının cevabını sosyolojide bulamamıştır ve bu durum onu İslâmiyet'e yöneltmiştir. Yani sosyolojiden alamadığı tatmini İslâmiyet üzerine yoğunlaşarak bulmaya çalışmıştır.

Ümit Meriç, İslâmiyet'i özü itibariyle tanıyan ve duyan aydınlık bir simadır. O, İslâmiyet'i kendi orijiniyle duyup yaşamıştır. İslâmiyet'in ruhundan fışkıran, başka cereyanlara buluşmamış, farklı ışıklarla başkalaştırılmamış düşünceleri iyi görmüş ve değerlendirmiştir. İslâmiyet'i kendine özgü çerçevesiyle ele alıp yorumlamıştır.

Kısacası, bu tezin ana konusu, Türk düşünce dünyasında önemli bir yeri bulunan Cemil Meriç ile Ümit Meriç'in İslâmiyet hakkındaki görüşlerinin karşılaştırmalı olarak tahlil edilmesidir.

Bu tez, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, İslâmiyet'in sosyolojik analizi, ikinci bölümde Cemil Meriç'in İslâmiyet'e yönelik tezleri ve üçüncü bölümde Ümit Meriç'in İslâmiyet'e yönelik tezlerini sunmaya çalıştık. Tezin sonuç ve değerlendirme kısmında ise onların İslâmiyet'e dair temel fikirlerinin mukayesesini yaptık.

1.BÖLÜM

İSLÂMİYET'İN SOSYOLOJİK ANALİZİ

Din, tarihin her döneminde bireyleri ve toplumları etkileyen önemli olgulardan biridir. Sosyoloji biliminin ilgisiz kalmadığı konulardandır. Dinin toplumsal olaylarla olan ilişkisi, toplumları ve fertleri etkilemesi yönüyle de sosyal bilimcilerin, yerli ve yabancı sosyologların ilgisini çekmiştir.

Din fikri, insanlığın idrakinin zaruri olarak doğurduğu şeylerdendir. İnsanlık tarihinin zaptedilen yedi bin senelik kısmında isimleri görülen kavimlerin hep birer dinle mütegayyin oldukları tahakkuk edilmiştir. Fakat din fikri, yedi bin senelik değildir. Din, “Adam” ile beraber zuhur etmiştir. Bu itibarla din ve insan kelimeleri âdeta eş anlamlı kelimelerden sayılmıştır. Çünkü bunların birbirinden ayrılması mümkün değildir. Tarih öncesi çağlarda yaşamış insanlarda da din fikrinin varlığı, inkârı mümkün olamayacak surette anlaşılmıştır.⁷

Din denilince ne anlaşılması gerektiği sorunu her zaman için güncelliğini koruyan bir sorundur. Genel olarak dini tanımlamada üç eğilim ortaya çıkmıştır: Dinin özü itibariyle tanımı, gördüğü işlevler⁸ itibariyle tanımı, bu iki tanımlamanın birey ve topluma olan yararlılık dereceleri itibariyle telif edilmeleri yönündeki tanım.⁹

⁷ ŞEHBENDERZADE, Ahmet Hilmi; **İslâm Tarihi Cilt 1**, Sadeleştiren: Hüseyin Rahmi Yananlı, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 49.

⁸ Dinin işlevlerinden bazıları şunlardır: sosyal sisteme bütünlük sağlamak, sosyal dayanışma ve yardımlaşmayı temin etmek, sosyal yapıya düzenlilik ve devamlılık sağlamak, bu yönde semboller oluşturmak, bireysel ve toplumsal eylemler için normatif kurallar koymak, kişilerin mana ve kimlik arayışlarında onlara kaynak oluşturmak, -Marksist ve materyalist açıdan bakınca- sosyal sınıfların ve grupların maddi çıkarlarını maskeleyen aracı olmak, yabancılaşma ve sosyal çatışmaları anlamada güçlü bir araç olmak, dinî kökenli başkaldırıları açıklamaya işlevi görmek ve insanı özgürleştirmede sahip olduğu potansiyelden hareketle ideolojik etkenlerin başını çekmek [COŞKUN, Ali; “Toplumsal Düşünce Tarihinde Din Sorunu”, **Din Toplum ve Kültür** (iç.), **Sosyolojisi ve Antropolojisine Giriş** (iç.), Derleyen ve Çeviren: Ali Coşkun, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 14].

⁹ A.g.m., s. 13.

Din, en basitinden en ayrıntılı nitelik taşıyanlarına varıncaya kadar pek çok tarifle tanıtılmaya çalışılmış bir sosyal kurumdur.¹⁰ Din, aynı zamanda toplumların kendilerini ifşa etme vasıtalarındandır. “Toplumların kendi benliklerinin bilincine öbür toplumlarla olan ayrılıkların farkına varmakla ulaşmaları en olağan yoldur. Ancak bu bilincin aradaki farklılıklarını görerek açıklamalarına dayanmamaları ve dünyanın toplumlarca kendileri ve ötesi olarak ikiye ayrılması bugün din olayı gibi karmaşık bir olayın karşımıza çıkmasına yol açmıştır. Din; öncelikle bu farklılıkları, bağlı bulunduğu toplumları ifade etmede ve bu farklılıklara ve bağlı olduğu toplumların benliklerine bir anlam getirmektedir.”¹¹

Batı sosyolojisinin kurucu isimleri arasında Karl Marx, Max Weber ve Emile Durkheim din konusu üzerinde durmuşlardır. Modern sosyolojinin kurucularından Durkheim, din sosyolojisi sahasında önemli olan, sosyoloji perspektifinden dini hayatı ele aldığı *Dini Hayatın İlkel Şekilleri* eserinde din olgusunu incelemiştir. Durkheim, bu eserinde dinin *toplumsal hayattaki işlevine*, aynı zamanda dinin toplumsal unsurları bir arada tutan yönüne vurgu yapmıştır. Ona göre, din verili bir olgular sistemidir, yani bir gerçekliktir. Din, bir eylem olduğu kadar, insana hayat veren bir vasıtaadır. Bu işleve sahip olduğu müddetçe yeri bilim gibi başka bir fenomenle doldurulamaz.¹² Durkheim, dinin ferdin bilinci içinde olarak görüldüğünde bile, onu besleyen hayat kaynağının toplumda bulunduğunu ifade etmiştir.¹³ Öte yandan Durkheim, dini tasavvurları *kolektif gerçeklikleri* ifade eden müşterek tasavvurlar olarak görmüştür.¹⁴ O, dinin hedefini insanı kendisinin üzerine yükseltmekte ve onu bireysel itkilerini takip ettiğinde yaşadığı hayattan daha üstün bir hayata yöneltmek olarak bildirmiştir.¹⁵

Durkheim, inanan insanı yüceltmıştır: “Kendi Tanrısına katılan inanan, yalnızca inanmayanının göremediği bir takım hakikatleri gören bir adam değildir; o daha güçlü olan bir adamdır. Kendisinde, varlığın zorluklarına tahammül edecek ve

¹⁰ BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan; **Din Sosyolojisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985, s. 1.

¹¹ SEZER, Baykan; **Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981, s. 213.

¹² DURKHEIM, Emile; **Dini Hayatın İlkel Biçimleri**, Çeviren: Fuat Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005, s. 52.

¹³ A.g.e., s. 51.

¹⁴ A.g.e., s. 3.

¹⁵ A.g.e., s. 50.

onların üstesinden gelecek daha çok güç hisseder. ... İmanın birinci maddesi, imanla kurtuluşa imandır.”¹⁶

Durkheim, sosyal düzenin kurulması ve devam ettirilmesinde dinin önemine değinmiştir. O, dini insanları birleştiren ve onların eylemlerini düzenleyen toplumsal değerlerin temeli olarak görmüştür. Durkheim, dinin, sosyal dayanışma, birlik ve bütünlüğü sağlayıcı bir temel faktör olduğu ve aynı zamanda dinin bizzat insanın kendisini kuşatan kollektif sosyal hayata bağımlılığının ve ona boyun eğişinin bir tezahürü olduğu konuları üstünde durmuştur.¹⁷

Din olgusu üzerinde duran bir diğer isim, Marx’tır. Marx, bir kontrol mekanizması olarak din fenomeninin kritiğini yapmıştır ve onu halkı uyuşturan bir *afyon* olarak tanımlamıştır: “Din, insani özün düşsel gerçekleşmesidir, çünkü insani öz asıl gerçekliğe sahip değildir. O halde dine karşı savaşım vermek dolaylı olarak, tinsel kokusu din olan dünyaya karşı savaşım vermektir. Dinsel sıkıntı bir yandan gerçek sıkıntının ifadesi, bir yandan da gerçek sıkıntıya karşı protestodur. Din, tinsiz koşulların tini olduğu gibi, ezilmiş yaratığın iniltisi, kalpsiz bir dünyanın ruhudur da. O halkın *afyonudur*. Halkın yanılsamalı mutluluğu olarak dini ortadan kaldırmak, halkın gerçek mutluluğunu istemektir.”¹⁸

Engels, arkadaşı olan Marx’a yazmış olduğu Mayıs 1853 tarihli mektubunda şöyle demiştir: “Yerleşmiş bulundukları ülkelerde (Kuzey-Batı) Arapların da – Mısırlılar ve Asurîler kadar- medenî bir kavim oldukları anlaşılıyor. Abideleri bu hakikatin delilleridir. Din, masalına gelince, hala eski Arap milletine has geleneğin, yani –Amerika yerlileri gibi- monoteizm ananesinin tesiri altında (İbranî ananesi bunun ancak ehemmiyetsiz bir cüzüdür) kuzey ülkesindeki eski kitabelerden anlaşılıyor ki Muhammed’in yarattığı din inkılâbı da –hakikatte her dinî hareket gibi- eski dine, saf dine dönüş iddiası taşıyan bir reaksiyondan ibarettir.”¹⁹ Marx, 2

¹⁶ A.g.e., s. 50.

¹⁷ ROBERTSON, Roland; “Din Sosyolojisinin Gelişimi”, Çeviren: Abdullah Topçuoğlu, **Din Sosyolojisi** (iç.), Derleyen: Yasin Aktay ve M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 2007, s. 213.

¹⁸ MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich; **Din Üzerine**, Çeviren: Kaya Güvenç, Sol Yayınları, Ankara, 1995, s. 35.

¹⁹ Bu mektup 1948’de Fransızca’dan Türkçe’ye Cemil Meriç tarafından çevrilmiştir. “Marx ve Engels Mektuplarında Araplar ve İslam” başlığı altında 16 Temmuz 2006 yılında Dücan Cündioğlu’nun resmi internet sitesinde yayınlamıştır.

Haziran 1853 tarihli cevabî mektubunda Engels'e şöyle yazmıştır: “Tarihi devirden itibaren bütün Şark kavimlerinin, bir kısmının temelli olarak yerleşmesiyle diğer kısmının göçebelğe devam edişi arasında umumî bir münasebet bulunduğunu ispat etmek mümkündür. Muhammed zamanında Avrupa’dan Asya’ya giden ticaret yolu esaslı bir tahavvüle uğramış ve Hindistan’la geniş mikyasta ticaret yapan Arabistan şehirlerinin ticari bakımdan inhitata uğraması bu tahavvül üzerinde şüphesiz ki müessir olmuştur. Din bahsine gelince, mesele, halli kolay olan, şöyle umumî bir sualin çerçevesine sokulabilir: Şark tarihi neden bir dinler tarihi şeklinde görünmektedir? (...) Bernier, haklı olarak, Şark’taki (o, Şark derken Türkiye, İran ve Hindistan’dan bahsetmektedir) bütün hadiselerin esaslı amillerini şahsi toprak mülkiyetinin mevcut olmayışı keyfiyetinde bulmaktadır. İşte Şark’ın Şark cennetinin hakiki anahtarı!”²⁰

Sosyoloji perspektifinden din incelemesi yapan bir başka sosyolog ise, Weber’dir. *Din Sosyolojisi* eseri bu konuda mühim bir yere sahiptir. Weber, dini fikirlerin ekonomik davranışa etkisi, sosyal tabaka ile dini fikirler arasındaki ilişki ve Batı kültürünün kendine özgü özelliklerini tespit etmek ve açıklamak²¹ amacıyla dinin birkaç farklı rolüne dikkati çekmiştir.

Weber, İslâmiyet’i *dünya dinleri*²² arasında değerlendirmiştir. Ona göre, ilk döneminde İslâmiyet, dünya fatihi savaşçıların ve disiplinli mücahitlerin şövalye örgütüydü. Bu dinin tek eksigi, Haçlı Seferleri devrindeki Hristiyan benzerlerinde görülen cinsel yasaklamalardı. Fakat İslâmi Orta Çağ’da tasavvufî ve mistik Sufilik de halktan gelen ifrat ustaları sayesinde en az bu mertebeye yükselmiştir. Tasavvuftan Hristiyan Tertiaryenler’inkine benzeyen ama çok daha yaygın küçük burjuva tekkeleri doğmuştur.²³

²⁰ A.g.m.,

²¹ BENDIX, Reinhard; “Max Weber’in Din Sosyolojisi”, **Din Sosyolojisi Derlemesi** (iç.), Çeviren: M. Emin Köktaş, Derleyen: Yasin Aktay ve M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 194.

²² Weber, etrafına yığınlarla mümin toplayabilmiş altı dünya dininden bahsetmiştir. Konfüçyen, Hinduist, Budist, Hristiyan ve İslami din ve ahlak sistemleri dünya dinleri kategorisine dahil etmiştir. Ayrıca altıncı din olarak da Musevilik’i incelemiştir (WEBER, Max; **Sosyoloji Yazıları**, Çeviren: Taha Parla, Deniz Yayınları, İstanbul, 2008, s. 365).

²³ A.g.e., s. 368.

Weber, İslâmiyet'in başka dinlerden vergi alarak dünyanın sosyal skalasının zirvesine yükselene kadar savaş olduğunu belirtmiştir. Ona göre, bu durum İslâmiyet'i bir efendiler dini olarak damgalayan tek faktör değildir. Askeri ganimet, buyruklarda, vaatlerde ve hepsinden önemlisi özellikle dinin en antik dönemini karakterize eden beklentiler de önemlidir. İslâmiyet'in ekonomik ahlakının nihai unsurları dahi salt feodal idi. Dinin, ilk kuşağındaki en dindar bağlıları en zengin hale geldiler, ya da daha doğrusu, kendilerini askeri ganimetle inancın diğer üyelerinden daha çok zenginleştirdiler.²⁴

Weber'in iddiasına göre, İslâmiyet gerçekte hiçbir zaman kurtuluş dini olmamış; kurtuluşla ilgili ahlaki kavram gerçekte İslâmiyet'e yabancı kalmıştır.²⁵ Ona göre, İslâm dininde ideal kişilik tipi, fıkıh bilgini değil savaşçıydı.²⁶ Weber, İslâmiyet'in "dünya hazlarına kapalı, perhizkâr ve bir topluluğun her haliyle ahirete yönelik din anlayışı"nın hâkim olduğu ilk dönemi (Mekke dönemi) ile yerini dünya malına ve nimetine açık ve o kadarla da kalmayıp Arap milliyetçiliğinin süratle sivrildiği, sınıf ve statü farklarına dayalı bir "savaşçılar dini"ne bıraktığı ikinci dönemi (Medine dönemi) ile karşılaştırmıştır. Weber'e göre, Medine döneminden sonra, İslâmiyet, "toplum yapısı üstten alta kademelenmiş feodal-savaşçı bir dinin bütün özelliklerini de nefsinde toplamış bulunmaktadır." Dahası Weber'e göre, "İslâmiyet'e özgü bir görünüş ve kurumlar dizisini veren şey, 'dünyayı fethetme peşindeki savaşçı' idi. Muhammed'in tektanrıci Kur'an'ının savaşçı bir yaşam tarzının sosyoekonomik çıkarlarına adapte edilmesiyle birlikte kurtuluş arayışı, cihad (kutsal savaş) nosyonu arayıcılığıyla toprak arayışı için yeniden yorumlanmıştı. Sonuç, İslâmiyet'i 'ulusal bir Arap savaşçı dini'ne dönüştürmek oldu."²⁷

Turner, Weber'in İslâmiyet'e karşı duruşunu eleştirmiştir. Weber'in İslâmiyet'le ilgili çözümlemelerinde, İslâm toplumunun *siyasi*, *askeri* ve *ekonomik*

²⁴ WEBER, Max; **Din Sosyolojisi**, Yarın Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 410.

²⁵ A.g.e., s. 412.

²⁶ A.g.e., s. 413.

²⁷ A.g.e., s. 410.

doğası üzerinde saplanıp kaldığını, değerleri oluşturan dinamikleri ikincil konuma ittiğini belirtmiştir.²⁸

Sabri Ülgener, *Zihniyet ve Din İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı* adlı kitabında, Weber'in İslâmiyet görüşünün derin bir tahlilini yapmıştır. Ona göre, Weber'in İslâmiyet'e bakışı tek yanlıdır ve tek yanlılık, esasında Weber'in İslâm dini bahsinde diğer birçok Batılı tarihçi ve araştırmacı ile paylaştığı ortak noktadır. Weber, İslâmiyet'i ve Uzak Doğu dinlerini onları tanımak için değil, daima Batı'yı kontrast halinde daha iyi tanıtabilmek amacıyla ele almıştır.²⁹

Weber'in İslâmiyet'i ele alış tarzı ve yorumlayışı eleştirilmiştir. 20. asrın başından tarihe, Hristiyanlığa ve İslâmiyet'e bakan ve Protestanlığı bilime, gelişmeye motor gibi takdim ederken, İslâmiyet'i ilerlemeye engel ilan eden Weber'in tezi Doğu'da ve Batı'da çok tartışılmıştır. Richard Tawney'in araştırmaları, Weber'in tezinin pek çok zaafarla malul olduğunu ve belli bir dönemin penceresinden tarihe bakmanın ne denli hatalı olduğunu ortaya koymaya yetmiştir.³⁰

Weber gibi birçok düşünür, İslâmiyet'i "savaşçılar dini" ve modernizme engel olan bir din görmüşlerdir. İslâmiyet hakkında yazı yazan ve fikir beyan edenlerin en meşhur ve önde gelenlerinden³¹ Macar şarkiyatçısı Ignaz Goldziher, Weber'i izleyerek İslâmiyet'i bir "çöl dini" olarak nitelemiştir. Carl H. Becker ise, İslâmiyet'in "bedeviler arasında gözlerini açmış bir çöl dini" değil, "şehirli bir kültür dini" olduğunu söylemiştir.³²

İslâmiyet'i bir savaş dini olarak gören ve tarihindeki çevrimsel ve köktenci dinsel hareketleri delil olarak zikreden birçok kişi, çeşitli biçimlerde İbn-i Haldun'dan ve özellikle onun tarih görüşleriyle ilgili yorumlardan etkilenmiştir. Geniş bir bakış açısına sahip Engels bile İbn-i Haldun'un etkisinden bütünüyle

²⁸ TURNER, Bryan S; **Max Weber ve İslam Eleştirel Bir Yaklaşım**, Çeviren: Yasin Aktay, Vadi Yayınları, Ankara, 1991, s. 52.

²⁹ ÜLGNER, Sabri F.; **Zihniyet ve Din İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlâkı**, Derin Yayınları, İstanbul, 2006, s. 56.

³⁰ ÜNAL, Ali; **İslam Bilim İnsan ve Tarih**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2008, s. 20.

³¹ GOLDZİHER, Ignaz; "Hadis Kültüründe Yer Alan İncil Parçaları", Çeviren: Sami Şahin, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XII/1** (iç.), 2008, s. 487.

³² YAVUZ, Hilmi; **İslam'ın Zihin Tarihi Bir Müslüman Aydın'ın İslam Üzerine Düşünceleri**, Timaş Yayınları, 2010, s. 183.

kurtulamamıştır. Engels, İslâmiyet’i “dönemsel olarak yinelenen ihtilafların empriyosu”nu içeren bir din, dahası Batı’daki Hristiyanlık gibi “bir bayrak ve maske” olarak görmüştür.³³ Aksine İbn-i Haldun, *Mukaddime* adlı eserinin 26. bölümünde İslâmiyet’in savaşçılara ve çöle ait bir din olmadığını ayrıntılı bir şekilde analiz etmiştir.³⁴

İslâmiyet, başka bir fikir adamı Maxime Rodinson tarafından *bir ideoloji* olarak ele alınmıştır. Rodinson, İslâmiyet’i, ferdin belirli bir tutum almasını isteyen bir ideoloji, kolektif planda ise, Müslüman toplulukları, kendilerini savunmaları için gayri müslim topluluklara karşı seferber eden, bazı durumlarda, şartlar elverdiği takdirde, onlara hücum etmeleri için harekete geçiren *milliyetçi bir ideoloji* olarak tahlil etmiştir.³⁵

İslâmiyet, genelde bir inanç sistemi olarak değerlendirilmesinden ziyade belli *ekonomik sistemler içerisinde* incelenmiştir. Kapitalist ve Marksist sistemlerin kalkınma metod ve stratejileriyle, bir dünya görüşü ve hayat sistemi olarak elen alınan İslâm dini mukayeseye tabi tutulmuştur.³⁶

Kapitalizm ve İslâmiyet hem Müslümanlar ile şarkiyatçılar hem de Avrupalı iktisatçılarla tarihçiler tarafından tartışılan bir mesele olmuştur. Dindarlığın ve milliyetçiliğin (yahut her ikisinin) etkisinde kalan Müslümanlar, modern ve ilerici iktisadi metodların benimsenmesine dini geleneklerin hiçbir şekilde karşı olmadığını veya söz konusu geleneğin iktisadi ve sosyal adaletten yana olduğunu göstermeye gayret etmişlerdir. İslâm âlemine sempati duyan bazı Avrupalı bilginler de, bu görüşlerden birinden veya diğerinden yana olmuşlardır. İslâm âlemine düşman olan diğerleri ise, bu dinin her türlü iktisadi teşebbüsü müritlere yasaklamakla onları

³³ ŞALGUNİ, Muhammed Rıza; **İslâm ve Modernizm**, Çeviren: Derviş Okan, Sorun Yayınları, İstanbul, 2005, s. 24.

³⁴ HALDUN, İbn-i; **Mukaddime 2. Cilt**, Çeviren: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009, s. 285.

³⁵ RODINSON, Maxime; **İslam ve Kapitalizm**, Çeviren: Orhan Suda, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1978, s. 212.

³⁶ JACQUES, Austruy; **Kapitalizm, Marksizm ve İslam**, Çeviren: Ağâh Oktay Güner, Hülbe Yayınları, Ankara, 1974, s (önsöz).

durgunluğa sevk ettiğini, son derece zararlı olan komünizmle bile şeytani bir ittifak kurmaya sürükleyeceğini göstermek istemişlerdir.³⁷

İslâmiyet’le ilgili bu tartışma dinin yapısıyla kalmamış ve İslâm büyükleri referans alınarak da değerlendirilmiştir. Hz. Peygamber’in arkadaşlarından Ebu Daar, 20. yüzyıl İslâm âleminde umulmadık muazzam bir üne erişmiştir. Sosyalist ve komünistler, onu sosyalist düşüncenin bir öncüsü olarak görmüş veya sosyalist fikirlerin İslâmi geleneğe yabancı olmadığını göstermek işi, komünizmin, İslâmiyet’in temel bir ihtiyacına tekabül ettiğine kadar varmışlardır. Müslüman da, İslâmiyet’in başlangıçtan beri sosyal sorunla ilgilendiğini ve kapitalizm, sosyalizm, komünizm denilen modern sistemlerin bu soruna getirdikleri çözüm yolunu aşan bir çözüm yolu getirdiğini göstermek için Ebu Daar’ı kullanmışlardır.³⁸ Rodinson ise, söz konusu tartışmada Büyük İslam Üniversitesi’nin (El-Azhar) “İslam’da komünizm yoktur”, fetvasını haklı bulmuştur.³⁹

İslâmiyet’in mukayeseye tabi tutulduğu kavramlardan biri de, *demokrasidir*. Peki demokrasi ve İslâmiyet bağdaşır mı? Kimilerine göre, Hristiyanlık ‘Sezar’ın hakkı Sezar’a, Allah’ın hakkı Allah’a formülasyonu ile din ve dünya işlerini birbirinden ayırmış, ama İslâm dini bunu gerçekleştirememiştir. Hz. Muhammed’in hem peygamber, hem de devlet başkanı oluşu dolayısıyla, İslâmiyet’te din ve siyasetin birbirinden ayrılmasının söz konusu olmayacağını, öteden beri tekrarlanan önyargılardan biri olmuştur.⁴⁰ Dahası, İslâmiyet’le demokrasi arasındaki ilişkinin en açık ve somut örneği olarak, Hz. Peygamber’in, devlet başkanı (velayet) kimliği ile kendisinden sonra ümmeti kimin yöneteceği konusunda halef tayin etmeden vefat etmiş olması gösterilmiştir.⁴¹ İslâm peygamberinin devletin iç siyasetini ve idare usulünü demokrasiye dayandırmış olduğu ifade edilmiştir. Bunun ilk delili olarak, beyat müessesesini getirmiş olması ve kadınların dahi reyine (beyatına) müracaat etmesi ifade edilmiştir. İkinci delil ise, insan haklarını ve tevhitçi bir düzeni şart

³⁷ RODINSON, *İslam ve Kapitalizm*, s. 18-19.

³⁸ A.g.e., s. 41-42.

³⁹ A.g.e., s. 42.

⁴⁰ YAVUZ, *İslam’ın Zihin Tarihi Bir Müslüman Aydının İslam Üzerine Düşünceleri*, s. 116.

⁴¹ A.g.e., s. 118.

koşan Kur'an-ı Kerim'in hükümlerini bir anayasa gibi kabul ederek faaliyet gösteren bir şur'anın (parlamentonun) kurulmuş olmasıdır.⁴²

İslâmiyet, bir dindir; demokrasi ise siyasal bir yönetim biçimidir. İslâmiyet'in bir din olarak gerek öğretisel gerekse tarihsel ana unsurları veya bileşenleri bellidir. O, her şeyden önce imandır. Dolayısıyla İslâmiyet'in siyasetle ilgili bir kurum veya kavram olan demokrasi ile ilgisi olmadığı söylenebilir. Öte yandan, İslâmiyet'in aynı zamanda bir siyaset olduğu da savunulmuş. Hz. Peygamber'in yalnızca iman ve ibadetle ilgili bazı esasları vaz eden bir peygamber olarak kalmadığı, aynı zamanda bilinen tarihi olaylar sonucunda Medine'de bir siyasi organizasyonu gerçekleştirmiş ve İslâm devleti diye adlandırılan bir oluşumun kurucusu olmuştur.⁴³

İslâmiyet, oryantalistler tarafından da derin okumalara tabi tutulmuştur. Oryantalizm Edward Said'in kullandığı manada bir tahakküm mekanizmasının ideolojik arka planı olarak değerlendirilmiştir. Bu tahakküm, Avrupa medeniyetinin tek medeniyet, Hristiyan medeniyeti olduğunu dayatmaktır. Oryentalistlere göre, İslâmiyet bir dindir, ama bir medeniyet değil. Onlar İslâm dininin, bir medeniyet gerçekleştiremediğini iddia etmişlerdir.⁴⁴ Müslümanlık, bilim ve felsefe alanında “terakkiye mani”dir! Hâlbuki medeniyet, bilim ve felsefe alanında ilerleme, demektir.⁴⁵ Oryantalizm, İslâm medeniyeti ile Batı medeniyeti arasındaki mücadelenin ayrılmaz bir parçası olarak da değerlendirilmiştir. Hatta oryantalizm, bu

⁴² ŞEBBENDERZADE, Ahmet Hilmi, **İslâm Tarihi Cilt 1**, Sadeleştiren: Hüseyin Rahmi Yananlı, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 395-396.

⁴³ ARSLAN, Ahmet; **İslâm, Demokrasi ve Türkiye**, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s. 91.

⁴⁴ İslâmiyet'in medeniyet fikriyle uyummayacağını vurgulayan isimlerden biri de Kara Dövu'dur. Kara Dövu, İslâmiyet'i yalnız iki noktada “medeniyet fikri” ile uzlaşması mümkün bulmamıştır: Cihad, kadınların mesturiyeti(örtünme) ve maişeti. Şehbendarzade cihadın iki amacı olduğunu söylemiştir: İnsanlığın felaketine sebep olan bâtıllığı ve zulmü ortadan kaldırarak yerine hakkı ve adaleti ikame etmek; bir de meşru müdafaadır. Cihad çok kere birtakım zalim padişahların eğlencesi ve iratları hükmüne girmiştir. Fakat bu kabahat İslâmiyet'in değil, her fazileti menfaat vasıtası etmeğe çalışan beşer ihtiraslarındandır. Şehbenderzade mesturiyet meselesine de açıklama getirmiştir: Ona göre, Avrupalılarla İslâmiyet'i her vakit ayrı bırakacak nokta, örtü meselesi değil, müşareket (bir kadın üzerinde ortaklaşma) meselesidir. İslâmiyet'e göre bir kadın, bir erkeğin yârıdır, bütün erkeklerin müşterek yârı ve malı değil. Hâlbuki Avrupa'da (bazı hususlar müstesna) bir kadının, bütün bir cemiyetin müşterek yârı ve sıkı fıkı canciğer arkadaşı olduğu meydandadır. İslâmiyet, bir kadını öğrenmek ve öğretmekten, ticaretten, bir işte çalışmaktan, velhasıl “tabiatın” ve “hikmetin” müştereken bahsettiği haklardan mahrum etmez (ŞEBBENDERZADE, **İslâm Tarihi Cilt 1**, s. 92-95).

⁴⁵ YAVUZ, **İslâm'ın Zihin Tarihi Bir Müslüman Aydın'ın İslâm Üzerine Düşünceleri**, s. 200.

mücadelenin perde arkasındaki Hristiyan veya materyalist olarak, sömürgeci Batı'nın fikir ve zihniyetini temsil etmektedir.⁴⁶

Kısaca İslâmiyet, Batı'da belli kalıplar içerisinde okunmuştur. Hâlbuki İslâmiyet'i tam manasıyla bilmeden onu bir sistem içerisine yerleştirmek doğru bir yöntem değildir. Bu konuda önemli kalemlerden biri olan Ali Şeriatî'ye göre, İslâmiyet'in öğrenmenin birkaç yolu vardır: Birincisi Allah'ı bilmek ve O'nu diğer dinlerin mabutlarıyla karşılaştırmaktır. İkincisi, Kur'an-ı Kerim'i bilmek ve O'nu diğer kutsal kitaplarla kıyaslamaktır. Üçüncüsü, İslâm peygamberinin kişiliğini bilmek ve O'nu tarih boyunca görülen diğer büyük ıslahatçı kişiliklerle mukayeseye tabi tutmaktır. Son olarak, İslâm dininin önde gelen şahsiyetlerini bilmek, onları diğer dinlerin ve düşünce adamlarının önde gelen şahsiyetleriyle mukayese etmektir.⁴⁷ Şeriatî'ye göre, "Çağımız aydınlarının görevi, İslâmiyet'in insana, bireye ve topluma hayat veren, gelecekte de insana rehberlik edecek bir düşünce olduğunu benimseyip bilmektir. Günümüz aydını bu görevi bireysel ve kişisel bir borç kabul edip, çalışma alanı ne olursa olsun, İslâm dinine ve onun önde gelen şahsiyetlerine (kendi çalışmaları açısından) yepyeni bir gözle bakmak zorundadır. İslâmiyet'in öylesine değişik boyutları ve yönleri vardır ki, herkes kendi çalışma alanı içinde ona yepyeni bir bakış açısı bulabilir."⁴⁸

İslâmiyet'in özgün yapısı üzerinde duran isimlerden biri de, Roger Garaudy'dir. Ona göre, İslâmiyet çağları arkasında sürükleyen bir dindir. Diğer dinler ise çağların arkasında sürüklenmişlerdir. Yani İslâmiyet dışındaki tüm dinler her zamana uydurulmuştur. Reforma tabi tutulmuştur. Mukaddes kitaplar her zamana göre tahrif edilmiştir. Kur'an-ı Kerim ise, indirildiği günden beri hep zamana hükmetmiştir. O zamanı değil, zaman O'nu izlemiştir. Zaman yaşlandıkça o gençleşmiştir. İşte aradaki fark budur. Bu çağlar üstü bir olaydır. Bugüne kadar bunca savaşların bıraktığı korkunç, sosyal, siyasal ve ekonomik sarsıntılardan daha büyük bir olaydır bu. İslâmiyet materyalizme de, pozitivistlerin görüşüne de,

⁴⁶ ZAKZUK, M. Hamdi; **Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşması**, Çeviren: Abdülaziz Hatip, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, İstanbul, 2006, s. 7.

⁴⁷ ŞERİATİ, Ali; **İslam Sosyolojisi Üzerine**, Çeviren: Kamil Can, Düşünce Yayınları, İstanbul, 1980, s. 49.

⁴⁸ A.g.e., s. 49.

egzistansiyalistlere de hâkimdir. Ama bunların hiçbirisi İslâmiyet'e hâkim değildir.⁴⁹ Öte yandan Garaudy, Marksizm, kapitalizm ve İslâmiyet arasındaki farkı şöyle izah etmiştir: "Biri insanı devlete karşı esir eder. Diğeri sermayeye karşıdır. Yani Marksizm ile kapitalizm ikisi de insanı sömüren sistemlerdir. Ama İslâmiyet bunlara karşı, insana *itibarını* iade eden bir sistemdir."⁵⁰

Şeriatî'ye göre, İslâmiyet tek boyutlu bir din değildir. İslâmiyet sadece insanın mistik sezgileriyle ve insanla Yaratıcı'nın ilişkisiyle sınırlı bir din değildir. Bu, İslâm dininin sadece bir boyutudur. Bir diğer boyutu, insanın bu dünya üzerindeki hayatı meselesidir. Bundan başka boyutu ise, bir toplum ve medeniyet kurmuş bir dindir.⁵¹

İslâm⁵² dini, Arap Yarımadası'nda zuhur etmiştir.⁵³ İslâmiyet, toplumsal değişim sürecinde bunalımlı bir ortamda, Hicaz bölgesinde, Mekte'de zuhur etmiştir. Bu bakımdan İslâmiyet, dinî yönden bir çöküntü ve arayış içerisinde olan bunalımlı Arap toplumunun bu eğilimlerine bir cevap teşkil etmiştir.⁵⁴

Bütün insanların tefekkürce en üstünü, fikir kuvveti ve fikri meydana koyma hassasınca en geniş, huy ve tabiatça en güzeli, hak ve hakikate en yakını, zahiren ve batınan en aydınlığı olan İslâm dinin Nebisi Hz. Muhammed'dir.⁵⁵ İslâm, Hz. Muhammed'in Kur'an kitabıyla getirdiği dindir. Müslüman olanların tümüne de adlandırılır. Müslümanlığa İslâm dini denir. Arapça barış anlamına gelen selâm sözcüğünden türetilmiştir. Müslümanlara ehl-i İslâm'da denir.⁵⁶ İslâm demek, Hz. Muhammed demektir. O Peygamber gelmeseydi, Araplar hiçbir tarihi varlık gösteremeyecek, kuşatılmış bulunduğu yarımada dışına çıkamayacak ve bedevilikten

⁴⁹ YILMAZ, Faruk; **Kur'an Mucizesi Roger Garaudy, Maurice Bucaille, Kaptan Cousteau ve Diğerleri**, Furkan Yayınları, İstanbul, 1983, s. 151.

⁵⁰ A.g.e., s. 152.

⁵¹ ŞERİATİ, **İslam Sosyolojisi Üzerine**, s. 69.

⁵² İslâm, sözlükte "kurtuluşa ermek, boyun eğmek, teslim olmak; teslim etmek, vermek; barış yapmak" anlamlarındaki silm (selm) kökünden türemiştir. İslâm'ın etimolojisini yapan ilk âlimlerden İbn Kuteybe kelimeyi "boyun eğmek iradi olarak uymak suretiyle barış ortamına girmek", İbn Mahzur'da "boyun eğmek (inkıyâd) ve itaat etmek" şeklinde açıklamıştır (**TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ Cilt 23**, Ali Rıza Baskan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul, 2001, s. 1).

⁵³ ŞEHBENDERZADE, **İslâm Tarihi Cilt 1**, s. 107.

⁵⁴ GÜNAY, Ünver; **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 474.

⁵⁵ ŞEHBENDERZADE, **İslâm Tarihi Cilt 1**, s. 136.

⁵⁶ HANÇERLİOĞLU, Orhan; **İslâm İnançları Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 207.

ileri geçemeyecekti. Çünkü Hz. Peygamber'in ve getirdiği dinin bahsettiği olağanüstü faaliyet ve ulviyet, bedevi Arapları on sene içinde bütün cihanın fazilet rehberi, ahlak öğreticisi, irfan ve idare meşalesi haline getirmiştir. Hâlbuki o Yüce Ruh, o Peygamber gözden kaybolduktan sonra Arapların çoğu, İslâmiyet'in ortaya çıkmasındanki evvel bedevilik ve cahilliklerine geri dönmüşlerdir.⁵⁷

İslâmiyet, sadece Arap toplumunun içtimaî meselelerinden ortaya çıkan bir inanç değildir. İslâmiyet'in zuhurundan önce Araplar arasında dinlerden "Musevilik", "İsevilik", çeşitli "Putatapıcılık" ve İbrahim dininden kalma bazı fikirler ve âyinler dahi mevcut olmuştur. Eğer Araplar'da, putatapıcılıktan daha gelişmiş dinî şekillerin kabulüne hazırlayıcı şartların herhangi bir suretle güzel izleri mevcut olsaydı, birisi İslâmiyet'ten dört beş yüz, diğeri bin sene önceden beri mevcut olan İsevilik ve Musevilik kabul edilirdi. Halbuki Hristiyanlık Arap yarımadasına hemen hemen girmemiş, Musevilik ise oralara göç eden Benî İsrail'e münhasır kalmıştır. Bundan dolayı, İslâmiyet, Araplarda hasıl olan milli tekâmül neticesinde meydana gelmiş bir şey olmayıp sırf Muhammedî zuhurun eseridir.⁵⁸

İslâmiyet'ten önce Arapların durumu: San'at bakımından bedevî, ahlâk bakımından vahşi olan Araplar, lisan ve şiir bakımından her kavimden fazla medenî idiler. Bununla beraber edebî tekâmüller, onlarda, manevi ve ruhî tekâmüllerle birlikte olmamıştır. İslâmiyet'ten önce gelen büyük Arap ediplerinin eserlerinde "dini fikir ve tesirlerden" eser yok gibidir.⁵⁹ İslâmiyet'in meydana getirdiği İslâm kültürü, vahşi çöl şartları altında yaşayan ve lisandan başka tekâmül etmiş hiçbir sosyo-kültürel zenginlikleri olmayan Arap kabile cemaatlerini İslâm potasında kaynaştırarak medeni bir millet haline getirmiştir. Yani İslâmiyet'in ortaya çıkışıyla birlikte kültürel zenginleşme vakıası gerçekleşmiştir.⁶⁰

Müslümanların kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'dir. Müslümanlar Kur'an-ı Kerim'in, Allah'ın kelâmı olduğuna, Allah'ın elçisi olarak görevlendirilen ve 23 yıl boyunca ilahi tebliği insanlara bildirmeye çalışan Hz. Muhammed'e kısım kısım

⁵⁷ ŞEHBENDERZADE, *İslâm Tarihi Cilt 1*, s. 122.

⁵⁸ A.g.e., s. 122.

⁵⁹ A.g.e., s. 120.

⁶⁰ BİLGİSEVEN, *Din Sosyolojisi*, s. 416.

vahy edildiğine inanmışlardır. Müslümanlara göre, bu kitap asla İslâm peygamberinin ortaya koyduğu bir eser olmayıp, aksine Allah'ın, insanlığa hitaben ve onların yararlanmaları için kendisine vahy etmiş olduğu, ayet ve surelerden meydana gelen bir eserdir. Hz. Muhammed, bu ilahi tebliğin yazarı değil, sadece onu insanlara iletme üzere seçilmiş bir elçidir.⁶¹

Kur'an-ı Kerim, tarihî ve hakikîdir. Yani Hz. Peygamber'in ağızından sâdır olmuş ve aynen korunup toplanmıştır. İslâm inancının temelleri bu kitapta ve Hz. Peygamber'in çok iyi tespit edilip korunmuş olan hadislerindedir. İslâmiyet'te her şey tarihî ve hakikîdir. İslâm dini, baştan başa akla ve hikmete uygun şeylerden teşekkül etmiştir. Alelade olmayan, tabîî işlerden görülmeyen ciheti yalnız "Nübüvvet", "Vahy" ve "Mirac"dan ibarettir.⁶²

İslâm dini, ilme ayrı bir önem vermiştir. İslâmiyet'e göre, Allah mutlak anlamda ilim sahibidir. Bizâtihi Kur'an-ı Kerim, indirilişiyle bir cehalet dönemini kapatmıştır. İslâmiyet'te ilim başlı başına yüksek bir değerdir.⁶³ Hiçbir din, ilmi ve âlimleri İslâm dini kadar üstün ve yüce tutmamıştır. Sırlar ve harikalarla dolu olan dinlerin çoğu, çok yerde akıllı ve ilmi hor görmüştür. Hatta hamakati yücelten düsturları da olmuştur. İslâm dininde ise, keyfiyet tamamen bunun aksinedir. İlim ve akıl âdeta dinin şartlarındandır.⁶⁴ Kur'an-ı Kerim, ilahi hitabın doğru anlaşılması ve hayata geçirilmesi amacıyla insan fıtratının bir parçası olan entelektüel kapasiteye sık sık vurgu yapmış, insanın düşünme ve bilme yeteneklerini bu yönde harekete geçirici teşvik ve uyarılarda bulunmuştur.⁶⁵

İslâmiyet, tevhit prensibine dayalı bir dindir.⁶⁶ İslâm dininin itikadî bakımından en belirgin özelliği tevhid ilkesine verdiği önemdir. Tevhid, Allah'tan başka yaratıcı ve mâbud kabul etmeme esasına dayanır.⁶⁷ İslâm dininde esasların

⁶¹ HAMİDULLAH, Muhammed; **İslâm Peygamberi**, Çeviren: Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011, s. 577.

⁶² ŞEBBENDERZADE, **İslâm Tarihi** Cilt 1, s. 155.

⁶³ **TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ** Cilt 23, s. 24.

⁶⁴ ŞEBBENDERZADE, **İslâm Tarihi** Cilt 1, s. 223.

⁶⁵ **TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ** Cilt 23, s. 23.

⁶⁶ BİLGİSEVEN, **Din Sosyolojisi**, s. 394.

⁶⁷ **A.g.e.**, s. 7.

esas ı tevhid fikridir. Tevhid fikri İslâm dininin hakikatinin üzerine bina edilmiştir.⁶⁸ İslâm dininde her şeyin başında gelen tevhid inancı, genel anlamda hak dinin en belirgin karakteristiğı olup bu ilke ilâhî dinin tarih içindeki bütün formlarında vurgulanmıştır.⁶⁹

İslâmiyet, bütün kâinatta geçerliliğı olan, evrensel bir tekâmül dinidir.⁷⁰ İslâmiyet, evrensel ve kapsamlı bir ideoloji ya da dünya görüşünü temsil eder. Değerleri, idealleri ve hükümleri, dünyevi, kültürel, ahlaki ve ruhsal dahil insan oğlunun tüm boyutlarını içine almıştır. Bu yüzden insani durumunun bütünsel bir görüşünü benimsemiştir.⁷¹

İslâmiyet'in gerçekleştirdiğı en önemli reformlardan biri de insanlar arasında sonradan meydana gelmiş olan eşitsizlikleri kaldırmak olmuştur: İslâmiyet, tek bir ırkın Allah tarafından seçilmiş olabileceğı düşüncesine kapılmamıştır.⁷²

İslâm dini, bütün Müslümanların kardeşliğini emir ve ilan etmiştir. Hz. Peygamber'in nazarında bir köle ile bir zenginin, en önemli olan ilk sahabelerin hukukça hiçbir farkı yoktu. Mü'minlerin tümü arasında eşitlik, hukuk ve vazifeler hususunda olup meziyet ve faziletlerin takdir ve tebcil edilmemesi demek değildi. Ashabın ilim ve iktidarları, güzel huyları, faziletleri ve dine olan hizmetleri itibariyle Hz. Peygamber'in nezdinde kıymet ve mertebeleri vardır.⁷³

İslâmiyet, inananlardan sosyal dengenin tesisi ve içtimaî hayatın uyumlu bir şekilde işlemesi için, adeletin ikamesini talep etmiştir. Kur'an-ı Kerim'in emirleri gereğince, adalet, herkes hakkında aynı seviyede cari olmuştur. İslâmiyet'in seçkin işaretlerinden biri, hem haklar hususunda hem de vazifeler hususunda insanlar arasında seçkin sınıflar tanımamış olmasıdır. Her Müslüman hürdür, fakat Kur'an-ı

⁶⁸ ŞEHBENDERZADE, *İslâm Tarihi Cilt 1*, s. 256.

⁶⁹ TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ Cilt 23, s. 3.

⁷⁰ BİLGİSEVEN, *Din Sosyolojisi*, s. 367.

⁷¹ MOMİN, Abdurrahman; "Din ve Gelişme: Gelişme ve Bütüncül Bir Çerçeve İslâmi Aç ıda n Yapıcı Bir Eleştiri", s. 209.

⁷² HAMİDULLAH, *İslâm Peygamberi*, s. 623.

⁷³ ŞEHBENDERZADE, *İslâm Tarihi Cilt 1*, s. 261.

Kerim'in emirlerini küçümseme ve başkasının haklarına tecavüz derecesini bulamazdı.⁷⁴

İslâm dini, kadına ve aile kurumuna ayrı bir mana yüklemiştir. İslâm peygamberi zamanında kadın hakları arttırılmıştır ve aile müessesesi sağlam hale getirilmiştir.⁷⁵

İslâmiyet, kuru ve yalın bir inanç sisteminden ibaret değildir. Onun ayrıca ruh ile bedeni bir araya getiren uygulama ve eylem yönü bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in de bizzat açıkladığı gibi, bu eylemin esas itibarıyla dört boyutu vardır: Namaz, Oruç, Hac, Zekât.⁷⁶

Tarihi ve sosyolojik olarak İslâm dini, sadece Yüce Allah'ın Peygamberi aracılığıyla insanlara bildirilen ilâhî bir mesaj olarak kalmamış, bu inanç etrafında gruplaşan toplulukların manevi ve sosyal hayatlarında en büyük rolü oynayan önemli bir faktör olarak kendini göstermiştir.⁷⁷

İslâmiyet'in kısa sürede geniş bir coğrafyaya yayılarak birbirinden çok farklı inanç ve kültürleri mensup insanlarca benimsenmesini açıklamak üzere Batılı araştırmacılar tarafından bazı izahlar yapılmıştır: Fethedilen bölgelerde kılıç zoruyla İslâmlaştırma, fethedilen topraklara göç eden Müslüman toplulukların etkisi, İslâm hâkimiyetine giren gayri Müslimlerin cizye gibi ekonomik yaptırımlardan kurtulma ve idari mekanizmada kendilerine yer bulma arzuları, İslâmiyet'in özellikle bazı bölgelerde geleneksel olarak ezilmiş alt tabaka mensuplarına vaad ettiği sosyal eşitlik, adalet ve özgürlük gibi fikirlerin cazibesi.⁷⁸

İslâmiyet'in kılıç zoruyla yayıldığına dair görüş genel bir açıklama olarak bugün artık geçerliliğini kaybetmiştir. Zira tarihte zorla ihtida örneklerine rastlanmakla birlikte bunun İslâmiyet'in yayılış sürecinde kayda değer bir faktör olmadığı anlaşılmıştır. Önceleri Arap yarımadası ve civarında Yahudi ve Hristiyanlar aleyhine olan İslâmiyet'in yayılışının Batı dünyasında 19. yüzyıla kadar daha çok bu

⁷⁴ A.g.e., s. 261.

⁷⁵ BİLGİSEVEN, *Din Sosyolojisi*, s. 395.

⁷⁶ HAMİDULLAH, *İslâm Peygamberi*, s. 603.

⁷⁷ GÜNAY, *Din Sosyolojisi*, s. 178.

⁷⁸ TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ Cilt 23, s. 29.

faktörle açıklanması gayretinde geleneksel duyguların ve sömürgecilik döneminde insanları “aslî inançlarına döndürme” amacıyla hareket eden misyoner faaliyetlerin etkisi olmuştur.⁷⁹

İslâmiyet’in yayılışında değişik faktörler rol oynamakla birlikte onun kalıcı ve yerli hale gelmesinde etkili olan en önemli unsur şüphesiz mesajının muhataplarında gerçekleştirdiği değişimdir. Kendine has inanç ve değerler sistemi, dünya ve ahiret görüşü ile yeni bir insan tipi ve kimlik oluşturan İslâmiyet’in cazibesi daima sürekliliğini korumuştur. İslâmiyet’in daha önceki semavî dinleri tasdik edici ve bütünleyici özelliği, insan-Allah ilişkisinin aracısız ve sade oluşu, inancın ahlâki ve sosyal yansımaları, insanların eşitlik ve özgürlüğüne yaptığı vurgu, dine girişin formalitesiz oluşu ve insanın yeryüzündeki varlığını anlamlandırmasında sunduğu kılavuzluk, kişilerin bu dini benimsemesinin etkili unsurları olarak değerlendirilmelidir.⁸⁰

Kısacası, Batı’da Yahudilik, Hristiyanlık, Uzak-Doğu dinleri ve ilkel dinler hakkında derinliğine din sosyolojisi çalışmaları yapılmasına mukabil yakın zamanlara kadar, İslâmiyet’i bu tür müstakil bir inceleme konusu olarak ele alan olmamıştır. Din sosyolojisinin bilinen önemli simalardan hiçbirisi, nedense İslâmiyet’e fazla ilgi duymamışlardır. Sosyolojide, özellikle “Asya Tipi Üretim Tarzı” konusunu işleyen Marksist araştırmacılar bile, İslâm toplumlarının dini yapılarından ileri gelen farklı sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik özellikleriyle hemen hiç ilgilenmemişlerdir. Din sosyolojisi denilince, hatıra gelen Weber dahi, eserlerinde İslâmiyet’e çokça atıfta bulunmasına rağmen, onun hakkında sadece parça parça ve bazen de izaha muhtaç bilgiler vermiştir.⁸¹

Bryan S. Turner’e göre, diğer dünya dinleri ve uygarlıkları hakkında oluşturulmuş ve hayli gelişmiş olan literatürle karşılaştırıldığında, İslâmiyet’e ilişkin sistematik çalışma alanı, sosyolojide, dinler tarihinde ve fenomenolojide ihmal edilmiş bir alandır. Gerçekten İslâmiyet ve İslâm toplumu hakkında önemli sosyolojik çalışmalar bulmak çok zordur. Yani İslâmiyet, din sosyologlarının

⁷⁹ A.g.e., s. 29.

⁸⁰ A.g.e., s. 31.

⁸¹ ER, İzzet; “Batı’da İslam Sosyolojisi Çalışmaları”, **Altınoluk** (iç.), 1986-Temmuz, Sayı: 5, s. 29.

ilgilerinin dışında yer almıştır. Turner, bunun nedeni olarak özelde önemli sosyologlardan Marx ve Durkheim'ın İslâmiyet hakkında ya çok az şey söylemiş veya hiçbir şey söylememiş oldukları halde Weber'in *Din Sosyolojisi* isimli eserini İslâmiyet'in tam bir incelemesiyle tamamlamadan önce ölmüş olması olarak görmüştür.⁸² Bu nedenle, birçok araştırma taslağı sosyoloji babalarının Hristiyanlık, ilkel dinler ve Asya dinleri hakkında ortaya attıkları sorunlarla ilgilenmiştir; fakat modern sosyolojinin köklerinde temellenen hiçbir İslâmî çalışma geleneği yoktur. Turner'a göre, tek başına bu durum bile İslâm sosyolojisini araştırmayı öncelikli öneme sahip kılmaktadır.⁸³

İslâmiyet'in sosyolojik analizi, onu farklı okumalara tabi tutmuştur. Özellikle, Batı'lı düşünce adamları İslâmiyet'i kendi paradigmalarının içine kolayca yerleştirmişlerdir. Aynı zamanda İslamiyet'e sığ, indirgemeci ve ezberci bir bakış açısıyla yaklaşmışlardır. İslâmiyet'in bir din\inanç sistemi olarak ortaya koyduğu pratiklerle çok fazla ilgilenmemişlerdir. Batılı sosyologlar, İslâmiyet'e topyekûn indirgemeci argümanlarla yaklaşmışlardır. İslâmiyet Batılı kavramlarla ilişkilendirilmiştir. İslâmiyet, Oryantalist bakışla yani Batı'yla uyumlu olarak değerlendirilmiştir. Bu tartışmalar sorunludur. Dolayısıyla İslâmiyet'i kendi içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Bu değerlendirmeyi yapmak, bu tarz tartışmalara açıklık kazandırmak için de Cemil Meriç'i ve Ümit Meriç'i ele almak ve incelemek elzemdir.

⁸² TURNER, *Max Weber ve İslâm Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 27-28.

⁸³ *A.g.e.*, s. 28.

2. BÖLÜM

CEMİL MERİÇ'İN İSLÂMİYET'E YÖNELİK TEZLERİ

*“Bu ülkenin bütün ırklarını, tek ırk, tek kalp, tek insan hâline getiren İslâmiyet olmuştur. Biyolojik bir vahdet değil bu. Ne kanla ilgisi var, ne kafatasıyla. Vahdetlerin en büyüğü, en mukaddesi. İster siyah derili, ister sarı... İnananlar kardeşler. Aynı şeyleri sevmek, aynı şeyler için yaşamak ve ölmek. Türk'ü, Arap'ı, Arnavut'u düğüne koşar gibi gazaya koşturan bir inanç: gazaya yani irşada” (Cemil MERİÇ, **Bu Ülke**, s. 181).*

Cemil Meriç, Türk düşünce tarihinde müstesna bir yere sahiptir. Çok yönlü, her yönünde ayrı bir ihataya sahip düşünce adamıdır. O, düşüncenin aydınlığına olan ihtiyacımızı eserlerinde vurgulamıştır. Kucağında yetiştirdiği toplumu şuurlandıran bir fikir adamıdır. Genel aydın tanımının dışında kendisinin de ifadesiyle bir fikir işçisidir. O, hakikatleri gün yüzüne çıkarmaya çalışan bir marifet işçisi gibi çalışmıştır. Dolayısıyla, üzerinde titizlikle durulup düşünülmesi, araştırılıp fikir insanlarına tanıtılması gereken bir simadır. Bütün ömrünü kitapları arasında bir muhakeme insanı olarak sürdürmüştür. Onun eserleri, düşünceleri üzerine şimdiye kadar pek çok şey yazılmış ve söylenmiştir. Düşünce hayatı itibarıyla çağdaşlarından ayrı engin bir karakter sergilemiştir. Onun hemen bütün eserleri, içinde yaşamış olduğu dönem açısından ciddi bir gayretin sonucudur. Batı menşeli mefhumların fikir hayatımızı hercümerç ettiği bir dönemde kitlelere hakikate giden yolları göstermiştir. Yaşadığı dönemi çok iyi idrak etmiş bir mütefekkidir. Sosyal bilimlerin çeşitli disiplinlerinde geniş bir fikre sahip olmuştur. Hemen her kesime fikir ve düşünceye vurulan zincirlerin kırılması lazım geldiğini ihtar etmiştir. Batı taklitçiliğinden ve şablonculuktan uzak durmuştur. Batı'dan gelen mefhumların zihinleri tesirine aldığı dönemlerde bu kavramların bize ait olmadığını ayrıntılarıyla

izah etmiştir. Bu sebeple çoğu fikir adamının dikkatini kendi üzerine çekmiştir. Batı yanlısı aydınımızın içine düştüğü kör taklit ve şablonculuğa karşı bir duruş sergilemiştir. Türk insanına kendini sorgulama yollarını göstermiştir. Cemil Meriç'in eserleri kucağında yaşadığı toplumun aynası niteliğindedir.

Cemil Meriç, düşüncenin devlerini okumuş ve değerlendirmiştir. Tüm hakikatleri şüphe süzgecinden geçirmiştir. Türk toplumun sorunlarına çare aramak için Batı düşüncesine yani düşünceye eğilmiştir. Aklını Batı düşüncesine kaptırmamıştır. Körü körüne Batı taklitçiliğinden yana olanları eleştirmiştir. O, hiçbir ideolojinin savunucusu olmamıştır. "Düşünmek, doğruyu aramak nesnel bilgiye ulaşmak. Entellektüel hiç kimseye ahmakça (hak etmeden) saygı göstermemeli. Müesseseseleşen doktrinlere kuşku ile bakmalı, naslara bağlanmak kısırlaşmaktır."⁸⁴

Cemil Meriç, aydını eleştiri süzgecinden geçirerek incelemiştir. Ona göre, gerçek aydın önce ülkesinin haklarını düşman bir dünyaya karşı haykırmakla görevlidir. Yani rüşeymi bir özellik taşıyan, şu veya bu ideologu veya demagogu olmamak, ülkesinin bütünü bütününe karşı müdafaa etmek.⁸⁵ Cemil Meriç, "aydın, zamanın irfanına sahip olacaktır. Ülkesinin dilini, edebiyatını, tarihini bilecek, dünyadaki belli başlı düşünce akımlarına yabancı olmayacaktır; peşin hükümlere iltifat etmeyecek, olayları kendi kafası ile inceleyip değerlendirecektir"⁸⁶ diyerek aslında tüm aydınlar için olması gereken özelliklerin altını çizmiştir.

Cemil Meriç, ülkesinin problemlerine kayıtsız kalmamıştır. Bildiği hakikatleri okurlarına, ülke insanına haykırmıştır. Düşüncenin berraklaşması için kelimelerden işe başlamıştır. Cemil Meriç, kelimeler üzerinde bir kuyumcu titizliğiyle çalışmıştır. O, her kelimeyi macerasıyla tanımış ve okurlarına sunmuştur. Dile büyük önem vermiştir ve kayıtsız şartsız saygı istemiştir. Bu nedenle dile müdahalenin kültür ve medeniyete karşı bir baltalama anlamı taşıdığını düşünmüştür.

⁸⁴ MERİÇ, Cemil; **Mağaradakiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 20.

⁸⁵ MERİÇ, Cemil; **Bir Facianın Hikâyesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 2.

⁸⁶ MERİÇ, Cemil; **Mağaradakiler**, s. 29

Çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Cemil Meriç,⁸⁷ kendine özgü üslubuyla, kendini, güzel hakikatler söyleyen; söyledikleri de sadece retorikten ibaret olan bir vaiz pozisyonunda görmemiştir. Sürekli olumsuzlama ile yanlışları sergileyerek Türk düşünce hayatındaki iki yüzyıllık putları kırmıştır. Çünkü amacı, insanını uyandırmak, ona kendini tanıtmak olmuştur.⁸⁸

Ümit Meriç'e göre, Cemil Meriç ışık hızıyla zaman tüneline seyahatler yapmaya bayılırdı. Ömrü Hindistan'ın Ramoyana'sında, Garaudy'nin Marxizm ve İslâmiyet'ine, Şeriatî'nin İran'ından, Berkes'in Çağdaş Türkiye'sine koşmakla geçirmiştir. Daha doğrusu, çevrede yaptığı seyahatlerden sonra merkeze dönmüş ve kendi payitahtına taht kurmuştur.⁸⁹ Cemil Meriç, 70 yıllık ömrünün 1938'den 1987'ye kadar uzanan 50 yılını İstanbul semaları altında geçiren ve “muhteşem bir mâziyi, daha muhteşem bir istikbâle bağlayan” bir kelime bir sevgi köprüsüdür.⁹⁰

Cemil Meriç, bir ideolojiye ve bir düşünceye hapsedilmeyecek kadar geniş ufuklu bir düşünürdür. Toplumsal hafızada çok iyi bir yere sahip olmuştur. İçinde yaşadığı toplumun farkında olmuştur. Eserlerinde Avrupa kültürü, Hind kültürü, Batı klasikleri ve kendi klasiklerimiz üzerinde yoğunlaşmıştır. Düşünce dünyası oldukça geniş bir mütefekkirimizdir. Düşüncenin her alanında kalem oynatmıştır. Cemil Meriç'in el atmadığı düşünce devi kalmamıştır, eserlerinde hem Doğu'nun hem de Batı'nın zirve isimlerini anlatmıştır. Batı'nın fikir dünyasını iyi anlamıştır. Cemil Meriç'in büyük vasıflarından biri Batı'nın karşısına Doğu'yu çıkarmasıdır. Cemil Meriç, Avrupa'ya karşı, kendi ülkesinin, kendi inançlarının ve kendi dininin müdafasını yapmıştır. Bu bağlamda Batı'yla hesaplaşmasını iyi bilmiştir.

Cemil Meriç'in geniş yelpazede okuduğu birçok kişi onun fikir dünyasının oluşmasında etki etmiştir. Cemil Meriç'in en çok sevdiği Fransız yazarları Victor Hugo ve Rene de Chateaubriand, Honore de Balzac, düşünür ve filozof olarak da Marie Arouet Voltaire'dir. Rus edebiyatından Leo Tolstoy ve Fyodor Dostoyevski'yi

⁸⁷ ŞENTÜRK, Recep; “Cemil Meriç”, **Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) Cilt 1** (iç.), Editör: Çağatay Özdemir, Phoneix Yayınevi, Ankara, 2008, s. 1029.

⁸⁸ ÇETİN, Göksal; **Sağ ve Sol Karşısında Cemil Meriç**, Artus Kitap, İstanbul, 2007, s. 34.

⁸⁹ MERİÇ (YAZAN), Ümit; “Cemil Meriç’i Örnek Almak”, **Hürriyet Gösteri**, Eylül, 1989, s.11’den zikreden; ÇETİN, **Sağ ve Sol Karşısında Cemil Meriç**, s. 36.

⁹⁰ MERİÇ (YAZAN), Ümit; “Avrasyalı Bir Düşünür: Cemil Meriç”, **Çınar** (iç.), Sayı: 78-79, Mayıs-Haziran 2001, s. 21.

beğenmiştir. Nikolai Vasilievich Gogol ve Ivan Turgenev'i severek okumuştur. Düşünce yolunu açan yazarlar Paul Bourget ve Hippolyte Taine'dir. Düşünce hayatına yön veren isimler Jean Jacques Rousseau, Friedrich Nietzsche, Georg Wilhelm Friedrich Hegel ve İbn-i Haldun'dur. Entelektüel gelişiminde Edgar Quinet ve Jules Michelet etkili olmuştur.⁹¹

Cemil Meriç, İbn-i Haldun'a, Cevdet Paşa'ya, Ahmet Mithat Efendi'ye ve Tunuslu Hayreddin Paşa'ya büyük bir ilgi duymuştur.⁹² Cemil Meriç'in İbn-i Haldun'a özel bir ilgisi olmuştur. İbn-i Haldun doğunun parlak yıldızıdır. Işıktır, orjinaldir, ışığın kaynağıdır. İbn-i Haldun'u gerçek ilk sosyolog ve ilm-i umranı da sosyoloji olarak kabul etmiştir. Çünkü pek çok sosyolojik meseleye ilk o dikkat çekmiştir. Dikkatli okunmak kaydıyla Cemil Meriç'in İbn-i Haldun'a dikkat çekmesi bugünün sosyolojisi için de bir hatırlatmadır. Aynı şekilde Ali Şeriatî'yi de bir kitabı dolayısıyla Türk okuruna sunmuştur.⁹³

Cemil Meriç, gerek eserlerinde gerekse de makalelerinde insanlığın örnek simalarını ele almış, incelemiş, tenkit ederek değerlendirmiş ve Türk okuyucusuna sunmuştur.⁹⁴ 1980'li yılların Türk okuyucuları İbn-i Haldun'u, Tunuslu Hareddin'i, Muhammed Abduh'u, Balzac'ı, V. Hugo'yu ve Saint Simon'u Cemil Meriç'in kaleminden tanımış; Ahmet Cevdet Paşa, Ahmet Mithat Efendi, Namık Kemal, Ali Suavi, Beşir Fuad ve Celâl Nuri gibi son dev Türk aydınları hakkındaki isabetli değerlendirmeyi de yine ondan öğrenmiştir.⁹⁵

Cemil Meriç'in kalem oynattığı sahalardan biri de dindir. Fakat burada şunu ifade etmek gerekir ki, Cemil Meriç din âlimi değil, dini meseleleri merkeze alarak hareket etmemiştir. Bu konuda en önemli tavrı, ele aldığı konularda toplumlarda dinin etkisini hak ettiği ölçüde vurgulamaya çalışmıştır. "Keşke bütün insanlar aynı Tanrı'ya inanabilselerdi, o zaman dünya cennet olurdu... Bütün kâinatı ve kâinattan

⁹¹ TUNCER, Hüseyin; "Nemesis'e İnat Körlüğün Nârını İlmin Işığına Çeviren Adamın Aforizmaları", **Hece: Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç** (iç.), Sayı: 157, Ocak 2010, s. 378.

⁹² GÜRLEK, Dursun; "Cemil Meriç'i Nasıl Tanıdım", **Hece: Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç** (iç.), Sayı: 157, Ocak 2010, s. 406.

⁹³ ALVER, Köksal; "Cemil Meriç'in Sosyoloji Tasavvuru", **Hece: Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç** (iç.), Sayı: 157, Ocak 2010, s. 347.

⁹⁴ MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 15.

⁹⁵ UÇMAN, Abdullah; "Cemil Meriç İçin Birkaç Söz", **Hece: Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç** (iç.), Sayı: 157, Ocak 2010, s. 394.

daha büyük bir yaratıcıyı sevmek, hem de ruhun ölmezliğine inanarak. Yani ebediyet ölçüsünde bir sevgi.”⁹⁶ “Ey müminler, saadetinizi gölgeleyen tek ıstırap, inanmayanlara karşı duyulan merhamet olmalıdır.”⁹⁷ Aynı zamanda din bütün insanlığın meselelerine cevap bulmuştur.⁹⁸

Cemil Meriç, din olgusunu değerlendirirken onu birçok boyutuyla ele almıştır. Cemil Meriç’in yazılarında din, *toplumları tarif etmekte* kullanılan kaçınılmaz olgulardan biri, belki de en önemlisidir. Hemen hemen bütün dinlerin doğuş yeri olan Asya, ancak din boyutunun dikkatli incelenmesiyle genel anlamı içindeki yerini bulacaktır.⁹⁹ Cemil Meriç, dinle ilgili olarak Romain Rolland’dan güzel bir söz aktarmıştır: “Din, insanın kendi dışında bir şeyleri sevmek istemesidir, ebediyete kadar uzanan sevgidir.”¹⁰⁰ Cemil Meriç, inanan insanı takdir etmiş, güzel bulmuştur. İnsanlık uzun zaman güzel taraflarını göğe aksettirmiştir. Bir alienation değildir bu, bir zenginleşmedir. İnsanın insanlaşması kutsala inanması ile başlar. Kutsal için fedakârlık yapan, kendisinden daha büyük bir varlığa inanan bir mahlûk insan.¹⁰¹

Cemil Meriç’e göre, din insanlığın cemiyet ölçüsünde kurtulamayacağı, başka bir fenomenle yeri doldurulamayacak bir *olgudur*.¹⁰² Aynı zamanda dine toplumsal ve insanlığın tamamını kucaklayan bir anlayışla bakmıştır. Ona göre, insanlığın inandığı din, sevgi, insanlık, bireyin damarlarındaki her kanda mevcut olan bir boyuttur.¹⁰³ Dolayısıyla vatandaşlığı yapan ona göre, kan ve toprak değil, büyük ölçüde insanların sahip olduğu dinî inançtır.¹⁰⁴

Cemil Meriç için din bir *kurtuluştur*, hayatın kendisidir, *medeniyettir*. Fakat Batı’da din, insanları birbirinden ayırmış bir zincirdir. Dinsizlik Avrupa’yı kurtarmış, bizi öldürmüştür. Batı intelijansiyasının din karşısındaki tutumun kendi idrakini zincirleyen Hristiyanlığa karşıdır. Batı aydını için yalnız Batı vardır. Ulema, şeraitin,

⁹⁶ MERİÇ, Cemil; *Jurnal Cilt 1*, s. 13.

⁹⁷ *A.g.e.*, s. 41

⁹⁸ MERİÇ, Cemil; *Sosyoloji Notları ve Konferansları*, s. 68.

⁹⁹ ALKAN, *Doğu ve Batı Karşısında Cemil Meriç*, s. 89.

¹⁰⁰ MERİÇ, Cemil; *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, s. 62.

¹⁰¹ *A.g.e.*, s. 195.

¹⁰² *A.g.e.*, s. 377.

¹⁰³ AÇIKGÖZ, Halil; *Cemil Meriç ile Sohbetler*, s. 108.

¹⁰⁴ MERİÇ, Cemil; *Bu Ülke*, s. 173.

yani ezeli ve ebedi hakikatlerin emrindedir. Rahip ise, her zaman hâkim sınıfın temsilcisidir.¹⁰⁵ Ulema ile halk bir bütündür. Ulema halkın vicdanı, şuurudur.¹⁰⁶

Cemil Meriç'e göre, din *toplum hayatında aktif bir role sahiptir*. Din, sosyal hayatta hem insana hem de inanana bir *dünya görüşü* kazandırmıştır. Örneğin Müslümanlar, İslamiyet'in temel prensiplerine ters olan diğer dine mensup kişilere dahi müsamaha ile yaklaşmıştır. Müslümanlar putperestleri dahi zaman zaman korumuştur.¹⁰⁷

Cemil Meriç, toplumların dinsiz düşünilemeyeceğini, mukaddessiz toplum olamayacağını ve topluma yapılabilecek en büyük kötülüğün ise onu dini duygularından uzaklaştırmak olduğunu söylemiştir.¹⁰⁸

Cemil Meriç, Marx'ın "Din afyondur" derken, Katolik kilisesini kastettiğini, kilisenin iktidarın emrinde olduğunu, Marx'ın dinsizliğinin de burjuvazinin dinsizliğinden gelmekte olduğunu söylemiştir.¹⁰⁹

Cemil Meriç'e göre, Batı dini ve mistik tesellilerden yoksun olduğu için zor bir ikilemin içerisinde. Bu tür ikilem içerisinde olan Batı, şuurunu kaybetmiş, kendi benliğini unutmuş, düşüncelerin alevini alkolde, kumarda, geçici zevklerde söndüren bir duruma düşmüştür.¹¹⁰

Cemil Meriç'in ifadesiyle, din esasen imanı gerektirir. Dolayısıyla Cemil Meriç, iki çeşit imandan söz etmiştir. Birincisine Pascal'dan alıntı yaparak "kömürcü imanı" demiştir. Ona göre, böyle bir iman için okuyup yazmaya ihtiyaç yoktur. Fakat bütün şumulüyle İslâmiyet'i kavramak, yani münevver bir Müslüman olmak için çok okumak, çok düşünmek ve çok çile çekmek şarttır. Kur'an-ı Kerim'den referansla "Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu?" ifadesini kullanmıştır.¹¹¹

¹⁰⁵ MERİÇ, Cemil; **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**, s. 289.

¹⁰⁶ **A.g.e.**, s. 282.

¹⁰⁷ MERİÇ, Cemil; **Bu Ülke**, s. 172.

¹⁰⁸ AÇIKGÖZ, **Cemil Meriç İle Sohbetler**, s. 109.

¹⁰⁹ **A.g.e.**, s. 57.

¹¹⁰ MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 1**, s. 43.

¹¹¹ YORULMAZ, Hüseyin; "Doğu-Batı Diye İki Ayrı Gerçeklik Yok", **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 38.

Cemil Meriç din-akıl tartışmalarında da açıklık getirmiştir. Ona göre, dinin tahlile tahammülü yoktur. Dinle akıl ayırdır. Din bir coşuştur, bir ürpertidir. İlim Allah'ın varlığını veya yokluğunu ispat edemez. İlim bu bakımdan agnostiktir. İlimle din arasında hiçbir uzak-yakın münasebet yoktur. Birçok ilim adamları dine inanır, *din bir ihtiyaçtır*.¹¹² Dinler insanları bir deniz gibi dalgalandıran büyük itici kuvvetlerdir. Din insanı yükseltir, ilim gerçeğe tutulan bir aynadır, akla hitap eder.¹¹³ Din de bütün ideolojik müesseseler gibi tarihin bir devrinde uyutucu olabildiği gibi, bir başka devirde bir kurtuluş olabilir.¹¹⁴

Cemil Meriç, kendisinin genel din anlayışını verdikten sonra içinde yaşadığı toplumunun din olarak İslâmiyetsiz olamayacağını şöyle vurgulamıştır: “Türkiye her şeyden önce İslâm olmak mecburiyetindedir. Çünkü bir cemiyet dinsiz olamaz, İslâmiyet akla aykırı değildir.”¹¹⁵ Cemil Meriç’in fikrinden hareketle, İslâm dininin toplumları bir arada tutan önemli bir unsur olduğu söylenebilir. Hatta İslâm dininin Devlet-i Aliyye’yi tek bir ideal etrafında etnik ayırım gözetmeksiniz yüzyıllarca bir arada tutan birleştirici boyutunu Cemil Meriç, şu şekilde betimlemiştir: “Bu ülkenin bütün ırklarını tek ırk, tek kalp, tek insan haline getiren İslâmiyet olmuş. Biyolojik değil, moral bir vahdet. Yani vahdetlerin en büyüğü, en mukaddesi. Aynı şeylere inanmak. Aynı şeyleri sevmek, aynı şeyler için ölmek ve yaşamak. Lazı, Kürdü, Arnavudu düğüne koşar gibi ölüme koşturan bir inanç bu. 600 yıl aynı potada erimek ve kâinata meydan okumak, zaferden zafere koşmak, beraber ağlayıp beraber gülmek.”¹¹⁶

Cemil Meriç’e göre, İslâmiyet meçhulümüzdür.¹¹⁷ O, kendimizi tanımadığımızı haliyle başkalarını da tanıyamayacağımız gerçeği üzerinde serzenişte bulunmuştur. “Avrupa’yı Avrupa’nın istediği kadar tanıdık. Asya, kâşifini bekleyen bir seyyare, İslâmiyet ise mavi sakalın kırkıncı odası. Tanımıyoruz kendimizi tanımak da istemiyoruz. Yaşamak istiyorsak dünyadaki yerimizi bilmek

¹¹² MERİÇ, Cemil; **Sosyoloji Notları ve Konferansları**, s. 80.

¹¹³ **A.g.e.**, s. 135.

¹¹⁴ **A.g.e.**, s. 143.

¹¹⁵ AÇIKGÖZ, **Cemil Meriç ile Sohbetler**, s. 150.

¹¹⁶ MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 2**, Yayına Hazırlayan: Mahmut Ali Meriç, İletişim Yayınları, 2011, İstanbul, s. 156.

¹¹⁷ MERİÇ, Cemil; **Kültürden İrfana**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 79.

zorundayız.”¹¹⁸ Ona göre, İslâmiyet bir dünya görüşüdür. Bizim dünya görüşümüzdür.¹¹⁹ “Kendinizi kabul ettirmenin tek yolu belli bir şahsiyeti olmaktır. Siz kendinizi inkâr ettikten sonra başkalarının sizi kabul etmesini nasıl bekleyebilirsiniz?”¹²⁰ Düşünce dünyasında yer edinebilmek için düşün adamlarımızı bilmek gerekmektedir. Kendi fikir adamlarımızı bilmiyoruz dolayısıyla fikir adamlarımızı bize tanıttak çalışmalara dikkat kesilmeliyiz: “İslâmiyet hiçbir zaman yobazlığın yanında olmamıştır. Avrupa ilmi, bugün de ister istemez tanımak zorunda olduğumuz mührü açılmamış bir hazinedir. Ama düşünce dünyasında yerimizi almak istiyorsak yapılacak ilk iş kendi düşünce adamlarımızı laikiyle tanımak olmalıdır. Mademki biz, bir İbn Rüşd’ü ve İbn Rüşdçülüğü inceleyecek seviyede değiliz, o halde bu konudaki çalışmaları dilimize kazandırmak gerekir.”¹²¹ İslâmiyet’le ilgili fikir beyan etmesi bundandır. Renan gibi ışığı bize kadar gelmeyen isimler vardır.¹²²

Cemil Meriç, İslâmiyet’in birçok özgün vasfı üzerinde durmuştur. İslâmiyet, bütün insanlığa hitap eden *evrensel mesaj*lara sahiptir. Temeli vahdet, sevgi ve adalet olan İslâmiyet’in getirmiş olduğu hayat tarzı, beraberinde bütün insanların doğuştan *eşit* olduğu gerçeğini de getirmiştir. Bu durumu Cemil Meriç, İslâmiyet’in bir gereği olarak (insanı, insan olduğu için Allah’ın halifesi olarak kabul etmesinden) temellendirmiştir.¹²³

Cemil Meriç’e göre, İslâmiyet bütün insanlığa hitap eden *cihanşümul bir dindir*. İslâm dini evvela *ahlaktır*, bir bilgi değildir. Kütüphane de görülen bir rüya değildir. Maalesef o bilgi bilinmemiş ve de yaşanmamıştır. İslâmiyet ise, yaşayan ve gelişen bir *bilgidir*.¹²⁴ Yani Cemil Meriç’e göre, İslâmiyet hem bir inanç objesi hem de bir bilgi objesidir.

¹¹⁸ A.g.e., s. 79-80.

¹¹⁹ IŞIK, İhsan; “Tanzimat’tan Beri İslâm Düşüncesi Zeval Halindedir”, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 62.

¹²⁰ YORULMAZ, “Doğu-Batı Diye İki Ayrı Gerçeklik Yok”, s. 43.

¹²¹ MERİÇ, Cemil; **Kültürden İrfana**, s. 191.

¹²² A.g.e., s. 192.

¹²³ MERİÇ, Cemil; **Sosyoloji Notları ve Konferansları**, s. 299.

¹²⁴ ARMAĞAN, Mustafa; “Entelektüel Amel Edendir”, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 93.

Cemil Meriç, İslâmiyet'in “eşitliği”¹²⁵ ön gördüğünü, bunun da bir amaç değil bir hak olduğunu, hürriyetin eşitliğin bir başka adı veya görünüşü olduğunu savunmuştur. İmtiyaz tanımayan bir dinde (İslâmiyet) kimsenin kimseye bir baskısının olamayacağını, bunun aksine Batı'nın hürriyeti, bir hata yapma hakkı olarak kullandığını öne sürmüştür. Dahası, İslâmiyet'in Batı'nın gerçekleştirmeye çalıştığı eşitlik fikrini çoktan elde ettiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda Cemil Meriç, *demokrasinin* bizzat kendisinin İslâmiyet olduğunu, fakat İslâmiyet'in değişik bir ruh ikliminde gelişip daha farklı temellere dayandığını ileri sürmüştür.¹²⁶ “İnsanlar doğuştan eşittirler: Kullukta, fanilikte eşitlik. Ama menfi bir eşitlik bu. Sonra, iman sayesinde yeni bir eşitlik kazanırlar, *kardeş* olurlar. Rabbin lütuflarından aynı ölçüde faydalanacaklardır: hukuki ve müspet bir eşitlik. Kulun bütün haysiyeti: Mü'min oluşunda. Kul mü'min olunca hukuki bir hüviyet kazanır, dilenciye halifeye eşit kılan bir hüviyet. İslâm dini için hürriyet felsefi değil, hukuki bir mefhum. Temeli: Camianın bütün fertleri arasında tam bir hak eşitliği olduğu inancı.”¹²⁷

Cemil Meriç, İslâmiyet'in bir *nomokrasi* olduğu üzerinde durmuştur. Nomokrasi şu veya bu ferdin, şu veya bu zümrenin değil. Hakkın yani şeriatın, mutlak ve ilahi hakikatlerin hâkimiyeti demektir.¹²⁸ Cemil Meriç'e göre, müsteşrikler İslâmiyet'i bir 'nomocratie' diye tarif etmişlerdir. Nomocratie, kanun hakimiyetir. Emir in fevkinde şeriat. Fertler içtimai mevkileri ne olursa olsun aynı vücudun parçalarıdır. İslâmiyet, bu manada –ve her manada- nizamdır. Feragate, haysiyete, sevgiye dayanan bir vahdettir.¹²⁹

Cemil Meriç, İslâmiyet'in *uzlaştırıcı* vasfının altını çizmiştir. Ona göre, her kâfir ve putperest İslâmiyet'i kabul eder etmez, misak'a dâhil olmuştur. Bu

¹²⁵ İslâm dinine göre, bütün insanlar sadece eşit değil; kardeşlerdir. Eşitlikle kardeşlik arasındaki fark son derece açıktır. Eşitlik yasal bir kavram olduğu halde, kardeşlik aynı fitratta ve mizaçta olmayı ifade eder. Derilerin rengi ne olursa olsun, bütün insanlar tek bir soydan gelmektedir (ŞERİATİ, *İslam Sosyolojisi*, s. 88).

¹²⁶ MERİÇ, Cemil; *Bu Ülke*, s. 173-174.

¹²⁷ *A.g.e.*, s. 172.

¹²⁸ MENTEŞEOĞLU, Mehmet; “İlk İşimiz Kendimizi Tanımak”, *Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar* (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 176.

¹²⁹ MERİÇ, Cemil; “İntelijansyamız İçtimai Bir Sınıfın Temsilcisi Değil”, *Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar* (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 141.

çerçeve de Cemil Meriç, İslâmiyet'in *evrensel bir din* oluşundan dolayı bütün insanlığa hitap ettiğini, her hangi bir kastı tanımadığını öne sürmüştür. Kısacası, tüm Müslümanların eşitliğinin ön görüldüğünü belirtmiştir.¹³⁰

Cemil Meriç, İslâmiyet'in insanları tutkal gibi birbirine bağlayan yönüne de değinmiştir. Bu fikrini Devlet-i Aliyye üzerinden değerlendirmiştir.¹³¹

Cemil Meriç, *vahyin* önemine değinmiş, onun Müslüman'ın bütün hayatını kucakladığını, imanını kaybeden bir Müslüman'ın aklını, vicdanını dahası insanlığını da kaybedeceğini düşünmüştür.¹³² “Tefekkür, tereddüttür, uzun çabalarla dolu bir araştırmaya davettir. Gerçek aydını ancak vahiyde bulabilirsiniz. Elimizde aldanmayan tek kıtas var: vahiy. Vahiy ezeli ve ebedi hakikat. Bu hakikati idrak eden insan çağdan çağa, ülkeden ülkeye değişir.”¹³³

Cemil Meriç'e göre, İslâm âleminde ilimler vasıtaadır ve son derece inkişafa mazhar olmamıştır. Çünkü fazla ehemmiyet verilmemiştir. Mühim olan dini ilimlerdir. Dini ilimler de vahye dayanır, nassa dayanır.¹³⁴

Cemil Meriç, İslâmiyet'in devlet telakkisini çözümlemiştir. Diğer dinlerden olan kavimler, İslâmiyet'in üstünlüğünü kabul etmek ve ona cizye ödemek şartıyla sınırlı, fakat teminatı olan bir hakka lâıyk görülmüşlerdir. Bunlar ibadetleri ve kendi kanunlarını uygulama noktasında da serbesttirler. İslâmiyet'i kabul eder etmez misak'a (toplumsal sözleşmeye) dâhil olmuşlardır.¹³⁵ Cemil Meriç, İslâmiyet'in cihadşümûl bir din olduğuna vurgu yapmıştır. Öyle ki İslâmiyet, bütün insanlara hitap eden bir dindir. Ona göre, Müslüman toplum İslâmiyet'in temel prensiplerinin aksi istikamette olan diğer din mensuplarına dahi müsamaha ile yaklaşmıştır. Hatta cemiyet içinde sadece putperestlerin yeri bulunmamasına rağmen Müslümanlar onları da zaman zaman korumuşlardır. İslâmiyet'te kast sistemi yoktur. Müslüman'ın

¹³⁰ AÇIKGÖZ, **Cemil Meriç İle Sohbetler**, s. 150.

¹³¹ MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 2**, s. 156.

¹³² MERİÇ, Cemil; **Kırk Ambar 1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 359.

¹³³ YORULMAZ, “Doğu-Batı Diye İki Ayrı Gerçeklik Yok”, s. 33.

¹³⁴ GÜRLEK, Dursun; “Çocuk Milletler Roman Okur”, s. 109.

¹³⁵ MERİÇ, Cemil; **Bu Ülke**, s. 172-173.

nazarında içtimai sınıf olmamıştır. Bu nazarda, servet ve mevki insanları ayırmaz; Müslüman Müslümana eşittir.¹³⁶

İslâmiyet *kanun ve nizam hâkimiyetidir*. Batı'nın gerçekleştirmeye çalıştığı eşitliği çoktan fethetmiştir. Fikir hürriyetini, insanı insana saldırtan bir tecavüz silâhı olarak değil, bir ikaz, bir irşat vasıtası olarak kabul etmiştir. Demokrasi İslâmiyet'in kendisidir.¹³⁷ Konuyu bu açıdan ele alan Cemil Meriç, İslâmiyet'i *demokratik bir din* olarak görmüş, hatta İslâm dinini *anti-emperyalist* olarak değerlendirmiştir. Ona göre, emperyalizmi Hristiyan Batı temsil etmektedir. Bütünüyle proleter olan Asya milletleri Hristiyan'dır.¹³⁸ İslâmi dünya görüşü sınıfsız bir cemiyetin dünya görüşüdür. Adalettir, eşitliktir. İman, derisi ve rengi ne olursa olsun bütün insanları eşit sayar. Üç kavmin asırlar içinde ve müştereken yoğurdukları bir düşünceler manzumesidir. Türkler, İslâmiyet'in tefsiri, tamimi ve izahıdır. Asırlar boyunca kurulmuştur. Hristiyan insanını da himayesine almıştır. Her düşünceye saygı gösterir. İnsana ahsen-i takvim olduğu için, bir nüsha-yı suğra olarak bakar. İslâmiyet için istismar yoktur. Servet insana üstünlük sağlamaz. Şeref bilgiden, faziletten gelir, irsî değildir. Osmanlı ile Avrupa birbirinden ayrılan iki seyyaredir. Habis, haris, hasis ve Makyavelik bir toplumu anlamasına imkân yoktur Osmanlı'nın. Gerçek bir insan medeniyeti idi kendisi, karşısında bir tilki uygarlığı vardı. Osmanlı Avrupa'yı anlamamış, anlayamamıştır.¹³⁹

Cemil Meriç, İslâm dininin insanı bir bütün halinde ele aldığını söylemiştir. Ona göre, hakikatler insan zekâsı ile büyür. Kur'an-ı Kerim'in ifşa ettiği hakikatlerin hududu yoktur. Araplar, Türkler, İranlılar bu ezelî hakikatin şekillenmesinde fıkhiyla, sanatıyla elele vermiştir. İslâmiyet renk farkı, doğuş farkı tanımaz. Avrupa'nın toleransını İslâmiyet gayet tabîî kabul eder, Mecusi'leri bile korumakta tereddüt göstermemiştir. Hem dünyayı, hem ahireti kucaklayan, gerçek bir dünya görüşüdür. İslâmiyet'te sınıf farkı yoktur. Türk'ü maddede ve mânâda dünyanın efendisi yapan bu dünya görüşü, muhatabı ile beraber gelişir. Biz vakur ve fedakâr bir insan topluluğu iken, Avrupa'da sahneye çıkan burjuvazi bizi çökertmek için

¹³⁶ A.g.e., s. 173.

¹³⁷ A.g.e., s. 173-174.

¹³⁸ MERİÇ, Cemil; **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**, s. 263.

¹³⁹ A.g.e., s. 282-283.

bütün gayretlerini harcayacaktı. Dünyanın 2/3'ünü 1/3'ü için yakmış, yıkmış, politikadan ahlâkı tard etmiş bir tilki uygarlığıdır. Bir arslan medeniyeti, bir tilki uygarlığına yenildi. Uşakların ve kadınların zaferi. Burjuvazi bize mürebbiyeleri ile aktrisleriyle ve elçileriyle sokuldu, yaltaklandı. Kemirdi ve yıktı. Tanzimat'tan sonra kendi kabuğuna çekilen sınıf-ı ulemâ, bu Yeçüş-Meçüş ta-ifesinin zaferi karşısında afalladı. Ve tarih sahnesinden çekildi. Zaten tabîî müttefikleri de yoktu artık.¹⁴⁰

1960'lı yıllara kadar Cemil Meriç'in tecessüsünün yöneldiği kutup Avrupa'dır. Cemil Meriç, Avrupa'yı incelerken Hint'le karşılaşmıştır. Çağdaş Avrupa en aydınlık taraflarıyla Hint'in devamıdır ona göre.¹⁴¹ “Düşünce dünyasını fethe koşanların uğrayacağı ilk ülke Hint olmalı”¹⁴² demiştir. Hint'le uğraştığı için de ayıplanmıştır. Çünkü o dönemde Doğu aforoz edilmiştir. Cemil Meriç, Hint'ten düşünce hürriyetini, düşüncenin gökkuşağını bütün renkleriyle sevmeyi öğrenmiştir. Bir tarih hocasının Hint'le uğraştığı için onu ayıplaması üzerine, “eskiden Batı aforoz edilirdi, şimdi Doğu aforoz ediliyor. Daima aforoz, daima duvar, daima husumet. Bu lanet çemberini nasıl yıkacağız?”¹⁴³ sorusuna, “Kütüphanene dön, yani kitap ol, aydınlan ve aydınlat”¹⁴⁴ cevabını vermiş ideoloji tutsaklığına ve tahripkâr Batıcılığa karşı toplumu aydınlatma görevini üstlenmiştir.

Cemil Meriç, Hind felsefesinin hayranıydı, *İslâmiyet'e oradan girmiştir*. İslâm medeniyetine hayran olmuştur. O hiçbir zaman hiçbir insana Müslümanlık, iman, inanç propagandası yapmamıştır.¹⁴⁵ “Hint'i tanımak zorundayız, çünkü İslâmî tefekkürün sertac-iptihacı tasavvuf o ülkeden fışkırdı. Cetlerimiz İslâm'ı kabul etmeden önce Budisttiler. Hint'i tanımak zorundayız. Asya düşüncesinin dayandığı temel, Hint düşüncesidir. Hint'i tanımak zorundayız. İnsanlığın irfan ve idrakine istikamet veren iki yaratıcı millet var: Hint ve Yunan.. Biz bu iki ülkenin

¹⁴⁰ A.g.e., s. 299-300.

¹⁴¹ MERİÇ, Cemil; **Bu Ülke**, s. 47-48.

¹⁴² A.g.e., s. 48.

¹⁴³ A.g.e., s. 48.

¹⁴⁴ A.g.e., s. 50.

¹⁴⁵ GÖÇER, Ülkühan; “Prof. İlber Ortaylı'yla Cemil Meriç Üzerine”, **Çınar** (iç.), Sayı: 78-79, Mayıs-Haziran 2001, s. 16.

merkezindeyiz... İnsana kendini bulduracak büyük terkibe ancak Hint sayesinde varabiliriz.”¹⁴⁶

Cemil Meriç’e göre, İslâmiyet’in Hindistan’da tanınması 8. yüzyılda Arap tüccarları tarafından gerçekleştirilmiştir. Yani, İslâm dünyası hakkındaki bilgiler Arap tüccarlarından öğrenilmiştir. Fakat Muhammed İbn Kasım’ın 712’de Sind’i ele geçirmesinden sonra, Müslümanların bu zaferi Hindistan’ın diğer bölgelerinde ses getirmedüğinden, o dönemdeki Müslümanların da Hindistan hakkında pek fazla bilgisi olmamıştır.¹⁴⁷ Ayrıca Cemil Meriç, Hind’in İslâm dini ile karşılaşmasının 9. yüzyılda Hint alt kıtasına vaizler gönderme yoluyla devam ettiğini ifade etmiştir. Bu vaizlerden Hallac Gücerat’a, Malik bin Dinar’ın talebeleri ise Maldiv’e İslâmiyet’i yaymak için gitmişlerdir. Cemil Meriç’e göre, tam manasıyla Hind toplumu ile İslâmiyet dininin birbirini tanıması Gazneli Mahmut’un Hind alt kıtasını fethi ile gerçekleşmiştir. Bu fetihden sonra Sebük Tekin’in oğlu, Ganj vadisini ele geçirmiş, İslâm düşünürlerinden El Biruni de Hind’i bu dönemde tanımaya başlamıştır. Dahası Cemil Meriç, Müslüman Sofiler’in Hind din tarihinde bir dönüm noktası olduğuna işaret etmiştir. Müslümanlığın yayılması Sufilerin belagati sayesinde kök salabilmiştir. Ona göre, 13. yüzyıldan itibaren Hind alt kıtasının kuzeyinde türbeler, zaviyeler çoğalmaya başlamıştır. Kutsal kitaplar sayesinde oluşan kast rejiminin ezdiği aşağı tabakalar ise bu ezilmişlikten kurtuluşu dini tarikatlardan Nakşibendilik, Şattarilik, Şistilik ve Kadiriliğe sığınarak bulmuşlardır. 8. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar İran’da gelişen İslam tasavvufu, Hind düşüncesiyle Yeni-Eflatunculuktan ilham almıştır.¹⁴⁸

Cemil Meriç’in İslâmiyet’i yorumlarken, bu dinin Devlet-i Aliyye üzerindeki önemine, yerine ve rolüne hassasiyetle eğilmiştir. Öyle ki ona göre, Devlet-i Aliyye insanlık için bir yüz akıdır. Tarihin en şerefli sayfasıdır, taklit edilemeyecek kadar büyüktür. Dünyada tek bir içtimai mucize vardır o da “Osmanlı mucizesi”dir. Çünkü Devlet-i Aliyye, Türk kanı ile İslâmiyet’in kaynaşmasından doğmuştur. Ona göre, Osmanlı’nın kuruluşundan Tanzimat’a kadar geçen bir asır muhteşem ve göğüs

¹⁴⁶ MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 1**, s. 150.

¹⁴⁷ MERİÇ, Cemil; **Bir Dünyanın Eşiğinde**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 205.

¹⁴⁸ A.g.e., s. 252-253.

kabartıcıdır. Bir kitap ve kelime medeniyeti değil, bir imân ve aksiyon medeniyeti yaratmışız. İnsan haysiyetini yücelten, adalet ülküsünü gerçekleştiren büyük bir medeniyet. Hiçbir “izm”in erişemediği ve erişemeyeceği bir rüya. İnsanın ve insanlığın altın çağı.¹⁴⁹

Cemil Meriç’e göre, İslâmiyet dünya ve ahireti kucaklayan bir dünya görüşüdür. Devlet-i Aliyye de bu dünya görüşüyle, cihat, ümmet, Kur’an-ı Kerim ve iman gibi temel mefhumlarıyla tarihte eşine az rastlanan bir dini yapıya sahip olmuştur. Bu yönden Cemil Meriç, İslâmiyet’i Devlet-i Aliyye’nin en kuvvetli taraflarından biri olarak görmüştür.¹⁵⁰

Cemil Meriç’e göre, Devlet-i Aliyye’de “ümmet”¹⁵¹ bilinci vardır. Bu bilinçle bu devlet, hiçbir zaman ayırıcı ve dışlayıcı anlayışa değil, birleştirici, kaynaştırıcı, kucaklayıcı bir bakış açısına sahip olmuştur.¹⁵² Bu durum “cihat” kavramı için de geçerli olmuştur. Devlet-i Aliyye’nin fetihlerinin bütün sırrı tek vücut, tek kalp halinde cihatla yoğrulmuş olmasıdır. Dahası o, İslâmiyet’in temel prensiplerini benimsemiş, şerefi, haysiyeti ve büyüklüğü ile farklı toplumların gönlünü de fethetmiştir.¹⁵³

Cemil Meriç, İslâm dininin inanç ve kanunlarının üzerinde bina edildiği, İslâmiyet’in ahlak ve adabının kendisinden çıktığı Müslümanların temel kitabı¹⁵⁴ Kur’an-ı Kerim’in önemi ve toplum içindeki rolünü de vurgulamıştır. Ona göre, Devlet-i Aliyye dîni hayat yönünden aradığı bütün çözümleri Kur’an-ı Kerim’den

¹⁴⁹ GÜLER, Turgut; “Uyuşan Şuurumuza Alevden Bir Mızrak”, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 124.

¹⁵⁰ MERİÇ, Cemil; **Sosyoloji Notları ve Konferansları**, s. 27.

¹⁵¹ İdeal İslam toplumuna ümmet denir. Değişik dil ve kültürlerde insan topluluklarını gösteren “toplum”, “ulus”, “ırk”, “halk”, “kabile”, “klan” vs. gibi kelimelerin yerini alan ümmet, ilerici bir ruhla doludur ve dinamik, inançlı, ideolojik bir toplumsal görünüş arzeder. Ümmet kelimesi ümm kökünden gelir ve yol, niyet gibi anlamları vardır. Bu yüzden ümmet, ortak bir inancı, ortak bir amavı paylaşan insanların ortak amaçlarına doğru birlikte yürümek niyetiyle, ahenkli bir biçimde bir araya geldikleri toplum demektir. Diğer kavramlar, kan. Toprak birliğini ve ortak maddi çıkarları toplumun temel ölçütü olarak aldıkları halde İslam, ümmet kelimesini seçerek, fikri sorumluluğu ve ortak bir hedefe doğru yürümeyi toplumsal felsefesinin temeli yapmıştır (ŞERİATİ, **İslam Sosyolojisi**, s. 133).

¹⁵² MERİÇ, Cemil; **Mağaradakiler**, s. 228.

¹⁵³ CÜNDİOĞLU, Dücan; **Bir Mabed İşçisi Cemil Meriç**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 168.

¹⁵⁴ YAVUZ, **İslam’ın Zihin Tarihi Bir Müslüman Aydının İslam Üzerine Düşünceleri**, s. 74.

yola çıkarak bir sonuca bağlamıştır.¹⁵⁵ Şeriatî'nin de ifadesiyle, din bir insan gibidir. Bir dinin düşünceleri, insanları inanmaya çağırdığı düşüncenin temelleri o dinin kitabında toplanmıştır. Dinin biyografisi de, onun tarihidir. Bu bağlamda Kur'an-ı Kerim'i İslamiyet'in "icmalî" gibi ele alıp incelemek gerekmektedir.¹⁵⁶ Bu çerçevede Cemil Meriç, İslâmiyet'i muhtevasıyla anlamada Arapça bilmenin gerekliliği üzerinde de durmuştur.¹⁵⁷

"Biz İslâmiyet'i de, Osmanlı'yı üç kıta hâkimi yapan büyük kudreti de asıl kaynaklarına inerek tetkik etmek mecburiyetindeyiz. İslâmiyet, bir nasslar bütünü değildir. Dahası İslâmiyet, insanın olgunlaştıkça bir kere daha başvurup anlamağa çalışacağı hakikatler bütünüdür. Yani bir nevi anayasadır. Kur'an-ı Kerim ise, donmuş, bitmiş ve son sözünü söylemiş bir kitap değildir; seyyaldır. Yani insanla beraber büyür, insanla beraber gelişir bir yapıya sahiptir. Ayrıca Kur'an-ı Kerim'deki işaretler medeniyetler doğurmuştur. Yüzyıllardır birçok millete, bilhassa Osmanlı'ya kılavuz olmuştur. Kur'an-ı Kerim, biz geliştikçe gelişir, biz büyüdüğçe büyür. Yani biz O'nda neyi ararsak, bir parça onu buluruz. Haddizatında bir medeniyet rehberi olarak ele alınmalıdır. Bin sene evvel O'ndan anladıklarımızla, bugün anladıklarımız arasında farklar vardır. Biz olgunlaştıkça, irfanımız arttıkça Kur'an-ı Kerim'de bize ona göre konuşur."¹⁵⁸

Cemil Meriç, İslâmiyet'i izah ederken İslâmiyet'le ilişkilendirilen belli kavramları da vuzuha kavuşturmuştur. Cemil Meriç'in kavramları tanımlamada şahsına münhasır bir ifade zenginliği vardır. İdeoloji kavramını da değişik yönleriyle tanımlamıştır. Cemil Meriç'e göre, her bir ideoloji hakikatle yalanın izdivacı,¹⁵⁹ maskelenen yarım hakikat,¹⁶⁰ idrakimize giydirilen deli gömlekleridir.¹⁶¹ Cemil Meriç, "izm"lerin semavi bir menşei olmadığı, her bir ideolojinin kendisinden farklı düşünceleri kabullenmediğini dahası ülkeden ülkeye taşınınca bütün değerlerini

¹⁵⁵ MERİÇ, Cemil; **Sosyoloji Notları ve Konferansları**, s. 139.

¹⁵⁶ ŞERİATÎ, **İslam Sosyolojisi Üzerine**, s. 71.

¹⁵⁷ MERİÇ, Cemil; **Kültürden İrfana**, s. 280

¹⁵⁸ AK, Mehmet Akif; "Pencerelerimiz Batı'ya Açılmış Değil, Kırılmıştır", **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004 s. 83-84.

¹⁵⁹ ŞAHİNER, Necmeddin; **Cemil Meriç ile Nur Sohbetleri**, Işık Yayınları, İstanbul, 2008, s. 88.

¹⁶⁰ MERİÇ, Cemil; **Sosyoloji Notları ve Konferansları**, s. 401.

¹⁶¹ MERİÇ, Cemil; **Bu Ülke**, s. 92.

kaybeden birer mit unsuru haline geldiğini ifade etmiştir.¹⁶² Cemil Meriç, “izm”lere ayrıca anti-diyalektik oldukları içinde düşman olmuştur.¹⁶³

İdeolojileri ana başlıklarla Cemil Meriç, *kapitalizm*, *Marksizm*, *sosyalizm* olarak sınıflandırmıştır. Cemil Meriç, ilk olarak kapitalizmin mahiyetini şöyle izâh etmiştir “Kapitalizm, beşeri münasebetlerde ahlakî inkâr eden bir ruh ikliminde doğmuştur. Üç kıtanın felaket ve sefaleti pahasına dal budak salmış milletler arası bir afet ve bir yüz karasıdır. Bir cihanşümül istismar düzeninin kendi kendine de hayrı dokunmamıştır. Avrupa felaketin eşiğindedir. Avrupa ve bütün insanîyet. Kapitalist medeniyet intihar etmekte ve dünyayı oturmaz bir hale getirmektedir. İnsan haysiyetine hürmet eden bir inanç, kapitalizme nasıl iltifat edebilirdi? O kapitalizm ki katmerli bir soygun üzerinde yükselir. İçte çalışan kitlelerin, dışta, bütün dünyanın istismarı. Milli ve milletler arası korsanlık. Kapitalizmin ahlak anlayışı birkaç düsturda billurlaşır: Gerekince kuvvet haktır; gaye, vasıtaları meşrulaştırır; insan insan için kurttur...vs. Yüz-yüz elli yıl süren kanlı ve meş’um bir saltanat uğruna hem kendilerine hem de bütün insanlığa kıyan Batı Burjuvazisi, altı yüzyıl üç kıtanın inançları ayrı milyonlarca insanını şefkat, muhabbet ve adaletle bağrına basan bir medeniyeti nasıl anlayabilir? Her kavmin kapitalizm tünelinden geçmesi emr-i ilahî midir? Kuduza tutulanın, herkesi kuduza yakalatmak istemesi beşeri bir zaaf belki. Ama Hristiyan Batı’nın ulema-i rûsümü, bu hacaleti ilmi bir zaruret olarak vasıflandırmaya kalkışınca, verilecek cevap hazin bir tebessümden ibarettir.”¹⁶⁴ Bu bağlamda Cemil Meriç’e göre, İslâmiyet, dinî hayat açısından da ahlak olarak yarattığı insan tipi itibarıyla da kapitalizme yabancısıdır.¹⁶⁵

Cemil Meriç, kapitalizm ile İslâmiyet’in dinî hayat anlayışını karşılaştırarak durumu daha da netleştirmiştir. İslâmiyet’in öngördüğü dinî hayat tarzı ise Cemil Meriç’e göre, daha çok maneviyata ve ruha hitap etmiştir. Buna karşın bir iktidar vasıtası olarak dünyayı iktisadi anlamda istilayı öngören, kendi menfaatlerinden başka bir şey düşünmeyen, hazlarını bütün bir cemiyetin ve dünyanın istismarında

¹⁶² MERİÇ, Cemil; “İntelijansiyamız İçtimai Bir Sınıfın Temsilcisi Değil” s. 144.

¹⁶³ A.g.m., s. 145.

¹⁶⁴ MERİÇ, Cemil; “İslamiyet ve Kapitalizm”, **Köprü Dergisi** (iç.), Sayı: 15, s. 5-6. Aktaran: TAŞ, Kemalettin; **Din ve Toplum Karşısında Cemil Meriç**, Artus Kitap, İstanbul, 2007, s.136.

¹⁶⁵ MERİÇ, Cemil; **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**, s. 366.

arayan kapitalizm neredeyse İslâmiyet’le taban tabana zıt karakterdedir.¹⁶⁶ Ona göre, Müslüman ülkelerde kapitalizmin kurulamayışının toplumun İslâmiyet algısıyla (Müslümanlıkla) hiçbir ilgisi yoktur. İslâmiyet’te sermayeyi esas alan bir ekonomi kurulmuş, fakat sonradan Avrupa tarzı kapitalizm halini almamıştır. Çünkü Avrupa, Türk toplumundan önce davranmış ve kendi dışında kalan ülkeleri sömürge için pazar yapmıştır.¹⁶⁷

Cemil Meriç’in İslâmiyet’le sosyalizmi de mukayese etmiştir. Ona göre, sosyalistlerin kapitalle emek arasında hissettikleri çatışma, Hazret-i Muhammed’in servet hakkındaki düşüncesine benzemektedir. Servet kötüdür, çünkü zenginlik zamanla insanı zalim yapar. İslâm dininde bu sebeple servetin belli bir zümrenin arasında dolaşmasına izin verilmediğinden sınıf tezatları korkunçlaşmamış, toplumsal hayatta daha çok adalet ön plana çıkmıştır.¹⁶⁸ Buna ek olarak Cemil Meriç’e göre, Kur’an-ı Kerim’de bir iktisat sistemi bulunmadığından sosyalizmin öngördüğü iktisadi ortaklığın İslâmiyet’in öngördüğü yaşayışla paralel olması mümkün değildir. Buna karşın Cemil Meriç’e göre, sosyalistler için bu kutsal kitapta faydalı bir nokta söz konusu olacaksa o da sosyalistlerin bayraklaştırdığı “sosyal adalet” mefhumuna insanlığı yönelten bir ahlakın bu kutsal kitapta var olduğu gerçekliğidir. Hatta ona göre, dinin değerleri tabiatüstü değerler olduğundan Kur’an-ı Kerim’in insanlar arasındaki eşitliği öngören bu “adalet” unsuru üzerinde ısrar ederek hareket edilirse büyük kitleler, toplumlar idare edilebilecektir.¹⁶⁹

Cemil Meriç’e göre, sosyalizm Avrupalılaştırmanın son perdesidir. Bu ideoloji bir sınıf hakikatidir. Ancak Türkiye’deki sosyalist çevreler bu fikir akımını yobazlaştırmış ve Marx bir tabu haline gelmiştir.¹⁷⁰ Hakikatte sosyalizmin bir tür sosyal sınıf ayrımı öngören toplumlarda ortaya çıkmışken, İslâmiyet dinî hayat açısından sınıf kavgasını olumlamayan bir yapıya sahip olmuştur. Dolayısıyla İslâmiyet’te “Müslüman Müslüman’ın kardeşidir” anlayışı hâkim olduğundan kardeşlik üzerine kurulmuş bir toplumda dinî hayata ve onun prensiplerine karşı

¹⁶⁶ TAŞ, *Din ve Toplum Karşısında Cemil Meriç*, s. 136.

¹⁶⁷ MERİÇ, Cemil; *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, s. 170.

¹⁶⁸ A.g.e., s. 162.

¹⁶⁹ A.g.e., s. 165.

¹⁷⁰ TAŞ, *Din ve Toplum Karşısında Cemil Meriç*, s. 138.

potansiyel bir kin atmosferi oluşturmak ve bu nefreti insanlar arasında seferber etmek çok zordur.¹⁷¹

Cemil Meriç, sosyalizm ve İslâmiyet’i biraz daha bağdaşabilir görmüştür. “Sosyalizm Türkiye’de yaşamak için İslâmî bir veçheye bürünmek zorundadır. Mülkiyet konusunda Saint-Simon gibi düşünüyorum. Mülkiyet daima tehdit edilmelidir. Topluma faydalı olduğu sürece yararlıdır. Yani herkes kendi zevki için tüketim yapamaz. Mülkiyet toplumundur. Onda, bizden önce gelenlerin de, bizden sonra geleceklerin de hakkı vardır. İslâmiyet de sosyalizm gibi düşüncede bir devrimdir.”¹⁷² Öte yandan Cemil Meriç, sosyalizmin ütopyasını Devlet-i Aliyye’nin gerçekleştirmiş olduğunu da altını çizmiştir. “Sosyalizmin istikbalde gerçekleştireceğini umduğu cemiyeti Osmanlı mazide gerçekleştirmiş bulunuyordu. Osmanlı kapitalizmin yamyamlığına hiçbir zaman iltifat etmemiştir. Osmanlı mizacı ile kapitalizm uyuşmaz. Bu itibarla yarınki cemiyeti inşa ederken kendi temayüllerimiz, yani tarihi mirasımız bahis mevzuu ise, kuracağımız cemiyet mutlaka sosyalizme benzeyen cemiyet olacaktır. Kapitalizmin manivelası kârdır. Osmanlı’da kâr diye bir mefhum yok. Sonra kapitalizm pazar istihsalidir, pazar için istihsaldir, pazar istihsal bazı ülkelerin hammadde pazarı haline gelmesini icap ettirir.”¹⁷³

Cemil Meriç, Batı düşüncesinin içinde, Doğu ile benzer, fakat farklı yüzlerle ortaya çıkan; agnostizm, ateizm ve obskürantizmi okuyucusuna tanıtmıştır. Ateizmin felsefi yönüne dikkat çekmiş ve fikir hayatının, tarihin ciddi bir sorunu olarak değindiği obskürantizm kavramını İslâm coğrafyasında taassup ile karşılamıştır.

Cemil Meriç’e göre, toplumu ayırıştıran Batı kaynaklı ideolojilere karşı eğer Türk toplumun mensupları birbirine kenetlenmez, ahmakça sloganların esiri olarak kendi kendisini hançerlemekten vazgeçmez ve İslâmiyet’in toplumsal boyuta sahip işareti olan müsamaha, adalet ve sevgiye kulaklarını tıkamakta ısrar ederse dünyanın en büyük medeniyetini gerçekleştirmiş olan “bu zavallı” milletin sonu gelecektir.¹⁷⁴

¹⁷¹ MERİÇ, Cemil; **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**, s. 165.

¹⁷² ARSLAN, “Cemil Meriç Röportajı: ‘Nesillerin Mirası’ ”, s. 590.

¹⁷³ MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 2**, s. 204.

¹⁷⁴ MERİÇ, Cemil; **Kültürden İrfana**, s. 394.

Cemil Meriç, “Ananeye düşman, tek mabutları vardı: Teceddüt; tek mabetleri: Avrupa.” diye tanımladığı Celâl Nuri, Abdullah Cevdet, Baha Tevfik gibi kişilerin amacını şu şekilde izah etmiştir: “Sözde bir isyandı bu. Taassuba, istibdada karşı zekânın direnişiydi. İzmihlâlin mes'uliyetini imana yükleyen bu zavallılar bir asır önceki Fransız intelijansiyasının kiliseye karşı savaşını tekrarlayan şuursuz birer aktördüler. Zehirli telkinleri mukavemet kalelerini yok etti. İmansız ve idealsiz nesiller türettik. Pusuda bekleyen yabancı ideolojiler setleri yıkılan ırmaklar gibi yayıldılar ülkeye. Osmanlı barbardı, İslâmiyet gericilikti, biz Hititler'in, Sümerliler'in çocuklarıyız deyip tarih düşmanlığı, Türkleştirilmiş nasyonal sosyalizm veya sosyalizm gibi hazmedilmesine imkân olmayan inanç manzumeleri, dünya görüşleri mustağripler vasıtasıyla yayılmıştır. Batı'nın yükselen sınıfları için hayırlı olan dinsizlik bizim için çözülüş olmuştur.”¹⁷⁵

Cemil Meriç İslâmiyet'i bir medeniyet olarak değerlendirmiş ve İslâm düşünürleri üzerinde durmuştur. Cemil Meriç, *Kültürden İrfana* adlı eserinde, Albin Michel “Çağların Anıtları”¹⁷⁶ eserinden mülhem konu başlığı altında Hz. Muhammed'in ortaya çıktığı şartların ve mücadelesinin oryantalistler tarafından nasıl ortaya konulduğunu göstermiştir. Dahası Fransız yazar Andre Miquel tarafından kaleme alınan “İslâm Medeniyeti” eseri üzerinde durmuştur. Cemil Meriç, İslâm tarihinin yazımında karşılaşılan zorluklara değinmiş, ayrıca İslâm tarihinin de az bilinen bir tarih olduğunu vurgulamıştır.

Cemil Meriç'in tabiriyle, İslâmiyet bir bütündür ve çok geniş bir düşünce sistemine sahiptir. En büyük mütefekkirler İhvan-ı Safa, İbn-i Sina, İbn-i Rüşd ve İbn-i Haldun vs.'dir.¹⁷⁷ Ona göre, İbn Rüşd, İbn-i Sina, İbn-i Haldun ve El Biruni, İhvan-ı Safa Risaleleri'nin açmış olduğu çığırını genişleten büyük düşünce fatihleridir.¹⁷⁸ Dolayısıyla Cemil Meriç, İslâm düşüncesini Doğu'nun ve Batı'nın önemli isimleri ve bunların yorumları üzerinden izlemiştir. Evvela Gazneli Mahmud'un himayesinde büyümüş bir mütefekkir ve bilim adamı El Biruni, bu yolda değindiği işaret taşlarından. El Biruni, Cemil Meriç'in İbn-i Haldun ve İbn-i

¹⁷⁵ MERİÇ, Cemil; **Bu Ülke**, s. 174-175.

¹⁷⁶ MERİÇ, Cemil; **Kültürden İrfana**, s. 145-147.

¹⁷⁷ ARMAĞAN, “Entelektüel Amel Edendir”, s. 95.

¹⁷⁸ MERİÇ, “İnanmış Aydının Problemleri”, s. 195

Sina gibi önem verdiği İslâm filozoflarından biridir. O, El Biruni'nin Hind düşüncesini keşfi, fizikte ortaya koyduğu kanunlar, felsefe ile ilgisi üzerinde durmuştur. Cemil Meriç'e göre, Biruni "bir çağa adını vermiş adamdır; Batı'nın modern ilmine en çok yaklaşmış Doğulu bilgindir."¹⁷⁹ Ardından "Doğu'nun en büyük Yunan felsefesi yorumcusu" olarak nitelendirdiği İbn-i Sina üzerinde durmuştur. "İbn Sina bir kahramandır; tek insanda bir araya gelen yüzlerce insandır."¹⁸⁰ İbn-i Sina üzerine yapılmış en iyi iki çalışma olarak Seyid Hüseyin Nasr ile Cemil Saliba'nın eserlerini övmüştür. Cemil Meriç, İbn-i Rüşd ve Ortaçağ İslâm Düşüncesi'nin üzerinde duran bazı eserlerden alıntılarla bu dönem İslâm düşüncesini sergilemiştir.

Cemil Meriç, Şehbenderzade'yi anlattığı yazısında, İslâm Tarihi konusundaki çalışmaların azlığına ve kalitesizliğine dikkati çekmiştir. Şehbenderzade'nin Dozy'nin İslâm Tarihi kitabına bir cevap mahiyetinde yazmış olduğu önemli kitabının bile yeterince tanınmamasından ve hak ettiği ilgiyi görememesinden yakınmıştır.¹⁸¹

Cemil Meriç, Garaudy'den "ihata eden bir komünist" başlığı altında bahsetmiştir. Cemil Meriç'e göre, geniş kültürlü ve oldukça tarafsız bir bilim adamı olan Garaudy, geniş tecüssüsü sebebiyle İslâmiyet'i yakından tanımak ihtiyacı duymuş, bilgisiyle beraber sevgisi de artmış, nihayet mutlak hakikate teslim olmuştur. Bu bağlamda Cemil Meriç, bilginin iman için yeterli olmadığını vurgulamıştır. Öyle olsaydı, başta çok takdir ettiği Hammer olmak üzere tüm oryantalistler "İslâmiyet'le müşerref" olurlardı. Cemil Meriç, bu mevzuda geleceğe daha ümitle yaklaşmıştır. "Avrupa müsel sel aldanışlardan sonra aradığı mutlak hakikati nihayet bulacağa benziyor. Garaudy, zirveye ilk yükselen yabancı ilim adamlarından biri."¹⁸² Cemil Meriç, Hammer'e "İslâm kavimlerini en iyi tanıyan ve dünyaya tanıtan şarkiyatçı"¹⁸³ nazarıyla yaklaşmıştır.

¹⁷⁹ MERİÇ, Cemil; **Kültürden İrfana**, s. 175.

¹⁸⁰ **A.g.e.**, s. 181.

¹⁸¹ MERİÇ, Cemil; **Umrandan Uygarlığa**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 83.

¹⁸² **A.g.e.**, s. 99-100.

¹⁸³ **A.g.e.**, s. 103.

Cemil Meriç, İslâm tarihinde oynadıkları önemli rolün yanı sıra kalabalıkları şuurlandıran bir telkin ve terbiye müessesesi olarak *tarikatlara*¹⁸⁴ üzerinde durmuştur. Ona göre, unutulmaması gereken tarikatların irfanımıza yaptığı hizmetlerdir.¹⁸⁵ Nitekim Batı’da, İslâmiyet’in sözcülüğünü tarikatlar üstlenmiştir. Orada İslâmiyet’in misyoneri olmadığına, tarikatlar bir nevi oralarda misyoner vazifesi görmüşlerdir. Yani İslâmiyet’i anlatma vazifesi götmüşlerdir. Fakat Cemil Meriç, Türkiye’deki tarikatların bir yerde insanları ayırdığından, birleştirmediğinden dolayı tarikatlardan yana olmadığını ifade etmiştir. Kısacası tarikatları İslâmiyet’e faydalı oldukları sürece güzel bulmuştur.¹⁸⁶ Bu çerçevede Cemil Meriç, İslâmiyet’in sözcüsü olan “Mevlevîlik” ve “Rifaîlik” gibi tarikatlar ile “Nurculuk” hareketine de kayıtsız kalmamıştır. Kur’an-ı Kerim’deki müphem noktaları Hazret-i Peygamber’in aydınlatmış olduğunu düşünen Cemil Meriç, esasında tarikatların ciddi bir ihtiyaç olmadığını, geniş halk tabakalarının dinî hayata yabancı kalmalarından dolayı bu tür bir yapılanmayı kabullendiklerini düşünmüştür. Bu anlamda ona göre dinî hayatı şekillendiren Kur’an-ı Kerim’le doğrudan bir irtibat kuramayan avam tabakası manevi hayatını belli bir düzene sokmak için tarikatlara yönelmiştir. Hakikatte ona göre, kul ile Allah arasında dinî anlamda hiçbir aracı giremeyeceğinden ilâhî varlıkla kul arasında giren ve belli bir dinî düşünce etrafında şekillenen tarikatlar, bu bahsedilen ilişkiye bir tür müdahale etmektedir.¹⁸⁷

Cemil Meriç’e göre, “Mevlevîlik” tarikatı ülke sınırlarını aşan ve evrensel bir mesaj hüviyetine bürünen bir yapıya sahiptir. Hatta günümüzde Batı toplumun hümanizm adına Mevlana’yı (1207-1273) bayraklaştırması, bu tarikatın toplumun dinî hayatına yönelik sağlamış olduğu bir olgunluk ve ruh terbiyesine gösterilen hayranlıktan ileri gelmektedir.¹⁸⁸

¹⁸⁴ Tasavvuf esasları üzerine dayanan, kendine mahsus ayin ve adaba bağlı İslâmî mesleklerle tarikat adı verilmiştir. Tarikatların ilk numunesi, Hz. Peygamber’in zamanında Suffe Ashabı’nda görülmüştür. Suffe Ashabı, ilim tahsili ve bâtin tasfiyesi ile meşgul olup ashabın fakirlerinden ve salihlerinden bulunan kimselerdi. Onlar, Mescid-i Nebeviye’deki sofada iskân edilir ve Hz. Peygamber tarafından geçimleri sağlanırdı (ŞEHBENDERZADE, *İslâm Tarihi Cilt 2*, s. 450).

¹⁸⁵ YORULMAZ, Hüseyin; “Doğu-Batı Diye İki Ayrı Gerçeklik Yok”, s. 45.

¹⁸⁶ IŞIK, “Tanzimat’tan Beri İslâm Düşüncesi Zeval Halindedir”, s. 67-68.

¹⁸⁷ AÇIKGÖZ, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, s. 237.

¹⁸⁸ YORULMAZ, Hüseyin; “Doğu-Batı Diye İki Ayrı Gerçeklik Yok”, s. 47.

Cemil Meriç'in görüş bildirdiği bir diğer dinî hareket "Rifaîlik"tir. Bu tarikatın kurucusu olan Kenan Rifaî (1867-1950) ona göre, bir on dokuzuncu asır entelektüelidir. Eğitimini Galatasaray lisesinde bitirmiş olan bu dinî kimlik, hayatı boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun uçsuz bucaksız coğrafyasında yıllarca dolaşmış, geniş ufka sahip bir şahsiyettir. Yaşamış olduğu tecrübeler kendi fikrini yayma adına ona muhatabını büyük oranda etkileme gücü ve tecrübesini sağlamıştır. Toplumun dinî hayatına yönelik oturtmaya çalıştığı manevi sistem ise Cemil Meriç'e göre, bir parça Hint mistisizmi, bir parça Mevlana öğretilerini içeren benzer bir karakterdedir. Fakat Cemil Meriç'e göre Rifaîlik, dünyevi hayatı yaşama ve anlamlandırma açısından Hint mistisizmi ve Mevlevilik'te olan dünyayı değersiz bulma anlayışından farklı bir karaktere sahiptir. Bu durum ise, Mevlevilik ve Hint mistisizminin aksine Rifaîlik'in dünya hayatına yönelik bir "yaşama susuzluğu" içerisinde bulunmasından ileri gelmektedir.¹⁸⁹ Rifaîlik Cemil Meriç'e göre, bu yönleriyle dinî hayat açısından diğer tarikatlarda olduğu gibi şeriatın katı kaidelerine mahpus alabildiğine liberal bir din anlayışına sahiptir. Cemil Meriç'e göre, Kenan Rifaî'nin bu tarz bir dinî yorumu benimsemesinin sebebi ise maddecilikle zehirlenen bir çağa ancak bu kadar esnek olabilen, her şeyi hakikat derecesinde kucaklayabilen bir inancın sesini duyurabileceğini düşünmesidir.¹⁹⁰

Cemil Meriç, Türk toplumunun dinî hayatında önemli bir yer teşkil eden "Nurculuk" hareketine de ilgisiz kalmamıştır. Ona göre bu hareket, Türk toplumundaki sağ-sol ayrımına bir "tepki" mahiyetinde olmuştur. Zira nurculuğun ilk çıktığı dönemlerde üniversitelerdeki kutuplaşmalara ve dinî hayata yönelik yapılan saldırılara karşı çıktığını savunan Cemil Meriç'e göre, bu durum "küfre karşı imanın" ve "Batı'ya karşı Doğu'nun bir isyanı" gibi zuhur etmiştir. Türk toplumunun dinî hayatına yönelik yapılan ideolojik baskı ve zulümler, Said-i Nursî (1878-1960) ve onun hareketini (nurculuğu) sıradan bir ferdi hareket olarak kalabileceken ön plana çıkarmış ve bu harekete o dönemin toplumsal dinî hayatında etkin bir rol

¹⁸⁹ MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 2**, s. 216.

¹⁹⁰ **A.g.e.**, s. 216.

kazandırmıştır.¹⁹¹ Bu bağlamda, Said-i Nursî'yi Türk toplumun dinî hayatı için bir “kavga adamı” olarak vasıflandıran Cemil Meriç, onun kendi yetiştiği kültürel arka planından taviz vermeyen yalçın bir iradeye sahip ve kendi toplumu için bir “imân” mücadelesi içerisinde olduğu fikrini savunmuştur. Ona göre, Said-i Nursî'nin kavgası yabancı akımlar karşısında toprak altına çekilen Türk toplumunun dinî hayatını yansıtmak için kullandığı “yogi ile komiserin kavgası” gibidir.¹⁹²

Aynı zamanda Said-i Nursî'yi modern dünyada İslâmiyet'in hangi özelliklerinin, imanın hangi boyutlarının öne çıkarılması gerektiğini göstermiş olan bir mürşit olarak kabul eden Cemil Meriç'e göre,¹⁹³ dinî hayatı yaşayış tarzı hor görülen, her şeyini kaybeden, mukaddesleri çiğnemen, Türk toplumunun belli katmanları onun bu davetine akın akın koşmuştur. Özellikle Said-i Nursî'nin Türk toplumunu iman eksenli bir dinî hayat tarzına davetini Kur'an-ı Kerim'den delillerle çağırıyor olması toplumumuzun bu sese kayıtsız kalmamasını sağlamıştır. Öyle ki ona göre, Said-i Nursî'nin kullandığı bu yöntem tarihin içinden gelen bir karaktere sahip olduğundan kabuğuna çekilmiş yüz binlerce insanı silkeleyip uyandırmıştır. Bunun neticesinde ise Said-i Nursî'nin ideal anlamda kurmak istediği dinî hayat tarzı günden güne insanlarla konuştukça kendisine yer bulmuş ve yeni bir dinî oluşum başlamıştır.¹⁹⁴

Ona göre, esasında Said-i Nursî'nin yapmak istediği, kalabalıkları dinî anlamda bilinçlendirmek, onlara kendi benliğini ve tarihini hatırlatmak, bugününü düne bağlamak iman anarşisine yani dinî hayatı yaşarken toplumda ortaya çıkabilecek olan kavram kargaşasına son vermektir.¹⁹⁵ Cemil Meriç, Nurculuk hareketinin Türk toplumunun dinî hayatında yer edinebilmesinin sebeplerini de açıklamıştır. Her şeyden önce ona göre, Said-i Nursî, ülkesinin ruhunun tabii bir temsilcisi olduğundan sesini dinletebilmiş ve zulme rağmen ayakta durabilmiştir. Türk toplumunun dinî hayatına dair gerçekleştirmek istediği bütün emellerini

¹⁹¹ ŞAHİNER, Necmeddin; “Risale-i Nurlar İmanın Bir Kalesidir”, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 216.

¹⁹² MERİÇ, Cemil; **Bu Ülke**, s. 249.

¹⁹³ ARMAĞAN ve COŞKUN, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar**, s. 26.

¹⁹⁴ A.g.e., s. 216.

¹⁹⁵ A.g.e., s. 223.

cevaplandırabilecek bir kimlikle ortaya çıkan bu şahıs, din konusunda susmaya ve tarihsizliğe mahkûm edilen kalabalıkların sesi ve adeta sözcüsü olmuştur. Dahası Said-i Nursî Cemil Meriç'e göre, kendi aydınından kopan ve terk edilen, ihanete uğrayan, öksüz ve yetim bırakılan kalabalıkların ve genel olarak İslâm ümmetinin ruh dünyasını iyi ifade eden bir sembol haline dönüşmüştür.¹⁹⁶

Cemil Meriç, "Nurculuk" hareketinin kendi içerisinde kurumsallaşma yolunda dönüşümler geçirmesini şöyle yansıtmıştır: "Son zamanlara doğru nurcuların bazı kollarında bir tarikatlaşma temayülü var. Said-i Nursî'nin hali ve tavrı yaygınlaştırılıyor. Böyle devam ederse bazı tarikat gelenek ve göreneklerini sathi olarak alacağa benziyor. Said-i Nursi şeyh veya ârif değildir. Olsa olsa, o da medreseden geldiği için âlim denebilir."¹⁹⁷

Cemil Meriç, bu hareketin öğretilerini içeren eserlere de değinmiştir. Ona göre, bu eserler (*Risale-i Nur Külliyyatı*) Batı toplumu tarafından Türk toplumunun dinî hayatını değiştirmek için ölkemize sokulmuş işportalardan, gelişi güzel devşirilmiş sahte, sakat ve şahsiyetsiz paçavralardan farklıdır. Çünkü bu eserler benzerlerine güç rastlanabilecek dinî açıdan dürüst, sağlam, topluma dost ve bu toprağın öz bağrından fışkıran düşüncelerle dolu bir külliyyattır.¹⁹⁸

Said-i Nursî'nin risalelerini okumak için toplananların tevkifi sonrasında şunları ifade etmiştir: "Ahlaksızlığın, bencilliğin, kayıtsızlığın ferman olduğu bir ülkede, bir kitabı, ahlaktan, insanlıktan bahseden bir kitabı okuyanlar ancak takdire layıktır. Soğuk ve süprütülüklerden devşirme, maddeci, sözde maddeci yayınlardan tiksinen, kendilerine insaniyetçi süsü veren bir alay züppenin sapıklıklarına iğrenerek bakan ve bir kurtuluş arayan samimi çocuklar... Davranış bakımından kendimi onlara çok yakın buluyorum"¹⁹⁹

Bütün bunlara karşın Cemil Meriç, bu harekette gördüğü eksik noktaları ifade etmekten geri durmamıştır. Nurculuk hareketinin başlangıçtaki dinamizmini kaybedip gitgide âtıl bir harekete dönüştürüldüğünü ileri süren Cemil Meriç'e göre,

¹⁹⁶ MERİÇ, Cemil; **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**, s. 394

¹⁹⁷ AÇIKGÖZ, **Cemil Meriç ile Sohbetler**, s. 236.

¹⁹⁸ ŞAHİNER, Necmeddin; **Cemil Meriç'le Nur Sohbetleri**, Işık Yayınları, İstanbul, 2008, s. 10.

¹⁹⁹ MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 1**, s. 62-63.

bu atalet İslâmiyet'in ruhuna aykırıdır. Çünkü İslâmiyet'in öngördüğü toplumsal hayatta bir atalet söz konusu değildir.²⁰⁰

Şu hususu da belirtmek gerekiyor ki “Cemil Meriç ilmiyal reçete vermiyor. Müslüman olmak için Cemil Meriç okunmaz, ama iyi bir Müslüman olmak için Cemil Meriç'i okumak şarttır. Nasıl bir Müslüman olduğumuzun farkına varmak için şarttır. Yani kendi tarihsel kimliğimizi, varoluş sebebimizi, farklılığımızı korumak için okumak şarttır. Cemil Meriç, bir düşünce adamıdır. Tarikat şeyhi, bir ermiş, bir evliya değildir.”²⁰¹

Cemil Meriç, İslâmiyet'i tahlil ederken kültür ve irfan ayrımı üzerinde durmuştur. 1968'lere kadar beşeriyetin düşünce tarihini inceleyen Cemil Meriç, bir Konya yolculuğu sırasında üniversiteli bir gencin “Sen bizden değilsin” demesi üzerine, “kendisi” ve “onlar”ın kim olduğu üzerine düşünmüştür: “Uçurumun kenarında uyanıyordum. Demek boşuna çile çekmiş, boşuna yorulmuştum. Bu hüküm hakikatin ta kendisiydi” diyerek aradığı hakikatin kendi öz değerlerinde olduğunu keşfetmiştir. Aynı zamanda kendisiyle birlikte doğru istikametın dışına çıkmış Türk aydınlarına yönelik şunları söylemiştir: “Tanzimat'tan bu yana Türk aydınının alın yazısı iki kelimedede düğümleliyordu: Aldanmak ve aldatmak. Senaryoyu başkaları hazırlamıştı, biz sadece birer oyuncuyduk. Nesiller bir ütopyanın kurbanı olmuşlardı. Avrupa'yı tanımamak gaflet; Avrupa'yı tanıyan ülkesinden kopuyor. Bu lanet çemberinden nasıl kurtulacağız.”²⁰² Bu bağlamda Cemil Meriç, gerçek bir aydın olarak kendi yönünü şöyle belirlemiştir: “Ben de belli bir çağın insanı olarak kültürün hizmetinde idim şimdiye kadar. Dünya kütüphanelerinin kapılarını yurdumun insanlarına açmak istedim. Hint ormanlarının uğultusunu taşıdım, edebiyatımıza. Batı'nın büyük düşünce fatihlerini konuşturdum. Eserlerimin ‘kültür’ cildi aşağı yukarı tamamlandı. Bundan sonra ‘irfan’ cildi başlayacak. Ayrıntılarla fazla uğraştım şimdiye kadar. Artık bu uzun yolculukta devşirebildiğim hakikat meyvalarını takdime çalışacağım okuyucularıma. Kültürden çok irfanla uğraşmak istiyorum. İrfan, Batı intelijansiyanın 'Gnoz' (gnose) adını

²⁰⁰ AÇIKGÖZ, **Cemil Meriç ile Sohbetler**, s. 43.

²⁰¹ GÖÇER, “Prof. Dr. Ümit Meriç Yazan'la Cemil Meriç Üzerine: Ulema Aydın Tipimizin Bir Prototipi: Cemil Meriç”, s. 11.

²⁰² A.g.e., s. 53.

verdiği 'ilm-i Ledün'dü. Karanlıkları ışığa boğan bir şimşek. Yarı ilham, yarı sezîş. Cedlerimiz, ilâhî esrarın heybeti karşısında, 'Sübhone. Maarefnâke hakkı marifetik, ya Maruf diye çırpınıyorlardı."²⁰³

Cemil Meriç eserlerinde sıklıkla kültür ve irfan ayrımına gitmiştir. Ona göre, irfan Kur'an-ı Kerim'de temelini bulan, beşer idrakine sunulan, büyük ve ezeli hakikatlere insanoğlunun hayat tecrübesinden aldığı dersleri ilave etmesi, onları yeni baştan düşünmesi, çağa göre yorumlaması ve anlatmasıdır. Kültür ise, Batı kaynaklı olan bir kelimedir. İrfan Doğu'dandır; terbiye ile derinleşmiş ve zenginleşmiştir. Batı'da olduğu gibi gerçeği bölmez, bilakis insanı insan yapan bütün vasıfları kucaklar. Öte yandan kültür irfanın sadece bir yönüdür, bütünü değildir. Kitaplar vasıtasıyla kazanılır, ahlaki hiçbir değer belirtmez. Örnekle, Osmanlı irfandır, Avrupa kültürüdür.²⁰⁴ "İrfan biziz, kültür Avrupa."²⁰⁵

Cemil Meriç'in irfan hayatına istikamet veren üç üstad, Rousseau, Balzac ve İbn-i Haldun'dur. "Rousseau'dan Nietzsche'ye, Nietzsche'den Hegel'e şakirtlerine geçiş. Fransız ve İngiliz edebiyatını Balzac'la beraber dolaştım. İbn Haldun İslam dünyasında kılavuzum oldu."²⁰⁶

Cemil Meriç Batı kültürünün irfan dünyamıza galebe çalmasını şöyle temellendirmiştir: "Batı irfanı karşısında sonraki nesillerin paspas kadar haysiyetsizleşmeleri, daha önceki nesillerin bu müdafaa hattını Avrupa'yla ittifak halinde tahrip etmeleri budalalıdır. Eğer İslâm dünyası kendi değerlerine sadık kalsaydı, Şark'la Garp arasında mesut bir terkip imkânı bulunabilirdi belki. Zira o zaman ezilmez, küçülmez ve Batı'dan gelenleri irfan abidemize harç olarak katabilirdik. Kendi dilini, kendi tefekkürünü ve kendi imanını sadakatle koruyabilenler için yabancı kültürlerin taarruzu hiçbir tehlike teşkil etmez. Evet, kapılarımızı Avrupa irfanına ister istemez açacaktık ve açmalıydık. Ama onun

²⁰³ MERİÇ, Cemil; **Kültürden İrfana**, İnsan Yayınları, 1986, s. 11-12.

²⁰⁴ AK, "Pencerelerimiz Batı'ya Açılmış Değil, Kırılmıştır", s. 82-83.

²⁰⁵ ARSLAN, Hüsamettin; "Arafta Bir Yalnızım", **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 140.

²⁰⁶ GÜLER, "Uyuşan Şuurumuza Alevden Bir Mızrak", s. 120.

istediklerini, onun istediği kadar ve onun istediği biçimde okumamalıydık. Bu bir fetih olmalıydı, istilaya uğradık.²⁰⁷

Cemil Meriç, İslâmiyet’i özelde Türk-İslâm medeniyeti nazarıyla değerlendirmiş ve medeniyetler mukayesesi yapmıştır. Ümit Meriç’in de dediği gibi “façetalı bir elmas gibi”²⁰⁸ çok yönlü bir şahsiyettir. O, bir ömür boyu hayat tarzı olarak benimsediği okumak, araştırmak ve yazmak şeklindeki fikir işçiliği sonucu elde ettiği ilmi ile Doğu ve Batı medeniyetlerini mukayese etmiştir. Bu mukayeselerinde Batı medeniyetinin olumsuzluklarına dikkat çeken Cemil Meriç, Batılılaşma adına yapılan işlerin yanlışlığına dikkat çekerek, "Işık Doğudan Gelir" sözüyle formüle ettiği tezlerini okuyucularına sunmuştur. İslâmiyet’e de medeniyet nazarıyla yaklaşmış ve İslâm medeniyetine hayran olmuştur.

Cemil Meriç, Doğu ve Batı gibi konulara aydınlarımızdan farklı bir şekilde yaklaşmıştır. Batıyla meşgul olmasını şöyle değerlendirmiştir: “Ben Avrupa’ya karşı kendi ülkemin, kendi inançlarımın, kendi dinimin müdafaasını yapıyorum. Bu itibarla kendi ülkeme de Avrupa’nın gerçek çehresini göstermeye çalışıyorum. Göstermeye çalışırken Avrupalıdan bahsediyorum. Sonra ben bunları (Batılı kişi ve kavramlar) bilirim çok. Ötekilerle (Doğulu kişi ya da kavramlar) yaşarım. Ötekiler dosttur. Dostlarla benim işim yok ki! Yani ben bunları bilirim. Bunlar son derece yanlış anlatılmıştır memleketimizde. Ben doğrusunu anlatmaya çalışıyorum. Ötekiler, isteyenler başkalarında bahsederler. Onları da hürmetle selamlarım. Okurum. Ama benim yapmak istediğim bu ben iki kültürün muhasebesini yapmak istiyorum... Batı kültürünün nereleri kuvvetli, nereleri zayıf? Onları tespit etmek istiyorum. Benim bildiğim bu. Ben Fransızca hocasıyım. Sosyoloji hocasıyım. Bir adam her şeyi yapmaz ki. Yıkılması gereken bir putu yıkıyorum. Avrupa’ya karşı yazmaya başladığım sırada memlekette Avrupa bu kadar biliniyor değildi. Avrupa bir put mahiyetindeydi herkeste. Ben bu putu yıktım. Ben bildiğim hakikatleri haykırdım. Bunları anlatırken kimseyi aldatmamaya, her şeyin doğrusunu

²⁰⁷ MERİÇ, Cemil; “Mazinin Karanlıkları İçinde Kaybolan Bir Işık: Muallim Naci”, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 163.

²⁰⁸ GÖÇER, Ülkühan; “Prof. Ümit Meriç Yazan’la Cemil Meriç Üzerine”, **Çınar** (iç.), Sayı: 78-79, Mayıs-Haziran 2001, s. 3.

göstermeye çalıştım. Ne yapabilirdim ki başka? Ben tefsir kitabı, hadis kitabı yazmıyorum ki? Benim yaptığım bu. Daha çok Avrupa bilirim.”²⁰⁹

Bugün bütün dünyaya yayılmış okurları için “Doğu’dan gelen ışığın” en parlak mahreçlerinden biri olmuştur.²¹⁰ Cemil Meriç, temelde İslâm düşüncesini incelediği *Işık Doğudan Gelir* kitabında bir nevi Doğu ve Batı medeniyetinin defter-i âmalini mukayese ederek, İslâm medeniyetinin kaynaklarını teşkil eden kamus ve ansiklopedi türünden eserleri, Yunan felsefesiyle, İslâmiyet’i uzlaştırmak isteyen filozofları, akla, hür düşünceye önem vermiş olan onuncu yüzyılda yazılmış olan İhvan-ı Safa risalelerini tanıtmıştır. Ayrıca medeniyetin kutup yıldızları kaynaklarından olarak kabul ettiği Tevrat ve İncilleri de inceleyip, Türk okuyucusuna aktarmakta, Kitab-ı Mukaddes, Kur’an-ı Kerim ve bilim üçgeninde medeniyetlerin menşei ve tarihini değerlendirmekte, İslâm’ın cihanşümül, sağlam kaynaklarına ilgi çekmiştir.²¹¹

Cemil Meriç, Avrupa’yı incelerken Avrupa’yı Avrupa’nın zirve isimlerden tanımıştır. Ona göre, Avrupa’yı tanımak, bu kıtanın yetiştirdiği büyük ilim ve düşünce adamlarını tanımakla olur. Dahası Avrupa’yı Avrupa yapan pozitif düşünceyi bilmek ve bütün teferruatıyla kendimize mal etmekle olur.²¹² Bundan yola çıkarak Cemil Meriç, Avrupa’yı tanımadığımızı dahası kendimizi dahi unuttuğumuzu ifade etmiştir. Batı’nın gerçek değerlerini kendimize mal edebilmemiz ancak bu değerlerin İslâmi bir çerçeve içine oturtulmasıyla mümkün olur. Kaldı ki hiç bir değer, bir kıtanın inhisarında değildir.²¹³

Cemil Meriç’e göre, Avrupa’nın ayırıcı vasfı rasyonalizmdir. Müslüman Doğu ancak belli dönemlerde akla iltifat etmiştir. Müslüman Doğu için mühim olan akıl değil, irfandır. İrfan ise sezidir, bağlantıdır, inanıştır. Akıl ancak vahyi anlamamıza hizmet ettiği ölçüde bir değer taşır. Batı ile Doğu arasında aşılmaz duvar, Batı’nın her şeyi insana ve onun minnacık zaferlerine bağlayışı, Doğu’nun ise kendi dışında ve tecrübeyi aşan hakikatlere teslim oluşudur. Kısacası Doğu ile Batı

²⁰⁹ IŞIK, “Tanzimat’tan Beri İslâm Düşüncesi Zeval Halindedir”, s. 71-72.

²¹⁰ MERİÇ, Ümit; “Karanlıktan Işık Eleyen Adam”, s. 11.

²¹¹ ÖZDEMİR, Hüseyin; “Batı Medeniyeti ve Cemil Meriç”, **Köprü** (iç.), Sayı: 81, Kış 2003, s. 12

²¹² YORULMAZ, “Doğu-Batı Diye İki Ayrı Gerçeklik Yok”, s. 34.

²¹³ A.g.m., s. 34.

arasında zihniyet farkı vardır. Cemil Meriç, bu ifadelerine Avrupa'nın bütünüyle rasyonalist, Doğu'nun da bütünüyle mistik olmadığı fikrini de eklemiştir.²¹⁴

Cemil Meriç'e göre, bir medeniyet kendisidir. Ne Doğu Batılılaşabilir, ne Batı Doğululaşabilir, yalnız öteki milletlerden malzeme alabilir, harç alabilir. Kendi mayasını kullanabilir.²¹⁵

Cemil Meriç, Doğu-Batı mukayesesinde bu iki cephe arasındaki diyalog üzerinde durmuştur: "İki kültür arasında diyalog her devirde mevcuttur ve kanaatimizce hayırlı da olmuştur. Yalnız kendi kültüründen kopmamak, kulaklarını hiçbir hakikate kapamamak fakat onun bir inhisar metaı olmadığını bilmek şartıyla. Kilise babaları, Aristo'yu da, onu tenkit eden İslâm yazarlarını da okuyorlardı. İslâm yazarları da çağlarının bütün bilgisine sahip vakıftı. Biruni bin yıl önce Hind düşüncesiyle Yunan düşüncesini karşılaştırmış, İslam düşüncesiyle uyuşan ve uyuşmayan yanlarını tespit etmiştir. Yunan düşüncesi olmasa Farabi, Farabi olabilir miydi? İslâm mütefekkirleri eski çağların hikmetini hiç değilse malzeme olarak ele almış ve kendi terkiplerine büyük bir hünerle katmışlardı. Avrupa İslâm'ın eseri olan bu büyük terkipten geniş ölçüde faydalanarak kendi düşünce dünyasını inşa edebilmiştir. Bizde bugün aynı şekilde davranmak, yani Avrupa'nın İslâmi temellere dayanarak kurduğu müspet ilimleri, vahye aykırı olup olmadıklarını tetkikten sonra benimsemek zorunda değil miyiz?"²¹⁶

Türk-İslam medeniyeti, Cemil Meriç'in intisabıyla şeref duyduğu büyük bir medeniyettir.²¹⁷ Türk-İslam medeniyeti bir hamle ve iman medeniyetidir. İnsanlığa en büyük armağanı, insan haysiyetine gösterdiği saygıdır. Bir kelimeyle adalettir.²¹⁸ Cemil Meriç'e göre, İslâm-Türk'ün tezadı Hristiyan Avrupa'dır.²¹⁹ Bu yönden de bu iki medeniyetin mukayesesini yapmıştır. Cemil Meriç için Devlet-i Aliyye, İslâm-Türk'tür.

²¹⁴ A.g.m., s. 33-34.

²¹⁵ GÜRLEK, Dursun; "Çocuk Milletler Roman Okur", s. 115.

²¹⁶ YORULMAZ, "Doğu-Batı Diye İki Ayrı Gerçeklik Yok", s. 46.

²¹⁷ MERİÇ, Cemil; "İntelijansiyamız İçtimai Bir Sınıfın Temsilcisi Değil" s. 145.

²¹⁸ MENTEŞEOĞLU, "İlk İşimiz Kendimizi Tanımak", s. 175.

²¹⁹ A.g.m., s. 175

- 1) Ona göre, Osmanlı'nın ilk vasfı adalettir. Osmanlı adil olduğu için kısa bir zamanda cihan devleti kurmuştur. Ülkeleri kılıcıyla değil, gönlüyle fethetmiştir. Avrupa'nın ancak rüyasında gördüğü altın çağı coğrafyada gerçekleştiren tek kavimdir. Diğer vasıfları feragat, diğerkâmlık ve müsamahadır. Öte yandan Osmanlı hür insanlar topluluğudur. Ne sırtında kırbaç izleri vardır ne de ruhunda. Avrupa ise, bir köleler topluluğudur. Avrupalının sırtında kamçı izleri silinmiş fakat ruhundan silinmemiştir. Hilekârdır, kıyıcıdır, merhametsizdir.
- 2) Osmanlı nizamdır, Avrupa nizamsızlıktır.
- 3) Osmanlı'da cemiyet bir bütündür, insanlar eşittirler, sınıf yoktur. Avrupa'da şato şehre, şehir şatoya düşmandır.
- 4) Avrupa tarihi bir sınıf kavgası tarihidir. Osmanlı bütün inanları tek bayrak altında toplamış, tek ümmet haline getirmiştir.
- 5) Avrupa'da kavmiyet kan, kabile gibi biyolojik bağlara dayanır, İslamiyet'te ümmet, inanç birliğine dayanır.
- 6) Avrupa'nın bütün mukaddesleri maddidir; İsa'nın etini yer, kanını içer ve bu garip pondomima sayesinde Tanrı'yla kaynaştığına inanır. Avrupa'da din insanları birbirinden ayırır. Katolik Protestan'ı boğazlar, Protestan Katoliği. Ve 'İsa cemiyet' Avrupa insanına asırlarca kan kusturmuştur.²²⁰

“Avrupalı eski toprak kölelerinin ve eşkıyaların oluşturduğu bir toplum. Bu toplumun ilk vasfı istismardır. Düşman bir dünyayı veya düşman bir medeniyeti. Avrupa'nın farikası burjuvazi. burjuvazinin farikası hodgamlık. Asırlarca esaret içinde yaşamış. İnsanlığa hıncı burdan geliyor. Avrupa'nın kültürü maddeci kültür. Temeli akıl, yani hesap. Hind tasavvufun ve metafizik düşüncenin vatanı. Şiiri de ırmaklar gibi coşkun ve heybetli. Ama Hind dünyevi karşısında kayıtsız, insan düşüncesine mutlak'ı ve sonsuzu getirmiş, kavgayı ve dinamizmi değil. Türk-İslam medeniyeti bir hür insanlar medeniyetidir. Mağlup kavimleri kanatları altına alan, haysiyet içinde yaşayıp gelişmelerini mümkün kılan vakur ve fedakâr insanların medeniyetidir. O 'alperen'ler için din dışı edebiyat bir oyundu sadece. Osmanlı bu şahane oyunu büyük bir asaletle ve hünerle oynadı. Avrupa'nın ne Fuzuli'si, ne Baki'si, ne Galip'i var. İtrisi ve Sinan'ı olmadığı gibi. Avrupa kültürü cihanşümül

²²⁰ MERİÇ, Cemil; “İntelijansiyamız İhtimai Bir Sınıfın Temsilcisi Değil” s. 145-146.

saltanatını reklama borçlu. Bir karıncalar medeniyeti bu. Ağustos böceklerinin şarkılarını daima küçümsemiş. Ağustos böceklerini kasideci olarak kullanan hain, kıyıcı, ufuksuz bir karıncalar medeniyeti. Batılı garip bir insan türü. Aslandan çok tilkiye yakın. Asrımız Avrupa'nın asrı, Avrupa'nın yani maddeci ilmin, kurnaz politikanın, haşin mantığının. Avrupalı için tek insan vardır: Avrupalı –liberali de sosyalisti de- Asya'yı emtia pazarı olarak görür. Aslan tilkiyi anlamadığı gibi tilki de aslanı anlayamaz.”²²¹

Avrupa medeniyeti, İslâmiyet'in 14. yüzyılda vardığı irtifaa bugün bile ulaşmış değildir. Türk-İslam medeniyeti ahlaka, feragate dayanan bir medeniyet. Gerçekleştirdiği değerler edebiyattan da felsefeden de, ilimden de çok daha muazzez. Ben bu mazlum medeniyetin sesi olmak istiyorum. Korumak istediğim şaheser, insanın kendisi. Osmanlı, tarihine vecitle eğildiğim bu büyük, bu gerçek, bu mert insanı yaratmış ve yaşatmıştır.”²²²

Cemil Meriç'e göre, biz hiçbir zaman Avrupa'nın çağdaşı olmadık. İslâmiyet'in yükseliş asırlarında Avrupa Ortaçağı yaşıyordu. Avrupa'nın yükseliş devrinde ise İslâmiyet Ortaçağı yaşamıştır. Bu itibarla iki medeniyetin birbirini bütün olarak değerlendirmesine imkân yoktur. Bu bağlamda ya aşırı hayranlık ya da aşırı küçümseyiş olmuştur.”²²³

Cemil Meriç, medeniyet görüşünü izah ederken din olgusunu bir medeniyet projesi olarak ele almıştır. "Çarpışan iki medeniyet var: Türk-İslâm medeniyeti bin yıl fetihler yapmış, belli ölçüleri, belli zaferleri, belli başarıları var. İhtiyarlamış. Hristiyan Batı medeniyeti hem temelinde, hem de içtimaî yapısında farklı ve başka. Bence en esaslı fark insana bakışlarında. Osmanlı için insan uluhiyetin nusha-yi suğrası. Mukaddes ve muhterem. Servet ve mevki gibi tesadüfî tefavütlerin dışında bir insan haysiyeti var. Batıda yok bu. Batı evvela kendi insanına karşı zalim. Batı'nın tarihi, bir sınıf kavgası tarihi, doğru. Bu egoizm, coğrafi hudutların dışında

²²¹ GÜRLEK, “Çocuk Milletler Roman Okur”, s. 125.

²²² A.g.m., s. 126.

²²³ AÇIKGÖZ, “Avrupa İstedimizi Değil, Kendi İstedğini Verdi”, s. 167.

büsbütün azgınlıyor. Avrupa, insanı tabiatın bir parçası saymaktadır. Dış dünyayı kaprislerine alet eden Batı, insanı da aynı muameleye tâbi tutar."²²⁴

Gerçekten medeniyetlerin menşei ve tarih iyi incelenip mukayese edildiğinde hakikat bütün çıplaklığı ile ortaya çıkmaktadır. İslâmiyet, insanı terbiye edip, eşyanın, kainatın efendisi yapmış, Batı, insanı maddenin, eşyanın kölesi yapmıştır. Cemil Meriç, insanı eşyalaştıran, insan haysiyetini sıfıra indiren, cinayetlerle, adiliklerle örtülü Batı medeniyetinin kirli yüzünü nasllara dayanarak ve tarihten örnekler vererek ortaya sermektedir."Semavi kitapların emri: "Öldürmeyeceksin". Hristiyan Avrupa, en sefil çıkarları için dünyanın bütün mandarenlerini öldürdü ve öldürmeye hazır. Goethe: "Ya örs olacaksın, ya çekiç" diyor. Şark, Sâdi'den Gandhi'ye kadar aksi kanaatte: "Yemin ederim ki, dünyanın bütün toprakları bir tek insanın kanını akıtmaya değmez." Kim haklı?²²⁵

"İslâm medeniyeti de yekpare bir bütün, İslâm dünyası, Hicret'ten bu yana çeşitli ikbâl ve idbâr devirleri yaşamış, fakat aslî cevherini büyük bir titizlikle korumuştur. Bu medeniyetin dayandığı mukaddes kitaplar, milyonlarca insanın yoluna ışık serpmiş ve serpmektedir. İslâm'ın 'Muhiit ül Maarif'i Kur'an-ı Kerim ile Hadis-i Şeriflerdir."²²⁶ Cemil Meriç'e göre, madde üzerinde hâkimiyet kuran Avrupa'nın, kendi hâkimiyeti ve çıkarları uğruna zorba ve sefahat sütunları üzerinde inşa ettiğı yeni medeniyeti insanın ruh dengesini bozmuş, kabaran iştihası ile dünyanın dengesini altüst etmiştir. Avrupa'nın hakiki İsevîlerinden ve mütefekkirlerinden de bu duruma isyan vardır. Cemil Meriç, bu sefaletten yorgun, çıkarıcı Avrupa'ya, kendi içerisinde, inançlı, kalbi insanlık ateşi ile tutuşmuş gerçek aydınların da isyan ettiğini vurgulamıştır. Lamennais, kilisenin aforoz ettiğı, Hristiyanlığın en coşkunu, en inanmış savunucusudur. Düşünüre göre, on dokuzuncu asır Avrupa'sını, akıldışı bir yobazlık dalgası önüne katmıştır: Akla perestiş. Hangi akla? Maddî çıkarlarını bir çoban köpeğı uysallığı ile koruyan, alelâde ihtimalleri ezeli kanun diye sunan, bakkal terazisi kadar hassas, bakkal terazisi kadar yalancı bir aşağı bir yukarı. Lamennais bu sahte tanrıya isyan eder. "En hasta asır kendini hataya

²²⁴ MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 2**, s. 202.

²²⁵ MERİÇ, Cemil; **Bu Ülke**, s. 208.

²²⁶ MERİÇ, Cemil; **Işık Doğudan Gelir**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 48

kaptıran asır değildir; hakikatten yüz çeviren, hakikati küçümseyen asırdır... Coşkun heyecanların olduğu yerde güç tükenmemiştir, ümit vardır henüz. Ama ya kıpırdanışlar sona ermiş, nabız durmuş, kalp soğumuşsa... Yakın ve önüne geçilmez bir çöküşten başka ne umulabilir? Neden saklamalı? Avrupa'da toplum hızla bu vahim akıbete koşmaktadır."²²⁷

Cemil Meriç, İslâm düşüncesinin zevale uğrama sebeplerini de tartışmıştır. İslâm düşüncesinde durgunluğun sebebi olarak, İslâmiyet'in ruhuna tamamen yabancı olan taassubu görmüştür. Ona göre, taassup insan zekâsını belli hudutlar içerisine hapsetmek gayretkeşliğidir. İhvan-ı Safa risalelerinin açtığı çığır kapanmamış, İslâm düşüncesi insan düşüncesinin bütünüyle olan münasebetlerini kesmemiş bulunsaydı, çok daha cihanşümul bir inkişafa mazhar olabilirdi.²²⁸

Tohumları İslâm dünyasında atılmış olan ilmi düşünce, en muhteşem meyvelerini Batı'da vermiş, bu itibarla "hikmet mümin'in kaybettiği bir hazinedir", diyerek bu hazineyi nerede bulursak istirdat etmek, hem dini, hem dünyevi bir vazifedir. Batı'nın düşünce alanındaki bütün başarılarını temessül edecek, insanlığın ortak mirasını kendi irfan hazinemize katacağız. Bir El Biruni, bir İbn Haldun, bir İbn Sina ve bir İbn Rüşt, dikkatle incelememiz gereken büyük kılavuzlarıdır. Hatamız şu: Mazi erişilmez bir ihtişam arz ediyor. Biz bu ihtişam karşısında gözleri kamaşmış, çağımızdaki düşünce adamlarını da yok farzediyoruz. Hiçbirimiz Gazali'yi okuyacak ve anlayacak seviyede değiliz. Ama yolumuzu aydınlatmak için bir ömür boyu çalışan muasır kıymetlerden de haberimiz yok. Bir Said-i Nursi'yi, Şehbenderzade'yi, Kenan Rifai'yi, bir Samiha Ayverdi'yi, hatta bir Erol Güngör'ü kaçta kaçımız tanıyoruz? Hayranlık, mazinin fetihleri karşısında halin, mütevazı de olsa, arayış ve buluşlarını küçümsemek hakkını vermez kimseye. İlk vazifemiz, çağımızı ve çağımızın inanmış mücahitlerini tanımak ve değerlendirmektir. İslâm düşüncesi durmamıştır, yaşayan temsilcilerini lüzumu kadar okumalı. Geçmişteki büyükler, yaşayanlardan habersiz olmamızı gerektirmez.²²⁹

²²⁷ MERİÇ, Cemil; **Bu Ülke**, s. 208.

²²⁸ MERİÇ, Cemil; "İnanmış Aydınların Problemleri", s. 195.

²²⁹ A.g.m., s. 196.

Cemil Meriç'e göre, Hristiyan taassubun mahkûm ettiği ve anlamağa yaklaşmadığı İslâmiyet, bu genel tavrın bir devamı olarak tarihçilerden de gerekli ilgiyi görmemiştir.²³⁰ “Batı’nın sığ ve yalınkat maddeciliğine kapanmayacak gedikler açan bu coşkun, bu serazat tarihçiler, en büyük hakikate, yani İslâm’a kapalıdır. Hristiyan dünya, ilâhi tebliğin bu son ve ekmel tecellîsi karşısında sonuna kadar kör ve sağırdır.”²³¹

Cemil Meriç, Avrupa’nın Devlet-i Aliyye’yi daima tehlikeli bir düşman olarak gören olumsuz yaklaşımını, temelde dinî ayrılığa bağlamıştır.²³² “Bütün Kur’an’ları yaksak, bütün câmileri yıksak, Avrupalı’nın gözünde Osmanlı’yız; Osmanlı yani İslâm. Karanlık, tehlikeli düşman bir yığın. Avrupa maddeciliğe rağmen Hristiyan’dır, sağcısıyla solcusuyla Hristiyan. Hristiyan için tek düşman biziz: Haçlı ordularını bozgundan bozguna uğratan korkunç ve esrarlı kuvvet.”²³³ “Avrupa insanı Doğu’yu tanımaz. Avrupa insanı kalabalıktır. İslâm’la Hristiyan, Haçlı Seferlerinden beri tez’le antitezdir. Bütün Kur’an’ları yaksak, bütün câmileri yıksak Batı insanının gözünde Haçlı Seferlerinin yalınkılıç ve tekbir getiren cündileriyiz. Avrupa’nın bir nevi tezaadı idik. Yani kıtayı tamamlıyorduk. Şimdi maymunuyuz. Yani hiçbir haysiyeti, hiçbir hikmet-i vücudu olmayan ananesiz, haysiyetsiz, sırnaşık gölgesi. Avrupa, materyalizmine rağmen Hristiyan’dır. Hristiyanlık Doğu ismi anılır anılmaz şahlanıverir. İşçisi de, Marksisti de, Hristiyan’dır hep Avrupalının. Durup dururken Hristiyan değildir belki. Ama Hristiyan bir devletle Müslüman bir devlet arasında bir tercih yapmak gerekince saf kan Hristiyan’dır. Biz Müslüman olduğundan, Doğulu olduğundan, Türk olduğundan utanan, aczinden tarihinden, dilinden utanan şuursuz bir yığın haline geldik. Nermi Uygur, Ortaçağ felsefesi okutur, İbn Rüşd’ün adını anmaz. Berke edebiyat tarihi yazar, Endülüs şiirinden habersizdir. Kendi kendine kazık atan, efendilerimiz gücenmesin diye hazinelerini gübre ile kamufle eden bir entelijansiya. Sonra Kıbrıs davasında Batı insanının bizi destekleyeceğini düşünmek gibi sazan balıklarını

²³⁰ ALKAN, **Doğu ve Batı Karşısında Cemil Meriç**, s. 87.

²³¹ MERİÇ, Cemil; **Kırk Ambar Cilt 2**, s. 195.

²³² ALKAN, **Doğu ve Batı Karşısında Cemil Meriç**, s. 91.

²³³ MERİÇ, Cemil; **Umrandan Uygurluğa**, Yayına Hazırlayan: Mahmut Ali Meriç, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 9.

kahkahadan çatlatacak bir hamakat.”²³⁴ Avrupa’nın İslâmiyet’i tam anlamıyla bilmesinin mümkün olamayacağı Cemil Meriç şöyle temellendirmiştir: “İslâmiyet’i gerçekten tanımak için onu bütün icaplarıyla yaşamak, yani ‘Müslüman’ olmak şart. Avrupalılar, böyle bir mazhariyetten mahrum oldukları için İslâm dinini bütün derinliğiyle kavrayamazlar. Ama İslâm medeniyetini, başka bir deyişle İslâm’ın dış görünüşünü daha tarafsız, daha olduğu gibi kavramaları da imkânsız değildir.”²³⁵ Aynı sorunsal bizim için ise (dilimizle okuyabileceğimiz İslâm tarihleri çok fazla olmadığından) farklı değildir. Bu durumu, “Araftayız. İrfanımızı maziye bağlayan köprüleri berhava ettik. Bu fetret döneminde kılavuzumuz ister istemez Avrupa olacak. Fakat Batı yazarlarını büyük bir dikkatle okumak, şuurlu ve şuursuz yalanlarını düzeltmeye çalışmak, yapılacak ilk iş”²³⁶ diye ifade etmiştir.

Cemil Meriç, Avrupa’nın bilim ve felsefesinin kurulmasında İslâm düşüncesinin önemli bir etkisi olduğunu belirtmiştir. Çünkü Avrupalılar İslâmiyet’ten aldıkları feyizle, Biruni, İbn Sina ve İbn Haldun gibi âlimlerin evrenselleşmiş hocaları vasıtasıyla kendi bilimlerini idame ettirmişlerdir. Cemil Meriç’e göre bu, insanlığın ortak hazinesidir.²³⁷ “Avrupa, Rönesansı İslâmiyet’ten aldığı feyizle gerçekleştirmiştir. Bir El-Birûnî, bir İbni Sina, bir İbn Haldun hâla insanlığın hocasıdır.”²³⁸ “Mantık, fizik, matematik, eski Yunan’da kurulmuş, İslâm dünyasında geliştirilmiş, Batı’da tatbik sahasına konmuştur. Hisse-i şayialı bir miras. Bu mirasta İslâm’ın büyük hissesi var. Fakat mesele bu hisseyi tespitten çok, biz bu mirasa layık olduğumuzu ispat edebiliyor muyuz? Yoksa mâzi ile övünmek ve dövünmek bir işe yaramaz.”²³⁹ Müslüman bilginlerin Batı ilminin inkişafına katkısını ele almıştır.

Bugünkü anlamda Batı’nın meydana gelmesi belli kriterle haizdir. Cemil Meriç, Batı’nın İslâm dünyasını geriletken yapısının vücuda gelmesinde başlıca üç dünya görüşünün etkili olduğunu savunur. Bilindiğinin aksine Batı fikrinin

²³⁴ MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 1**, s. 384-385.

²³⁵ MERİÇ, Cemil; **Kültürden İrfana**, s. 80.

²³⁶ **A.g.e.**, s. 82.

²³⁷ YILDIRIM, Ercan; “Cemil Meriç, Mensubiyet ve İslâm”, **Hece: Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç** (iç.), Sayı: 157, Ocak 2010, s. 74.

²³⁸ YORULAMAZ, “Doğu-Batı Diye İki Ayrı Gerçeklik Yok”, s. 40.

²³⁹ **A.g.m.**, s. 47.

oluşmasında laik/seküler ayırım hiç etkili olmamış tam tersine Hristiyan dünya görüşü ve Hristiyan geçmiş bugünkü Batı'nın kurgulanmasında belirleyici olmuştur. Tanrı, sonra Sezar ve kilise. Cemil Meriç buna 'ilmin tarihi zekâ ile kilisenin çatışması tarihi' demiştir. Kilise kendisine bağlı bir bilimi oluşturmada mahir davranmıştır. Burjuva eski düzeni alt üst ederken bugünkü dünya sistemini de bir yandan sağlam temeller ve meşru hedeflerle kurmuştur. Yeni burjuva sınıfı Avrupa'da bir yandan eski imtiyazları geriletirken diğer taraftan yoksul yığınların uyanmasını engellemiştir. Liberalizm, kanun önünde eşitlik, akıl, ferdiyetçilik gibi kavramlarla yoksul yığınları gem vurulmuştur. Sosyalizm de saptırmaları karşısında zaman zaman sesini yükseltmenin odağı olmuştur.²⁴⁰

Kısacası, aydınlar, bizzat topluma içinde yaşadıkları Osmanlı'nın barbar, onlara hayat sunan İslâmiyet'in gericilik, kökenlerini oluşturduğu Türk toplumunun ise nesebinin bozuk hatta Hititler'in, Sümerliler'in çocuğu olduğu safsatasına inandırmaya çalışmışlardır.²⁴¹ Cemil Meriç, o dönemin aydınlarının durumunu şöyle izah etmektedir: "Zafer sabahlarını kovalayan bozgun akşamları. İhtiyar dev, mazideki ihtişamından utanır oldu. Sonra utanç, unutkanlığa bıraktı yerini, 'Ben Avrupalıyım' demeye başladı, 'Asya bir cüzamlılar diyarıdır'. Avrupalı dostları, acıyarak baktılar ihtiyara, ve kulağına: 'Hayır delikanlı' diye fısıldadılar, 'sen bir az-gelişmişsin'. Ve Hristiyan Batı'nın göğsümüze ilıstırdığı bu idam yaftasını, bir 'nişân-ı zîşân' gibi gururla benimsedi aydınlarımız."²⁴² Cemil Meriç, her fırsatta konuyla ilgili eleştirilerini dillendirmiş ve Baha Tevfik, Abdullah Cevdet gibi Türk intelijansıyasından bazı isimleri materyalizmin etkisinde kalmak ve İslâmiyet'e karşı pervasızca savaş açmakla suçlamıştır.²⁴³

Bir milleti yok etmenin en kestirme yolu inançlarını yok etmektir²⁴⁴ diyen Cemil Meriç, Türk aydınını Batı'dan gelen muzır, üsaresiz düşünce sistemini (materyalizmi) hiçbir tenkit süzgecine tabi tutmadan benimsemekle suçlamış ve kültürümüze yönelik tahribatın 18. asır sonlarında başladığını söylemiştir. Ona göre,

²⁴⁰ YILDIRIM, "Cemil Meriç, Mensubiyet ve İslâm", s. 74-75.

²⁴¹ MERİÇ, Cemil; **Bu Ülke**, s. 141.

²⁴² **A.g.e.**, s. 98.

²⁴³ MERİÇ, Cemil; **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**, s. 278-279.

²⁴⁴ **A.g.e.**, s. 279.

hüviyetini ve irfânıyla alakasını kaybeden aydın, Batı'nın yeniçerisidir. Tanzimat intelijansıyası, tarihten ve halktan kopmuştur. Onlar, Fransız ve İngiliz burjuvazisinin içimize soktuğu tahta attır, Truva'nın atıdır.²⁴⁵

Cemil Meriç'e göre, din problemi, şer problemi, Avrupalılaşıma problem Tanzimat aydınının gevelediği mefhumlar olmuş, ama kimse bu problemler üzerinde kafa yormamıştır. "Biz Tanzimat'tan beri hazır elbiseye meraklıyız, hazır elbiseye ve hazır medeniyete. Tefekkür kılıçla fethedilmez. Bir parça kendi kafamızla düşünmek ne kadar güç."²⁴⁶ Öte yandan, Tanzimat'tan beri İslâm düşüncesi zeval halindedir.²⁴⁷ Cemil Meriç, İslâmiyet'in zevalinin sebeplerinden, Tanzimat'tan sonra büyük İslâm mütefekkirinin olmayışını görmüştür. Çünkü ona göre, İslâm mütefekkiri olsaydı bu hale gelmezdi, bir mücadele olurdu. Hiçbir mücadele olmadı. 'Giyin' dediklerini giydik, 'atın' dediklerini attık, dili de mahvettik. Bütün bu cinayetler olurken herkes sustu, sindi. Tek sesini çıkaran Said-i Nursi oldu.²⁴⁸ Cemil Meriç, Said-i Nursi'nin celâdetine önem vermiştir. Ona göre, İslâm şahsiyet, celâdet demektir. Cemil Meriç'in ele aldığı davada mühim olan, insanların insan olması, şahsiyetli olması, celâdet göstermesidir. Bunlar beşerî kıymetlerdir. İslâm bu beşeri kuvvetlere sahiptir. Zaten bu kıymetlere sahip olmasaydı, dünyayı istilâ edemezdi, muzafferiyetler de kazanamazdı. Kazandı ve bu celâdeti kaybettiği gün sükût etti.²⁴⁹

Cemil Meriç, son dönemde İslâm'ın neden pasif kaldığı sorusunu şöyle cevaplamıştır: "Hakikatler, kendi kendilerini tefsir etmezler. Ulema değişen bir dünyanın suallerine cevap veremiyordu, asrın icaplarına cevap veremiyordu çünkü düşünce donmuş, içtihat kapısı kapanmıştı. Burada itham edilecek İslâmiyet değil, ulemadır."²⁵⁰ Cemil Meriç'e göre, İslâm düşüncesindeki durgunluk ve içe kapanmanın başlıca sebebi, İslâm'ın gerçek ruhuna tamamen yabancı olan taassup, yani insan zekâsını belli hudutlar içine hapsetmek gayretkeşliğidir. Buna karşı yapılması gereken şey, "tohumları İslâm dünyasında atılmış olan ilmî düşünceyi"yi geri almak,

²⁴⁵ A.g.e, s. 284.

²⁴⁶ MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 1**, s. 213.

²⁴⁷ IŞIK, "Tanzimat'tan Beri İslâm Düşüncesi Zeval Halindedir", s. 68.

²⁴⁸ A.g.m., s. 73.

²⁴⁹ A.g.m., s. 73-74.

²⁵⁰ MERİÇ, Cemil; **Sosyoloji Notları ve Konferanslar**, s. 302.

“Batı’nın düşünce alanındaki bütün başarılarını temessül ederek, insanlığın ortak mirasını kendi irfan hazinemize katmaktır.”²⁵¹

Cemil Meriç’in genel İslâmiyet tasavvurunu incelerken şunu da belirtmek gerekiyor ki, onun Türkiye’sinin ufkunda İslâmiyet yoktur. Bu toprakların mayasında, ruhunda, var olmasında yalnızca İslâm var ama bundan sonrasında İslâm yok. Olmadığı gibi İslâm Peygamberini dahi ‘silahlı’ diye tanımlama var.²⁵² “Muhammed, harp, hiledir diyor. Muhammed realisttir. Silahlı bir peygamber. Şiddeti ortadan kaldırmak için şiddet. Tarih bu yalanın insanlığa ne kadar pahalıya mal olduğunu bar bar bağıırıyor. Kan kanı, şiddet şiddeti doğurur. Gayeyle vasıtalar bir bütündür. Hiçbir gaye kötü vasıtaları meşrulaştırmaz.”²⁵³ “İslâmiyet huzuru ucuza satmış. Yollar o kadar belli ki düşünmeye lüzum yok. Şarap içmeyecek, domuz yemeyecek, zina yapmayacaksın, beş vakit namaz vs. sonra periler, gulamlar, huriler... Tasavvufun itibara mazhar olmaması da bundan. Yunus Emre’de bile hep: ‘şol cennetin ırmakları’!”²⁵⁴

Kısacası, düşünce hayatımızın önemli fikir adamlarından biri olan Cemil Meriç, Türk düşünce dünyasında çok etkili olmuş, özellikle de İslâmiyet’e dair özgün fikirler ileri sürmüştür. Cemil Meriç, İslâmiyet’in büyük bir din olduğunu, onun evrensel mesajlar içerdiğini, cihanşümul bir din olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Cemil Meriç, Türkiye’nin her şeyden önce, İslâm olmak zorunda olduğunu belirtmiştir.

²⁵¹ MERİÇ, Cemil; **Kültürden İrfana**, s. 398.

²⁵² YILDIRIM, “Cemil Meriç, Mensubiyet ve İslâm”, s. 85.

²⁵³ MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 2**, s. 153.

²⁵⁴ MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 1**, s. 163-164.

3. BÖLÜM

ÜMİT MERİÇ'İN İSLÂMİYET'E YÖNELİK TEZLERİ

*“Bugün bütün dindarlar aynı cephede buluşmalı. İnananlar birbirinin düşmanı değil, dostudur. Allah’a ve peygamberlerine inanlar nasıl düşman olabilir? Hazret-i Adem’den Hazret-i Peygamber’e gelinceye kadar peygamberler zincirinden kopma yok. Allah bir, peygamberleri ortak. Cenab-ı Hak iyi ki, peygamberlerini yolladı ve iyi ki biz, her birimiz ayrı ayrı, teker teker Hayy bin Yakzan gibi, bir yalnızlık odasında, tek başına Allah’ı bulan mustarip Üveysi’ler olmak zorunda kalmadık. Allah onların hepsinden razı olsun. Dolayısıyla peygamberleri kendine rehber edinmiş beşeriyet, peygamberlerin havarisi ya da ashâbı olanlara saygı ve sevgi duyanlar birbirlerinin koluna girmelidir. Zira Yahudi, Hristiyan ya da Müslüman, hepimizin ortak paydası mümin olmaktır. Ortak olan özelliğimiz, farklı zannedilen özelliklerimizden, önümüzdeki yüzyılda daha da fazla önem taşıyacak. Saflarımızı genişletmemiz, saflarımızı daraltmamızdan daha çok Allah’ın rızasına sahip olmamızı saplayacaktır. Dünyanın bütün müminleri birleşiniz! Bu cümle Dünya Müminler Manifestosu’nun son cümlesi olmalı!” (MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 112).*

Ümit Meriç, Türk sosyoloji tarihinde müstesna bir yeri olan sosyologlarımızdandır. Türk sosyoloji alanında kilometre taşlarındandır. Hakiki, sahil bir aydındır. Ümit Meriç, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü’nde²⁵⁵ otuz yıl hocalık yapmıştır. Özellikle 1970 sonrası ve günümüze kadar Türk toplum meselelerine eğilerek sosyolojiye önemli katkılarda bulunmuştur.

²⁵⁵ Ümit Meriç’in içinde yetişmiş olduğu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi’nin Sosyoloji Bölümü, Türkiye’de önemli bir ekolü temsil etmiştir. 1915 yılında Ziya Gökalp ile dünyanın ikinci sosyoloji kürsüsü olarak kurulması ve daha sonra Türk toplum tarihini ve kültürünü önemseyen çalışmalar üzerinde yoğunlaşması İstanbul Sosyoloji’yi Batı aktarmacılığı kimliğiyle sınırlı davranmaktan uzak tutmuştur. Bu birikimlerinden dolayı İstanbul Sosyoloji, Türk toplum gerçekliğini öne çıkaran perspektiflere yer vermiştir [YILDIRIM, Ergün; “Ümit Meriç ve Türk Sosyolojisi’ndeki Yeri”, *Türk Sosyologları ve Eserleri 1: Baykan Sezer’in İlk Kuşak Çalışma Arkadaşlarına Saygı, Sosyoloji Yılığ: Kitap 20* (iç.), Yayına Hazırlayanlar: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 79].

Yaşadığı toplumun farkında olmuş, gidişatını sorgulamıştır. Eserlerinde Türkiye'nin toplumsal değişimini eleştirel bir gözle ele almıştır. Düşünce dünyası oldukça geniş olan Ümit Meriç, sosyoloji çalışmalarında tarihi ve güncel sorulara cevap aramıştır. O, sosyoloji, tarih, din, edebiyat, aile, eğitim gibi düşüncenin farklı sahalarında kalem oynatmıştır. Fikir dünyasının engin olmasında başta babası Cemil Meriç gibi bir düşünce adamının/mütefekkirin rahle-i tedrisinden geçmiş olması ve içinde yetişmiş olduğu Türk sosyoloji geleneğinin önemli ölçüde etkisi olmuştur. Ümit Meriç, düşüncelerimizin ufuklarını Doğu'da ve Batı'da genişleten kendi içimizi değerlendirerek kendimizi anlamamıza yardım etmiştir. Doğu'yu ve Batı'yı çok iyi okuyan bir isimdir. Doğu-Batı ilişkilerinde, Batı'yı afişe eden bir yaklaşım sergilemiştir. Ümit Meriç'in ilmî hayatının ilk safhalarında Batı düşünce tarihi, Batılı düşünürler geniş bir yer tutmuştur. Ümit Meriç, mukaddeslere ve tarihe sınıksız bağlı kalmıştır, halen de öyledir. Körü körüne taklitlere takılıp kalmamıştır. Her türlü şablonculuğun karşısında olmuştur. Doyma bilmeyen bir ilim aşkı vardır. O, hiçbir peşin hükme iltifat etmemiş mefkûrelerini eleştiri süzgecinden geçirerek düşünmüştür.

Ümit Meriç, otuz yıllık meslek hayatı boyunca aile, din, kurumlar başta olmak üzere çeşitli sosyoloji dersleri vermiştir. Özellikle kapsamını geniş tuttuğu Sosyoloji Tarihi ders notları, bitmek bilmeyen merakını ve okuma programının genişliğini ortaya koymuştur. Ümit Meriç, ayrıca Doğu-Batı ilişkileri, eğitim, nüfus, kent, düşünce tarihi, medeniyet temaları üzerinde çalışmalar üretmiştir.²⁵⁶ Ümit Meriç, Batı'nın etkin sosyologlarından 10'u aşkın çeviri yapmıştır.²⁵⁷

Ümit Meriç, Türk sosyoloji tarihinde önemli bir rol oynamıştır. Bilhassa sosyolojide yazdığı zaman zarfında Batılı fikirler ile yakın teması olmuş ama hiçbirine körü körüne bağlanmamıştır. Batıdan yana tavır takınan sosyologlara mukabil daima tenkitçi bir tavırla Batı'nın fikir dünyasına yaklaşmıştır. Resmi ideolojiyi olduğu gibi benimseyen/alan, üzerine düşünmeden aktaran sosyologları, “resmi ideolojinin icazetli sosyologları Batı şaşılığını sürdürmekte ve hür ameliyat

²⁵⁶ IŞIK, İhsan; “Ümit Meriç”, **Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi Cilt 6** (iç.), Elvan Yayınları, Ankara, 2007, s. 2478.

²⁵⁷ Ümit Meriç, çevirilerinin bir kısmını yayınlamıştır (MERİÇ, Ümit; **Işık Batıdan Da Gelir**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012).

teklifini teammümden reddetmekte...”²⁵⁸ diyerek, tenkitçi bir nazarla değerlendirmiştir.

Ümit Meriç, birçok akademisyen yetiştirmiş ve önemli akademik çalışmalarda bulunmuş bir sosyologdur. Ümit Meriç, bir yandan resmi sosyoloji çevrelerine katkıda bulunurken bir yandan da sivil düşünce çevreleriyle Türk toplum sorunlarını paylaşarak, bu çevrelere de fikirleriyle katkıda bulunmuştur. Ümit Meriç, Türkiye’nin iki yüzyıldan beridir Batı karşısında kan kaybetmeye girdiği bunalımlara ve arayışlara duyarlı bir sosyolog olarak sosyoloji kimliğiyle mücadele etmiştir.²⁵⁹

Ümit Meriç, Türk sosyolojisine önemli ölçüde emeği geçenlerden biri olmuştur. “Ümit Hanımın sosyolojiye esas katkısı İstanbul sosyoloji bölüm kimliğinin ve geleneğinin oluşmasında üstlendiği roldür. Savunduğu Türk toplum düşüncesinin özgürlük ve bağımsızlığıdır. Ümit Meriç, sosyolojimizin dergâhtan içeri eğri bir dal bile sokmayan, yıllarca kapının önünde sabırla bekleyen Yunus Emre’sidir... O, sosyoloji bölümünü bir mabet olarak kabul ederek ‘Mabet Bekçiliği’ni bütün mütevazılığıyla kabul etti. Hacca giden bir karıncanın sabır ve kararlılığıyla yıllarca bu görevini sürdürdü. Sosyoloji bölümünün bağımsızlığının, birlik ve dayanışmasının, hoşgörü ve saygının bölüm kimliğinin bir unsuru haline gelmesine katkı sağladı. Bölüm onun sayesinde dışarıdan gelen her türlü müdahaleye gerekli dayanışmayı, direnci, bağımsız tavrı gösterdi.”²⁶⁰

1992 yılında, Ümit Meriç’in profesörlük jürisinde bulunmuş olan Baykan Sezer şunları ifade etmiştir: “Bölümümüzün bağımsızlığı ve Türk sosyolojisinin Türkiye’nin sorunları önünde söz sahibi olması için birlikte, omuz omuza emek verdiğiniz bir arkadaşınızın bilimsel çalışmalarını değerlendirmekte büyük güçlükler vardır. Rastlantılar ve olayların gelişmesi sonunda Ümit Hanım’ın profesörlük jürisinde bulundum. Bu güçlüğü yakından yaşadım. Burada bir şey söylemekle yetineceğim. Kendisi Cemil Meriç’in kızı olarak tanınır, tanıtılır. Babasına duyduğu

²⁵⁸ MERİÇ, Ümit; “Baykan Sezer ‘Farkı’nın Farkında Olmak”, **Sosyoloji Yıllığı-Kitap 11: Baykan Sezer’e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi** (iç.), Yayına Hazırlayan: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 18.

²⁵⁹ YILDIRIM, “Ümit Meriç ve Türk Sosyolojisi’ndeki Yeri”, s. 79.

²⁶⁰ EĞRİBEL, Ertan; “Bu Ülkenin Kanatları: Türk Halkının Annesi Olarak Ümit Meriç”, **Sosyoloji Yıllığı Kitap: 18 Türkiye’de Toplum Bilimlerinin Gelişimi 1** (iç.), Yayına Hazırlayanlar: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2009, s. 36.

büyük sevgi ve tüm alçak gönüllülüğü ile benzer tanımlamaları hoşgörü ve yüzünden eksilmeyen gülümsemesiyle karşılar. Benim için ise Cemil Meriç, Ümit Meriç Yazan'ın babasıdır.”²⁶¹ Ümit Meriç'in ilmî kimliğinde, dünya görüşünde ve sosyoloji anlayışının biçimlenmesinde içinde yetiştiği aile çevresinin, özellikle de “hayatını Türk irfanına adayan münzevi ve mütecessis bir fikir işçisi”²⁶² babası Cemil Meriç'in ciddi katkıları olmuştur.

Ümit Meriç, Türk sosyolojisine önemli ölçüde emeği geçenlerden biri olmuştur. Ümit Meriç'e göre, “ilimlerin kraliçesi”²⁶³ olarak adlandırılan sosyoloji, Batı bilimidir. Sosyoloji, 19. yüzyılda Avrupa kıtasında ismi konan, üniversitelere yerleşen bir disiplindir. Doğuş sebebi yakın ve uzak Batı'nın toplumsal sorunlarıdır.²⁶⁴ Ümit Meriç'e göre, sosyoloji bir bilim olarak 19. yüzyılda kabul görmüştür.²⁶⁵ Sosyoloji kelimesini 1838'de dünya dillerine, “kendine güvenen, önce tabiatı, sonra toplumu kanunsallıklarla sıkı sıkıya bağladığına inanan Avrupalı gururun ciddi bir temsilcisi: Auguste Comte”²⁶⁶ kazandırmıştır. Ayrıca dünyanın ilk sosyoloji dersleri Bordeaux Üniversitesi'nde verilmiştir.²⁶⁷

Sosyoloji, Fransız Devrimi'nden sonra doğmuştur. Avrupa buhran içindedir. Yeni ilim, sanayileşme ile ortaya çıkan sorunları tespit etmek ve onlara çözüm yolları bulmak istemiştir.²⁶⁸ 19. yüzyıl başında Avrupa kıtasında fikirleri en çok siyasî, sosyal ve iktisadî buhran meşgul etmiştir. Bu devir Fransız Devrimi'nin çalkantıları içindedir. 1830 ve 1848 ihtilâlleri birbirini kovalamıştır. Auguste Comte, kargaşalık içindeki Fransız toplumuna yeni bir düzen kazandırılmasını öne sürmüştür. İşe evvela zihinlerdeki kargaşaya son vermek arzusuyla başlanmıştır. Bu da pozitif

²⁶¹ SEZER, Baykan; “Ümit Meriç Yazan Hakkında”, **Sosyoloji Yıllığı Kitap: 4 Tarih ve Sosyoloji, Ümit Meriç Yazan'a Armağan** (iç.), Yayına Hazırlayanlar: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, 1999, s.8.

²⁶² MERİÇ, Ümit; **Babam Cemil Meriç**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 7.

²⁶³ MERİÇ, Ümit; **Işık Batıdan Da Gelir**, s. 14.

²⁶⁴ MERİÇ, Ümit; **İçimdeki Cennete Yolculuk**, s. 31.

²⁶⁵ **A.g.e.**, s. 55.

²⁶⁶ MERİÇ, Ümit; **Işık Batıdan Da Gelir**, s. 8.

²⁶⁷ **A.g.e.**, s. 8.

²⁶⁸ MERİÇ, Ümit; **Cevdet Paşa'nın Toplum ve Devlet Görüşü**, Timaş Yayınları, 2002, s. 9.

bilimler sisteminin yaygınlaştırılması ve öncelikle de sosyal olayları inceleyen yeni bir ilmin kurulmasıyla mümkün görülmüştür. Bu yeni ilim, sosyolojidir.²⁶⁹

Ümit Meriç'in sosyolojiye yaklaşımı iki şekilde olmuştur. Onun sosyolojiye birinci yaklaşımında, sosyoloji anlayışının merkezinde toplum vardır. O, akademik hayatı boyunca toplumu anlamaya ve anlatmaya çalışmıştır. Doktora çalışmasından önce yıllarca Batılı sosyologlar üzerinde çalışmıştır. Bu durumu kendisi şu sözlerle belirtmiştir: “Georges Gurvitch ya da Weber üzerinde yıllarca çalıştım. Weber'in yöntemini kendi tarihimize uygulamak için doktora öncesinde çalışmalar yaptım.”²⁷⁰ Ümit Meriç, sosyolojide birinci düşünce döneminde, ‘anlama dayalı’ bir yöntem anlayışını önemsemiştir. ‘Anlayıcı’ ve ‘yorumcu’ sosyoloji geleneğini ise, Weber geliştirmiştir.²⁷¹ Ümit Meriç'e göre, Weber, “Bir toplumu anlayabilmek için onu kendi içinize yerleştirmeniz, içselleştirmeniz lazım, ancak o zaman anlayabilirsiniz” demiştir. Ümit Meriç, sosyoloji'de “anlama”nın önemli bir yöntem olduğunu ve bugün kantitatif yöntemler kadar kalitatif yöntemlerin de geçerli olduğunu belirtmiştir. Kalitatif yöntemler, içten anlamayı sağlayan yöntemlerdir. Topluma, kalbin frekansı ile yaklaşımdır.”²⁷²

Ümit Meriç, bu düşünce döneminde, “Evet Hegel'ciyim, Marx'cı değil”²⁷³ sözüyle de sosyoloji anlayışında Hegel'den etkilendiğini ifade etmiştir. “Hegel, diyalektik metodu ön plana çıkarmıştır. Onun diyalektiği tez-antitez-sentez üçlüsüne dayanır. Bir diğer deyişle, Hegel'in diyalektik metodunda önemli üçlü olarak ‘varlık, yokluk ve oluş’ terimleri vardır. Hegel'in metodolojisi ve felsefesi söz konusu üç kavram üzerine bina edilmiştir.”²⁷⁴

²⁶⁹ MERİÇ, Ümit; **Işık Batıdan Da Gelir**, s. 13.

²⁷⁰ GÜNDEM, Mehmet; “Prof. Dr. Ümit Meriç: Beşeriyet Nankörlük İçinde”, **Zaman** (iç.), 29 Temmuz 2001, s. 6.

²⁷¹ KIZILÇELİK, Sezgin; **Batı Sosyolojisini Yeniden Düşünmek Cilt 2: Burjuva Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara 2007, s. 97.

²⁷² MERİÇ, Ümit; **21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004, s. 256.

²⁷³ MERİÇ, Ümit; **Türkiye Kanatlarınızın Altında**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9.

²⁷⁴ KIZILÇELİK, Sezgin; **Batı Sosyolojisini Yeniden Düşünmek Cilt 1: Marx'ın Sosyolojisi**, Anı Yayıncılık, Ankara 2007, s.92.

Ümit Meriç'in sosyolojiye birinci yaklaşımında sosyoloji emperyalizmin keşif koludur.²⁷⁵ O, sosyolojiyi emperyalizmin keşif kolu olması noktasında reddetmiştir. Batıcı, pozitivist ve aktarmacı bir sosyoloji tarzı ile hayatı boyunca mücadele etmiştir.²⁷⁶ Ona göre, sosyoloji, önce ülkemizin, sonra beşeriyetin emrinde, özel ve genel dünya sorunlarının ortak gayretle çözümü için çalışan bir "halaskâr- ilim" olmalıdır.²⁷⁷ Ümit Meriç, sosyolojinin Türkiye'nin ya da beşeriyetin ortak veya mevzi sorunlarına ışık tutacak bir ilim olmasını istemiş, gezegenimizde yaşayan insanların arasına kin tohumları atma istidâtı gösteren, bir dünya görüşünün silahı olan ama masumları oynayan "sözde ilim" olmamasını istemiştir. O, Türkiye'yi esir alma eğiliminde olduğunu hissettiği bu tür bir sosyolojinin hakikatlerimizi deforme etmesini istememiştir.²⁷⁸ Ümit Meriç'e göre, evvela sosyologların sosyolojisinin yapılması gerekmektedir. Bu görüşünü genç sosyolog adaylarına seslenişiyile temellendirmiştir: "Sizler de birer sosyolog olarak kendinizin sosyolojisini yapmalısınız. Sosyolojiye ilgi duyusunuzun sosyolojik sebeplerini ortaya çıkardığınız ölçüde de bir anlamda '*Kendini bilen Rabbini bilir*' misali, sosyolojiyi daha iyi bileceksiniz. Ancak kendinizi bildiğiniz vakit, ülke sosyolojisine ve dünya sosyolojisine katkıda bulunacağımıza inanıyorum. Sizler de birer sosyolojik konusunuz. Onun için önce kendinizi inceleyiniz."²⁷⁹

Ümit Meriç'in sosyolojide ikinci yaklaşımı, onun hayat serüveninde aradığı anlamı sosyolojide bulamaması sonucu yaşadığı düşünsel kriz ve bunun arkasında varoluşsal anlamı sosyolojinin dışında keşfetmesiyle birlikte yeniden sosyolojiyi daha sınırlı bir beşeri bilim etkinliği olarak kabullenmesi şeklindedir.²⁸⁰

Ümit Meriç, sosyolojide ikinci düşünce döneminde, Doğu'yu Batı'ya taşıyan bir sosyoloji anlayışını benimsemiştir. Bu sosyoloji, onun yeni anlam dünyası içinde Türkiye'yi, *İslâmiyet*'i ve Osmanlı'yı dünyaya taşımasına yardımcı olan bir araçtır belki de. Ümit Meriç, Doğu-Batı çatışması yerine Batı'yı ve dünyayı Türkiye'den selamlayan bir perspektif öne çıkarmıştır. Dünyanın çeşitli ülkelerine, kültürlerine ve

²⁷⁵ YILDIRIM, "Ümit Meriç ve Türk Sosyolojisindeki Yeri", s. 73.

²⁷⁶ MERİÇ, Ümit; **21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları**, s. 7.

²⁷⁷ **A.g.e.**, s. 235.

²⁷⁸ MERİÇ, Ümit; **İçimdeki Cennete Yolculuk**, s. 43.

²⁷⁹ MERİÇ, Ümit; **Türkiye Kanatlarınızın Altında**, s. 60.

²⁸⁰ YILDIRIM, "Ümit Meriç ve Türk Sosyolojisindeki Yeri", s. 74.

uygarlıklarına yaptığı geziler ve buralarda katıldığı toplantı ve konferanslar buna ışık tutmuştur. Doğu’yu Batı’ya taşıyan sosyoloji, Doğu-Batı çatışmasını aşan ve daha çok ortak bir dünya içinde yaşamayı savunan ve öneren varoluşcu bir sosyolojidir.²⁸¹

Ümit Meriç, doktora çalışması öncesinde Batılı sosyologlar üzerinde yıllarca çalıştıktan sonra zihninin ve gönlünün şu kararda mutabık olduğunu söylemiştir: “Ben bir başkasının makasıyla kendi kumaşımı kesmekten hoşlanmıyorum. Kaldı ki o makas benim kumaşımı kesemiyor. Bir başka tarihin sorunlarından doğmuş olan sosyoloji, benim tarihime nüfuz edemiyor.”²⁸² Dolayısıyla Ümit Meriç, Türk sosyolojisini Türk tarihi ile temellendirmiştir. Sosyolojinin özgün bir bilim olması için tarihsel verilerden hareket etmiştir. Ümit Meriç’in tarihten beslenen bir sosyoloji anlayışını benimsemesinde Cevdet Paşa’nın büyük rolü olmuştur. Ümit Meriç’in Cevdet Paşa üzerinde çalışması onu yeniden gündeme getirmesi, adeta Cevdet Paşa’nın dönemi için tarih aracılığıyla oynamak istediği rolü o da sosyoloji bilimiyle oynamak istemiştir. Yıldırım’ın da ifadesiyle Ümit Meriç, sosyolojinin Cevdet Paşa’sıdır desek yeridir.²⁸³ Ümit Meriç’e göre, tarihine sahip çıkanlar, geleceğe el koyabilir.²⁸⁴

Ümit Meriç, sosyolojinin Batıcı, pozitivist, *din-dışı*, emperyalizmin keşif kolu olma noktasında, sosyolojiyi eleştirmiş, bu tür bir sosyolojiyi reddettiğini belirtmiş ve bu sosyolojiyle mücadele etmiştir. Batı sosyolojisi ile hesaplaşmasını hep bâki tutmuştur. Ona göre, modern bilimin temelindeki hayatı kontrol etme arzusu sosyolojide, Batı dışına çıkıldığında bir tür düşünce emperyalizmine dönüşmüştür. Garp Cephesi’nde silahların yerini sosyal bilimcilerin ücret karşılığı geliştirdikleri toplumsal mühendislik projeleri almıştır.²⁸⁵

Ümit Meriç için, varsayımların inançlaştırıldığı, inanç abidesi gibi korunan, kutsallık kazanmış bir sosyolojinin büyüü bozulmuştur. Bu yüzden o, bu tür bir sosyolojiden uzaklaşmıştır.²⁸⁶ Ümit Meriç “sosyolojiyi üç talakla boşadım”²⁸⁷ derken

²⁸¹ A.g.m., s. 74.

²⁸² MERİÇ, Ümit; **İçimdeki Cennete Yolculuk**, s. 77.

²⁸³ YILDIRIM, “Ümit Meriç ve Türk Sosyolojisindeki Yeri”, s. 79.

²⁸⁴ MERİÇ, Ümit; **Dualar ve Aminler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2006, s. 97.

²⁸⁵ MERİÇ, Ümit; **İçimdeki Cennete Yolculuk**, s. 41.

²⁸⁶ A.g.e., s. 54.

kastettiği sosyoloji, Batıcı, emperyalizmin keşif kolu olan, kutsallık kazanmış, pozitivist ve din-dışı olan bir sosyolojidir. “Ümit Hanımın üç talakla boşladığı sosyoloji Batı sosyolojisidir.”²⁸⁸

Ümit Meriç’in “sosyolojiyi üç talakla boşadım, *İslâmiyet*’le evlendim”²⁸⁹ ifadesi, sükût-u hayal sonucu söylenmiş bir ifade, bir tatminsizliğin sonucudur: “On bir bin ciltlik bir kütüphanenin ortasında ve hayatı okumakla geçmiş, ama hayal kırıklığına uğramış bir insan olarak Batı sosyolojisinden, bana verebileceğinden çok daha fazlasını istedim, verebileceğini sandım. Onu gözlerimde büyüttüm! ‘Tek mürşid’ o sandım. Meğer değilmiş! Bu anlamda ben, satırlarda kalan, sadrımı dolduramayan bir ‘loji’yi, kendi dünyamdan uzaklaştırdım. Batı’nın problemlerinden yola çıkan egoist sosyolojisini; kendini bütün sorunlarına ve çıkmazlarına rağmen dünyaya tek modelmiş gibi takdim eden toplum modelini imrenesi bulmadım. İktisadî, siyasi ya da emperyalizmin emrinde emperyalistleşen, oryantalizmin yerine geçen ve ‘sömürgeciliğin yeni keşif kolu’ haline gelen sosyolojiyi uğraşılalı bulmadım. Daha doğrusu şöyle diyeyim: Avrupa’nın içinde Avrupa’lar, İslâm’ın içinde İslâm’lar olduğu gibi, sosyolojinin içinde de sosyolojiler; olanlar ve olması gerekenler var. Zihnimdeki tatminsizliğin kökünde belki de ruhumdaki doyurulmamışlık yatıyordu.”²⁹⁰

Ümit Meriç, sosyolojiye, toplumsal ve politik misyonları yanı sıra *varoluşsal* bağlamda da eleştirilerde bulunmuştur. Çünkü sosyolojiyle kurduğu ilişki ve onda aradığı anlam bilimsel bilgiden öte bir içerik taşımaktadır. Akademik hayatının başında bütün pozitivistler gibi o da sosyolojide kurtuluşçu bir varoluş kimliği aramış, varlığı üzerinde inşâ edeceği hâkikat olarak sosyolojiyi görmüştür. Ancak kişisel hayatında yaşadığı sosyologluk tecrübesiyle, sosyolojinin buna gücü yetmediğini anlamış, buradan yola çıkarak sosyolojinin varoluşsallık yönüne eleştirilerde bulunmuştur.²⁹¹

²⁸⁷ A.g.e., s. 33.

²⁸⁸ EĞRİBEL, “Bu Ülkenin Kanatları Türk Halkının Annesi Olarak Ümit Meriç”, s. 41.

²⁸⁹ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 38.

²⁹⁰ A.g.e., s. 59-60.

²⁹¹ YILDIRIM, “Ümit Meriç ve Türk Sosyolojisindeki Yeri”, s.73.

Ümit Meriç için sosyoloji zihnine yeterli gelmemiştir: “Sosyolojinin zihnime getirdiği aydınlık, bir mum ışığının aydınlığıdır diyemem belki, ama benim ruhumun güneşin ısısına ve ışığına ihtiyacı var. Sosyolojiye karşı gösterdiğim tavır, belki de infiâl-i aşk tavrıdır. Babamın bir cümlesini hatırlayalım: ‘*Kabital*’i okuyunca bütün düğümler çözülecek sanıyordum. Ben de nice ‘bilimsel’ eser okudum, ama zihnimdeki düğümler çözülmedi. Hatta giderek kördüğümleştii. Sosyoloji hakkında fazla konuşmamak için kendimi zor tutuyorum.”²⁹²

Ümit Meriç, sosyolojinin varoluşa ilişkin sorularına cevap veremediği şöyle belirtmiştir: “Sosyoloji profesörüyüm. Otuz yıl sosyoloji öğrettim, yani toplumu anlamaya ve anlatmaya çalıştım. Ama sonunda öyle bir noktaya geldim ki aklımı kısmen tatmin etse de ruhumu tatmin etmedi. Sosyolojiye otuz yılımı verdim, sonuç büyük ölçüde hayal kırıklığı oldu. Varoluşa ilişkin en temel sorularıma cevap bulamadım ve büyük bir ruhsal bunalıma girdim. İntihar etmek üzereydim, o şekilde yaşamaya devam etmem mümkün değildi.”²⁹³

Ümit Meriç’in ikinci düşünce döneminin gelişmesinde, İslamî literatüre yönelmesinde Osmanlı tarihçisi Cevdet Paşa’nın etkisi olmuştur. Ümit Meriç’e göre, Cevdet Paşa sosyolojinin öncüsü İbn-i Haldun’dan etkilenmekle beraber onu takipçisi değildir. Ancak Osmanlı mütefekkirleri arasında ona en yakın olan şahsiyettir. Cevdet Paşa, Batı tarihçilerinin anlayışlarının aktarıcısı olan bir takipçi de değildir. *İslâm* ve Osmanlı kimliğine sahip olması, ona çağındaki düşünce adamlarından farklı ve üstün kılmaktadır. Bir başka ifadeyle, Osmanlı-Türk toplumunun farklılıklarına duyarlı biri olarak Avrupalılaşımacı tutumlardan uzak durmuştur. Onu tanımlayan başka bir özellik de Osmanlı’nın buhranlı bir döneminde yaşaması ve toplum-politika görüşleriyle devleti kurtarma arayışında olmasıdır.²⁹⁴ Ümit Meriç, Cevdet Paşa’nın ölümüyle birlikte “onunla beraber gömülen, belki de Osmanlı Devleti’nin kendisiydi”²⁹⁵, demiştir. Ona göre, az sonra İttihat Terakki, ülke

²⁹² MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 41.

²⁹³ *A.g.e.*, s. 80.

²⁹⁴ MERİÇ, Ümit; *Cevdet Paşa’nın Toplum ve Devlet Görüşü*, 19-24.

²⁹⁵ Bu değerlendirmenin büyük bir gerçekliğe işaret etmekte olduğu rahatlıkla söylenebilir. Çünkü Cevdet Paşa özelinde, yaşamını sıradan bir süreç olmaktan çıkaran, başarı azmi ve isteğini üst düzeyde tutan olağanüstü bir ruhla karşı karşıyasınız. Bu ruh bir insan kadar, bir kültür ve bir toplumun kendini geliştirme heyecan ve isteğinin de en temel itici gücüdür. İbn-i Haldun buna

kaderini eline geçirecek, asırlık devlet köklerinden çatırdayacak, I. Dünya Harbi'nin kasırgasıyla dalları kırılan ulu çınar, Cevdet Paşa'nın ölümünün üzerinden yirmi beş yıl geçmeden tarih sahnesinden silinecektir.²⁹⁶

1975 yılında sosyoloji doktoru olan Ümit Meriç şunları söylemiştir: “Yıl, 1975. Ben bana tarihimin öğretilmemiş olduğunu keşfediyorum. Ben, tarihimi ne okullarda öğrenmişim, ne babamın evinde. Ben tarihimi, içinde bir parçası olarak var olduğum, varlığımı sürdürdüğüm toplumumu, ben kendimi, o güne kadar, bir yabancı tanır gibi tanımışım. Kendi tarihime, kendi ‘ben’ime yabancı kalmışım, yabancı kılınmışım. Cevdet Paşa bana tarihimi keşfettirdi.”²⁹⁷

Ümit Meriç, kendi *manevi yolculuğunda* ve düşünce yönünün değişmesinde Cevdet Paşa'nın büyük bir etkisinin olduğunu bildirmiştir: “Kendime, kendi tarihime, alıp verdiğim nefeslere ihanet etmişim o güne kadar, ‘terk-i tabiiyet’ etmiş bir idrakle yaşamışım. Yani Cevdet Paşa ile beraber, düşüncemin kıblesi değişti ve ilgim Batı'nın uzak ve bulanık ufuklarından, *İslâm'ın yakın ve sıcak coğrafyasına* kanatlandı. İmkânlarım sınırlıydı. Babam İngilizce ve Fransızca öğrenmem için ısrarlı olmuştu ama Arapça, on bir bin cilt Avrupa kitabının yerden tavana kadar lebaleb (dopdolu) doldurduğu kütüphanemizin cahili olduğu bir dünyanın dili idi.

‘asabiyyet’ diyordu. Başarma azminin üzerinde gelişen yüksek motivasyon duygusu bireyleri olduğu kadar toplumları ve devleti de ileriye götüren önemli bir faktördür. Cevdet Paşa yaşam öyküsüyle bunu kanıtlamıştır” [DOĞAN, İsmail; “Ahmet Cevdet Paşa”, **Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) Cilt 1** (iç.), Editör: Çağatay Özdemir, Phoneix Yayınevi, Ankara, 2008, s. 11]. Ayrıca Ümit Meriç, bu hususu şu şekilde izah etmiştir: “Yani şöyle şu mânâda, Cevdet Paşa tabii Osmanlı tarihinin çok önemli bir dönemini ele alıyor; 1774’ten 1826’ya kadar olan dönemi Küçük Kaynarca’dan Yeniçeri’nin kaldırılmasına kadar olan dönem. Bunun içine III. Selim ve II. Mahmut giriyor. Tamamıyla batılılaşmış olmanın ilk adımlarını atan iki sultan; III. Selim, II. Mahmut. Bu bakımdan özellikle Cevdet Paşa, Batılılaşmayı bir kendini teslim bir taklid değil de, bir süzerek alma şeklinde yorumlayan II. Abdülhamid’in düşüncesindedir. Bir mânâda Abdülhamid’in bence en önem verdiği devrinin fikir adamıdır. Sadrazam yapmayı da bu fikrimle bağlantılı olarak açıklayabiliyorum. Çünkü sadrazamlar hep o dönemde Avrupa ülkelerinde yükselişte olduğu için her birinin bir adayı var, biri gidiyor biri geliyor. İsimlere bakalım Mahmut Nedimof değil mi, İngiliz Ali Paşa ya da Fransızca Fransız gibi konuşan Fuat Paşa. Sadrazamlar geliyor gidiyorlar. Cevdet Paşa ise Abdülhamid’in her zaman ihtiyacı var sadrazam olması hâlinde bir biçimde ondan vazgeçmesi en azından sureta lazım gelebilirdi onu hep sağ elini altında tutması gerekiyordu” (DAŞTAN, Seçil; **Ümit Meriç’in Sosyoloji Dünyası**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Haziran 2011, s. 79).

²⁹⁶ MERİÇ (YAZAN), Ümit; “Bir Osmanlı Sosyologu Olarak Ahmet Cevdet Paşa”, **Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895) Vefatının 100. Yılına Armağan**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 9.

²⁹⁷ MERİÇ, Ümit; **İçimdeki Cennete Yolculuk**, s. 16.

Latince'yi, İtalyanca'yı, eski Fransızca'yı biraz öğrenmişim ama Arapça öğrenmem hiç söz konusu olmamıştı, düşünülmemişti bile. Bildiğim Batı dilleri ile, kendi tarihimin içinden geçerek *İslâmiyet* ile tanışmaya karar verdim ve bir 'İslam Sosyolojisi Bibliyografyası' hazırladım."²⁹⁸

Ümit Meriç, doktorayı verdikten sonra fikir ve *inanç dünyasında* bir takım değişim ve dönüşümler yaşamıştır. Ümit Meriç, fikir ve inanç dünyasındaki değişimleri şöyle dile getirmiştir: "Standart bir cumhuriyet yeniyetmesiyim. Ukâla bir agnostisizm. Dini konular beni hemen hiç ilgilendirmiyor. Ölümünden, özellikle annemin ölmesinden, korkuyorum. Ama altından kalkamayacağımı da bildiğim için, fazla düşünmemeye gayret ediyorum. Evde zaten sosyologlar ve sosyalistler okunuyor. Batı dünyasının nasılsa eksik kalan şaheserleri sipariş ediliyor; Paris'e kim gitse, eve paket paket kitaplar geliyor. 1971'deki ilk yurtdışı seyahatimden döndüğümde Yeşilköy Hava Alanı'nda patlayan kitap paketlerimin içinden İstanbul'u görmek için sabırsızlanan Weber'ler, L'Homme et la Societe dergileri etrafa saçılıyor. Babamla derslerini birlikte hazırlıyoruz. Saint-Simon çıkmış. Tamamıyla Batı düşüncesi üzerine yoğunlaşmış bir hayat yaşıyoruz. Yalnız ben 1969'da eski harfleri öğrenmeye başladım. Annemle on dokuz günde elifba'yı bitirdiğimde, hemen Peyami Safa'nın Bir Akşamı romanını okudum."²⁹⁹ Ümit Meriç, "Doktorayı verdikten sonra, bir gün öğrencilerimle Topkapı Sarayı'na gitmiştik. Kim bilir kaçınıcı gidişim, fakat gözlerim muhteşem kuleli Bab'üs-Selam kapısının üstünce celi (belli) harflerle yazan 'La İlahe İllallah, Muhammed'ün Resulullah' imzasını ilk defa görüyor. Tarihimizin, toplumumuzun, varoluşumuzun esbab-ı mucibesinin şifresini, o gün idrak ettim"³⁰⁰ sözüyle de yeni idrak dünyasını ifade etmiştir.

Ümit Meriç, doktorasını tamamladıktan sonra fikri dünyasında gelişmeler yaşadığını fakat ruhen de karardığını ifade etmiştir. Ümit Meriç, doktora tezini verdikten sonra aradığı sorulara cevap bulabileceğini düşünmüştür, fakat

²⁹⁸ A.g.e., s. 17.

²⁹⁹ MERİÇ (YAZAN), "Cemil Meriç", **Avanos-Kızılırmak 1. Kültür ve Sanat Günleri Avanos Yazarlar Buluşması Söyleşi ve Gezi Etkinlikleri** (iç.), Proje Yönetmeni: Mustafa Körükçü, Avanos Belediyesi Yayınları, Ankara, 2010, s. 124.

³⁰⁰ MERİÇ, Ümit; **İçimdeki Cennete Yolculuk**, s. 17.

beklentisinin aksiyle karşılaşmıştır.³⁰¹ “Doktora tezinden sonra o kadar mutsuz oldum ki! İlmin bir nevi zirvesine çıkmıştım ve sorularıma cevap arıyordum. Gerçekte ilmi matbutlaştırmıştım. İlim sorularıma cevap vermemiştir, hatta kendisi de sorular içinde bocalamaya başlamıştı. Pozitivist bir eğitim almıştım ve dinin yerine ilmi getirmiştım bir anlamda. İlimden uğradığım sükût-u hayal beni ümitsizliğe sürükledi. Sorularımın cevabını bulamamam beni neredeyse büyük bir iç sıkıntıya götürmüştü. Ruhen çok kararmıştım.”³⁰²

Ümit Meriç’in ruhî kararına döneminde, kitaplarla arasına mesafe örmüş ve onda, yalnız kalma hissi hâsıl olmuştur: “Bütün tanıdıklarından uzak, hatta bütün kitaplardan uzak, tek başına kalmak, dönüp de aynada, tanımadığım *yeni bir Ümit Meriç’le tanışmak ihtiyacı*. Antalya sahillerinde on gün tek başıma tatil yapmaya karar verdim. Giderken yanıma kitap alacağım. Babamın kütüphanesindeyim. Elimi hangi tarafa atsam ateş tuğlası gibi yakıyor. Felsefe, sosyoloji hatta tarih bile okumak istemiyorum. Ruhumda bir türlü pıhtılaşmayan bir kanama var. Ruhum benden çıkıp gidiyor sanki gittikçe daralıyor, küçülüyor, büzüşüyor. Buna bir çare bulmam lazım ama ne? Eski dostlarım, kitaplarım bana neden bu kadar yabancı geliyor, anlamıyorum. Sonuçta sosyoloji ile ilgisi olmayan iki tane kitap aldım yanıma. Birisi yüzyıl evvel İsviçre’de yaşamış olan Henri Frederic Amiel’in *Mahrem Bir Günlükten Seçmeler* kitabı, öbürü Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*.”³⁰³ Ümit Meriç, bu iki kitapla on gün tatil yapmıştır. Ümit Meriç için, Tanpınar’ın ayrı bir yeri vardır. O, “bin değil, bir ben vardır Tanpınar’dan içeri”,³⁰⁴ demiş ve ondan nasıl etkilendiğini “Ahmed Hamdi, Şark ile Garb’ın, mistik ilhamla vâzıh düşüncenin, korku ile hamlenin o muhteşem sentezi, kütüphanemizin raflarında kendisini gönlüyle tanıyan bir okuyucu gelenle kadar sabırla bekliyor, sonra acılı bir tebessümle karşılıyor onu; güldürüyor, ağlatıyor, dehşete düşürüyor, perestiş ettiriyor kendisine. Buzdan bir nazarla teker teker çözüyor bilmecemizi, bizi lime lime edip

³⁰¹ KÜRÜM, Zülfikâr ve ZENGİN, Ertuğrul; “Prof. Dr. Ümit Meriç’le Mülâkat”, *Cemilmeric.net*, 9 Aralık 2005, s. 7.

³⁰² MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 18.

³⁰³ *A.g.e.*, s. 19.

³⁰⁴ MERİÇ, Ümit ve KARIŞMAN, Selma Ümit; *Ebediyetin Huzurunda Ahmet Hamdi Tanpınar*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 295.

ayaklarımızın dibine bıraktıktan sonra, babacan bir gülüşle arkasına dönüp, tekrar eski yerini almağa gidiyor kütüphanemizde” cümleleriyle dile getirmiştir.³⁰⁵

Ümit Meriç, doktoradan sonra, klasik manada sosyolojiyle pek ilgisi olmayan işler yapmaya başlamıştır. Amiel’in *Günlük* eserinden aldığı notları, kendi karanlıklarını en çok aydınlatan parçaları, “Pencereye Gelen Kuş” başlıklı bir makalede toplamıştır. Tatilden sonra eve döndüğünde sosyoloji ile ilgili kitapları bir kenara bırakarak Tanpınar’ın bütün eserlerini okumuş ve “Doğumunun 75. yılında Tanpınar’a Sevgiler’le” diye bir makale hazırlamıştır. Ümit Meriç, Hisar Dergisi’nde çıkan iki makaleyi de müstear ismi ile bastırmıştır. “Henüz maskeliydim. Oluşmakta olan yeni benliğime, yeni bir isim bulmam lazım. Makalelerde kullandığım Zeynep İdrisoğlu müstearım, gönül kıblemin yeni ufuklarını gösteriyor. *İslami göbek adım*, Zeynep-Kamil doğumlu olduğum için, ayrıca babaannemin adı da Zeynep olduğu için, Zeynep’tir. Buna uygun bir soyadı da Dimetoka müftüsü olan babamın dedesi Hafız İdris Efendi’den geliyor.”³⁰⁶

Ümit Meriç’in ruhî kararmasının aydınlığa çıkması biraz geç olmuştur: “Amiel ve Tanpınar, benim giderek kararan ve hatta zifirileşen ruh dünyamda yaktığım son iki mumdu. Onlar da güçleri nispetinde mağaramın oyuklarını aydınlattılar ve sonunda kibarca söndüler. Bir parça Hazret-i İbrahim’in arayışı içinde idim. Yıldızlar, güneş hepsi batıyordu. Bana asla fena bulmayacak bir dost gerekiyordu. Bir arayış başlamıştı içimde, delice bir arayış ve bulamayış...”³⁰⁷

Ümit Meriç, otuz yaşında, hayatının önemli dönemeçlerinden birinde, üstelik başarılı sıhhatli, önemli bir maddi sıkıntısı yokken bir ay boyunca dört-beş defa tekrarlanan psiko-fizyolojik bir hal yaşamıştır. Hiç böyle bir rahatsızlığı olmadığı halde, ne zaman geleceği belli olmayan ve kendisini ensesinden yakalayıp bütün vücudunu ve ruhunu zangır-zangır eleyen bir titreme hâli kendisinde başlamıştır. Ümit Meriç, bu hâl içerisinde iken vücuduna mani olamamış, hatta titremekten uzuvları ağrımıştır. 1978 yılının ilkbahar aylarında bir gece vakti, Meriç ailesi evdeyken Ümit Meriç, bu durumu kaldıramaz diye annesine titremelerinden

³⁰⁵ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 293.

³⁰⁶ A.g.e., s. 19.

³⁰⁷ A.g.e., s. 20.

bahsetmemiş, annesi yattıktan sonra babasının yanında iken yine böyle bir hal geçirmiştir. Babası bu duruma şaşırılmış, aklı ermemiş, ne yapacağını bilememiş ve hiç böyle bir olay duymamıştır. Sonunda, Ümit Meriç'in titremesi geçmiş ve babası onu teskin edip, saçlarını okşayarak yanından ayrılmış ve yatmaya gitmiştir. Ümit Meriç hiçbir şeye anlam verememiş, içi-dışı zifiri bir karanlık içinde kalmıştır. Ümit Meriç içinden çıkarmadığı bu hâl yüzünden intihar etmeye karar vermiş ve balkona çıkmıştır.³⁰⁸ “İntihar edeceğim, balkona çıktım. Birden bir ses duydum. Yarın mahşer günü İsrail'in suru çaldığında mezarımda ne kadar hayretle uyanacaksam, ondan büyük bir hayretle irkildim. ‘Bu ne böyle?’ dedim. Selamiçeşme Camii’nde sabah ezanı okunuyor. Otuz yaşındayım. Annemin rahmine düştüğüm günden beri ezanı işitiyorum. Amma meğer hiç duymamışım. Ezanı ben, otuz yaşında, ilk defa, o sabah duydum.”³⁰⁹ “Ölümün, ölmek arzusunun kenarına geldiğim bir gecenin sabahında, sabah ezanını duydum ve ‘Her şeyi denedim, bir tek namaz kılmayı denemedim’ deyip, bildiğim kadarıyla iki rekâtlık bir namaz kıldım. Sol selamı verdiğimde, kâbus bitmişti. Karalarım pembeleşti. O günden sonra başımı secdeden hiç kaldırmadım. Ölümünden korkmam ama secdeden kovulmaktan korkarım. Ben namaza başlayınca, huyum değişti, eski güler yüzlü, neşeli, ‘Cici Ümid’ oldum. Bu uysallığım babamı hayrete düşürdü ve açıkçası mutlu etti.”³¹⁰

Ümit Meriç, o ilk sabah namazını kıldığı günü, kendisi için *cahiliye döneminin* sona erdiği bir milât olarak değerlendirmiştir.³¹¹ “Benim hayatım secdeden önce ve secdeden sonra diye ikiye ayrılabilir. Yani, hayatımda bir milât var. O da sabah ezanıyla ilk namazı kıldığım gündür.”³¹²

Ümit Meriç'in secdeden sonra okumalarının yönü de değişmiş, okumaları *irfân coğrafyasına* yönelik olmuştur: “Yunus ne demiş? ‘İlim ilim bilmektir/İlim kendin bilmektir/Sen kendin bilmezsen/Ya nice okumaktır?’ O zamana kadar okuduklarım, bana ‘kendimi bildirmemiş’ti. Türkiye’nin ve hatta dünyanın şartları içinde bir insanın yaşadığı hayat süresince, ne kadar okuması kâbilse, neredeyse o

³⁰⁸ A.g.e., s. 21-22.

³⁰⁹ A.g.e., s. 23.

³¹⁰ KÜRÜM ve ZENGİN; “Prof. Dr. Ümit Meriç’le Mülâkat”, s. 8.

³¹¹ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 27.

³¹² A.g.e., s. 38.

kadar okumuştum. Adeta okumak için yaşamıştım. Ama o zamana kadar okuduğum kitaplar, hayatımın ilk yarısında okuduğum ‘kültür coğrafyası’nın kitaplarından tamamen farklı bir ‘irfân coğrafyası’nın kitapları oldu. Kültür coğrafyamdan vazgeçemedim ama irfan coğrafyasında benim için yepyeni ve bakir toprakların fetih harekâtı başladı.”³¹³

Ümit Meriç, İslâmi olan irfân coğrafyasının kitaplarını şöyle ifade etmiştir: “Önce Kur’an-ı Kerim mealî. Otuz yaşında idim. Nüfus kâğıdında ‘İslâm’ yazılı idi ben Kuran-ı Kerim’i okumamıştım. İlk defa otuz yaşında Hasan Basri Çantay’ın üç ciltlik *Kur’an-ı Kerim Mealî*’ni okuyup bitirdim. Arkasından bir gece sabaha kadar ağlaya ağlaya İsmail Habib’in *Yunus Emre*’sini okuduğumu hatırlıyorum. Çok garip, tecellilerle dolu bir gece idi. Mahir İz’in *Tasavvufu* hemen bitti. Muzaffer Ozak’ın *İrşad*’ı, *Ziynet’ül-Kulub*’u ve *Envar’ül-Kulub*’u koca koca kitaplardır. Neredeyse yemek yerken bile okuyacak kadar ruhumun açlığını doyuran kitaplar oldu. O zaman, ilk defa insanımla ortak kitapları okumaya başladığımı fark ettim.”³¹⁴

Ümit Meriç, İslâm eserlerinin köşe taşlarından *Elmalılı Tefsiri*’ne de ayrı bir önem vermiştir: “O kitabı okumaya başlayan ben ile bitiren ben, aynı insan değildi. Hayatımda hiçbir okumamdan bu kadar etkilendiğimi hatırlayamıyorum. *Elmalılı Tefsiri*, anlasam da, anlamasam da, ömrüm boyunca ‘ben’i ben yapan, varoluşumun bilmecesini çözen ilk kitaptır diyebilirim.”³¹⁵

Böylece Ümit Meriç, idrakini Batılı bir kültürden *İslâmi olan bir irfana* çevirmiştir: “Ben yaratılış itibarı ile okumayı seven bir insanım. Fakat babam geniş kanatları olan bir entelektüeldi ve gözleri görmüyordu. Okumalarımı babam için yaptım. Kendi istediğim şeyler üzerinde ancak kaçamak olarak çalışma imkânı bulabilirdim. Ama gözünün önünden en çok kitap sayfası geçmiş olan dünya şampiyonları arasında yer alabileceğimi sanıyorum. Yani yüz binlerce sayfayı okudu gözlerim. Kendi okumalarım sırasında zaman içinde birtakım konulardan uzaklaştım, birtakım konulara yaklaştım. Mesela tarih, felsefe, edebiyat, başlangıç ilgilerim iken zaman içinde bunların yerini tasavvuf ve İslâmiyet’in köşe taşlarını oluşturan büyük

³¹³ A.g.e., s. 27.

³¹⁴ A.g.e., s. 28.

³¹⁵ A.g.e., s. 29.

eserlere muhabbet aldı. Yani biraz Batılı bir kültürden daha çok İslami olan bir irfâna doğru geçiş yaptım. Özellikle, ihtisasım olması dolayısıyla sosyolojiden hiçbir zaman ayrılmadım.”³¹⁶ Ümit Meriç, sosyolojiden vazgeçmemiştir. Emekliliği sonrasında İstanbul çalışmalarında uzman-sosyolog olarak görev yapmıştır. Sosyoloji ile olan boşanma ilişkisi tasrihe muhtaçtır.³¹⁷ Ümit Meriç’in sosyolojiden vazgeçmediğinin en açık örneği olarak son yazdığı, *Işık Batıdan Da Gelir*, eserini verebiliriz.

Ümit Meriç, Allah’ın kulu olarak yaşadığını dolayısıyla sosyolog kimliğini rafa kaldırdığı söylemiş fakat şunları da eklemiştir: “Meslek insana şahsiyet kazandırır. *Sosyolojik Düşünce Atlası* diye bir kitabım var, onu tamamlamak istiyorum, mesleki geçmişime bir saygı olarak. Fakat şunu da itiraf etmeliyim ki onu hep arkaya atıyorum. Sosyolog kimliğinizi üç talakla boşasanız da geriye çocuğunuz kalıyor. Benim diğer hazırladığım kitaplar Allah’ın kulu olma sıfatına daha münasip düştüğü için o kitaplar üzerine çalışmayı daha çok seviyorum.”³¹⁸

Ümit Meriç’in İslâmiyet ile ilgili çalışmaları sosyolojiyle ilgili çalışmalarıyla beraber gelişmiştir. O, hayalindeki sosyolojiden alamadığı tatmini İslâm kaynaklarını okuyarak ve İslâmiyet’i yaşayarak bulmaya başlamıştır.³¹⁹

Ümit Meriç’in manevi yolculuğunda etkili olan isimler arasında Muzaffer Ozak en başta yer almıştır. Muzaffer Ozak Ümit Meriç’in *manevi babasıdır*. “Malum, Cemil Meriç’in kızıyım ve aynı zamanda Cemil Meriç’in talebesiyim. Ama benim manevi babam ve hocam Muzaffer Ozak’tır. Cemil Meriç bedenimin ve kültür coğrafyamın babası, Muzaffer Ozak ruhumun ve irfan coğrafyamın babası. Bendeki ‘Ben’i O’nun sayesinde dünyaya getirip kucağıma aldım... Efendi, o zamana kadar ait olduğum kültür coğrafyasında, örneğini hiç görmediğim bir hoca idi. Hoş sohbet, nüktedan, hem çok ciddi, hem çok şakacı... Beni O ‘irşad’ etti.”³²⁰

Ümit Meriç, İslâm coğrafyasında iki düşünürden çok etkilenmiştir. Ümit Meriç’e göre, *İslam düşünce tarihinde* hayatları, yaşadıkları çağ, yaptıkları ve

³¹⁶ A.g.e., s. 105.

³¹⁷ EĞRİBEL, “Bu Ülkenin Kanatları Türk Halkının Annesi Olarak Ümit Meriç”, s. 40.

³¹⁸ SEZGİN, Rahime; “Ben Sportmen Bir Hacıyım”, *Zaman* (iç.), 24 Temmuz 2010, s. 11.

³¹⁹ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 60.

³²⁰ A.g.e., s. 28-29.

düşündükleri ile 14. yüzyılda yaşayan Tunuslu İbn-i Haldun³²¹ ile 19. asırda yaşayan Cevdet Paşa³²² birbirlerine çok benzeyen iki insandır. Ümit Meriç'e göre, ikisi de devlet adamıdır, ikisi de tarihçidir.³²³ Cevdet Paşa, bazı görüşleriyle Türkiye Cumhuriyeti'ne, bazı görüşleriyle İslam dünyasına, bazı yönleriyle ise insanlığa hizmet etmiş olan, Osmanlı Devleti'ni "devlet" yapan en önemli ilim ve aksiyon adamlarından biridir.³²⁴

Ümit Meriç, Cevdet Paşa'ya çalışmasıyla birlikte *İslâm sosyolojisi* çalışmalarına yönelmiştir. Cevdet Paşa, Ümit Meriç'in düşünce yönünü değiştirmiş, onu Batı coğrafyasından uzaklaştırarak, *İslâm coğrafyasına* yönelmiştir. Ümit Meriç, İslâmiyet ile tanıştıktan sonra "*İslâm Sosyolojisi Bibliyografyası*" hazırlamıştır.³²⁵ Bu bibliyografya Ümit Meriç tarafından, İslâm iktisadiyatı, İslâm'da sosyal hayat, siyasal düşünce gibi belli başlıklar etrafında Batı literatüründe yer alan eserlerden, on dokuz ana başlıkta hazırlanmıştır.³²⁶

Ümit Meriç, bibliyografyayı hazırladıktan sonra çok önemli bir hususa dikkatleri çekmiştir: "Ne hazin! Bana ait bir kıta var ve ben o kıtaya ancak yabancıların çizdiği atlaslardan bakabiliyorum. Kendimi tanımak için başkalarına muhtacım. Ne kadar doğru çizdiklerini de kontrol imkânımdan mahrumum. Bu

³²¹ İbn-i Haldun, Ümit Meriç'in anlamlı bulduğu sosyoloji anlayışının ilk temsilcisidir. Ümit Meriç'e göre, İbn-i Haldun Batı sosyolojisinin toplum sınıflamalarının çoğundaki gibi kendini merkeze alıp, dünyanın diğer toplumlarını 'taşra'laştırmamıştır. 'Benim olduğum yer sizin gelmeniz gereken yerdir' dememiştir. İbn-i Haldun, kendi tarihi ve coğrafi tecrübelerinden bir bölgesel harita çıkarmıştır. Değer hükmü vermemiştir. Sosyolojiyi bir ideoloji haline getirmemiştir. Bir 'ümran ilmi' deyip geçmiştir. Ümit Meriç, aslında İbn-i Haldun sonrası İslâm toplumlarını ve oradaki çalışmaları yeterince bilmediğimiz konusunda serzenişte bulunmuştur. Dahası, Halkanın kopmuş olduğunu bizim karanlıklara itilmiş bulunduğumuzu ifade etmiştir (A.g.e., s. 43).

³²² Ümit Meriç, Batı'dan yana yön belirleyen sosyologlardan farklı fikirler ileri sürmüştür. Bunlardan biri de Cevdet Paşa'yı sosyolog olarak ele almasıdır: "Sosyoloji'nin bütün sosyologlar tarafından tanınımı birbirinden farklı olmuştur. Batılı Sosyologları kastediyorum; her biri kendine göre tarif etmiştir ve hiçbiri de diğerinin tanımını beğenmemiştir. Üzerinde tek ittifak edilen sosyoloji giriş kitaplarında ayân-beyân herkesin fark ettiği, ilan edilen tanımı, toplumların ve toplum içindeki ilmidir. Bu şekilde sosyoloji tanımlandığı zaman, bence 19. yüzyılın gelmesini, Fransız İhtilali'ni beklememek lazım gelir. Nitekim bir İngiliz Marksisti olan Bottomore, dünyanın ilk sosyologu olarak İbn-i Haldun'u ilan etmektedir. Şu halde Cevdet Paşa'yı, toplumları, yalnız Osmanlı toplumunu değil, Avrupa topluluğunu da inceleyen ve belki toplumları incelerken, toplum içindeki insanı da inceleyen bir âlim olması hasebiyle (sebebiyle), bir sosyolog olarak vasıflandırmamızda hiçbir mahzur görmüyorum" [MERİÇ (YAZAN), "Bir Osmanlı Sosyologu Olarak Ahmet Cevdet Paşa", s. 9-11].

³²³ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 20.

³²⁴ A.g.e., s. 25.

³²⁵ A.g.e., s. 17.

³²⁶ A.g.e., s.57.

haritanın bazı yerleri-isteyerek, bazı yerleri istemeyerek- yanlış da çizilmiş olabilir. Bibliyografyam müptedi bir öğrencinin bibliyografyasından hiç farklı değil. Benim bibliyografyam, sadece İngilizce ve Fransızca kaynaklardan, ilk elde ulaşılacak kitaplardan oluşuyordu. Fakat onları sıralarken, içimde garip bir iftihar duygusu doğuyordu. Bu eserlerden hepsi, benim topraklarımdan devşirilip Avrupa'ya taşınan sütunlar idi. Yani onlar aslında bana ait idi. Ama ben onları Mısır'ın dikilitaşları gibi, Avrupa'ya taşındıktan sonra, Avrupa'da seyre gidiyorum. Bibliyografya çalışmam, bana yeni girmekte olduğum bir dünyanın, kendi dünyamın kapılarını açtı. Yani kendi ülkeme gelmek için, İstanbul'dan değil de Paris ya da Londra'dan yola çıktım.”³²⁷

Ümit Meriç, “ümmetolog” ve “ümmetoloji” kavramlarını üretmiştir. O, kalp+beyin frekansı ile çalışan ve Asr-ı Saadet'ten günümüze kadar gelen bütün İslâm âlimlerine “ümmetolog” ve onların oluşturduğu bilim dalına da “ümmetoloji” adını vermiştir. Ümit Meriç, ümmeti ümmetin içinden inceleyen İbn-i Haldun'lardan Said-i Nursi'lere kadar gelen âlimler zincirini “İslâmolog” olarak vasıflandırmamıştır. Ona göre, onlar Müslümandırlar. İslâmiyet'in içinden yetişmişlerdir. Onlara “ümmetolog” demek gerekmektedir.³²⁸ Ümit Meriç'in kendisi için “ben sosyolog değil, ümmetologum” demesi oldukça çarpıcıdır. Ümit Meriç, bu cümleyle kendi düşünce dünyasında bir serüven başlatmıştır.³²⁹

Ümit Meriç, ilgisi dünyanın dört bir yönüne açık olan Tunuslu Prof. Dr. Abdülcélil Temimi'yi, Arap-İslâm dünyasının “ümmetolog”luk tahtına oturmaya layık isimlerden biri olarak vasıflandırmıştır.³³⁰ Ümit Meriç'in, Temimi'nin mesafelerin ışık hızı ile saliseleştirdiği dünyada bir 21. Yüzyıl dünya ilim adamı prototipini çizdiğini vurgulamıştır.³³¹ Özellikle Temimi'nin Osmanlı araştırmaları konusunda Türk, Arap, Avrupalı ve Amerikalı tarihçiler arasında yeni bir diyalog zemini hazırlayan ve titre değil, ehliyet öncelik tanıyan dinamizmi sayesinde bugün dünya ilminin yeni bir ivme kazanmış, hatta siyasî ve entelektüel eğilimi ne olursa

³²⁷ A.g.e., s.58.

³²⁸ MERİÇ, Ümit; **21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları**, s. 256.

³²⁹ MERİÇ, Ümit; **Türkiye Kanatlarınızın Altında**, s. 162.

³³⁰ A.g.e., s. 256.

³³¹ A.g.e., s. 257.

olsun her yaştan ve her baştan ilim adamı, araştırmalarının açıkça tartışabileceği bir merkeze sahip olmuştur.³³²

Ümit Meriç, İslâmiyet’i incelerken *İslâm toplumlarında izm*³³³lerin yer edinip edinemeyişi de tartışmıştır. Ümit Meriç’e göre, sosyoloji, yeni düzeni, kendi düzenini yerleştirmek ve sağlama almak isteyen burjuvazinin silahı olarak üniversitelere yerleştirmiştir. Sosyalizm ise, bir ideoloji olarak, köylülükten işçiliğe geçen yeni bir sınıfın silahı olmuştur.³³⁴ Ümit Meriç, 19. yüzyılda Batı toplumlarının içinde bulundukları sıkıntılara çareler bulmaya çalışan sosyolojinin, bizim kıtada (Asya kıtası) doğmamasının “bir kusur değil, ferdî ve içtimaî bir marifet”³³⁵ olarak dile getirmiştir. Ona göre, Batılı anlamıyla sosyolojinin İslâm toplumlarında doğmamış ve gelişmemiş olmasının nedenini İslâm toplumlarındaki “koruyucu hekimlik” olarak görmüştür. Yani İslâm toplumlarında toplumun hastalanmasına izin verilmemiştir. İslâmiyet’in yaşandığı bir toplumda sınıfsal farklılıklar Avrupa’daki gibi uçurumlaşmamıştır. Dolayısıyla Batılı anlamda sosyolojinin İslâm toplumlarında ortaya çıkmamış olması bir ayıp değil, bir fazilettir.³³⁶

Ümit Meriç’e göre, İslâmiyet, bir dünya sistemi olarak uygulansaydı, 19. yüzyılda sosyoloji gibi bir bilim dalının belki de doğmasına gerek kalmayacaktı. Ümit Meriç, bu görüşünü şöyle temellendirmiştir: “Batı’da sosyolojinin doğmasına yol açmış olan şartlar, Batı’da İslâmiyet’in getirmiş olduğu toplumsal esasların uygulanmamasından doğmuştur. Batı’da sosyal sınıflar arasındaki büyük servet

³³² A.g.e., s. 258.

³³³ Ümit Meriç’e göre, komünizm, sosyalizm ve nihilizm sosyal sarsıntılara yol açan fırkalardır. Bu fırkaların kaynağı Asya’dır. Bu mezhepler insanlığa, Sasanî hükümdarı Kabbaz Devrinde yaşayan İranlı Mazdek’in yadigârıdır. Bu yalancı peygambere göre, insanlar hep Adem ve Havva evladı olmak hasebiyle, ana baba bir kardeş oldukları için mallarda ve kadınlarda ortaklırlar. İran’da bir süre uygulanan Mezdekiliğin Nuşirevan devrinde kökü kazınmıştır. Nuşirevan’ın gazap kılıcından kurtulan Mezdekiler, *Ehl-i İslâm* içine karışmış ve bir yolunu bulup dinî emirleri bozmaya kalkmışlardır. Ekseriya Alevilik perdesi arkasında gizlenip ayın-ı batıllarını icradan geri kalmamışlardır. Anadolunun bazı mahallelerinde mevcut olan kızıl başlar Mezdekilerin kalıntısıdır (MERİÇ, Ümit; **Cevdet Paşa’nın Toplum ve Devlet Anlayışı**, s. 67)

³³⁴ MERİÇ, Ümit; **İçimdeki Cennete Yolculuk**, s.44.

³³⁵ A.g.e., s.44.

³³⁶ A.g.e., s.32.

uçurumu İslâm dünya görüşünün yoğuracağı insan tipinin mayalanmasıyla ortadan kalkabilecek bir sorundur. Sosyolojinin malzemesi, toplumsal sorunlardır.”³³⁷

Bu bağlamda Ümit Meriç, İslâmiyet’in esaslarıyla yoğrulacak insan modeline dikkat çekmiştir: “Dünya henüz Müslüman olmadığı için, toplumsal, sınıfsal ve asıl ferdî egoizmler gemlenmek şöyle dursun, gemi azığa almış oldukları için, ‘insan insanın bir kurdu’ olduğu için, sevgili dünyamız ‘bir kan ve gözyaşı vadisi’ne dönüyor. Yani, insan insan olmayı bilse idi, ‘komşusunu -en az- kendisi kadar saysa idi’, ‘yaradılanı Yaradan’dan ötürü sevse’ idi; ‘veren elin, alan el’den üstün olduğunu’ yaşamak zevkine erse idi, ‘iyi ahlâkı tamamlamak için gelen’ bir Rehber’e sahip olduğunu bilse idi, toplumsal ızdıraplardan doğan bir üniversite kürsüsüne ihtiyaç olmayacaktı. İlmin dolduramayacağı boşlukları, ideolojiler kapatmaya çalışıyor. Ne çare onlarda bu işin üstesinden gelemiyorlar.”³³⁸

Ümit Meriç, Batı kaynaklı “izm”lere eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmış, ama aynı zamanda onlara alternatifler de sunmuştur. Ona göre, insanlar giderek daha mutsuz bir hale gelmiştir. Bilgimiz artmış fakat idrakimiz azalmış adeta cüceleşmişiz. Bilimperestliğimiz bizi büyük ölçüde *imansızlığa* götürmüştür. 18. yüzyılda başlayan pozitivistin mekanik anlayışının beşeriyetin bir kısmını getirmiş olduğu noktada burasıdır.³³⁹ Ümit Meriç, 18. yüzyılda Fransa’da başlayan ve oradan dünyanın belli bölgelerine taşınan pozitivistin gölgesindeki sekülerizmin dünya ateizminin ve agnostisizmin daha da yayılmasına yol açtığını söylemiştir.³⁴⁰

Ümit Meriç’e göre, modernizm sadece insanların şahsiyetini değil, zamanlarını da monotonlaştırmıştır.³⁴¹ Ümit Meriç, modernite ile beraber türümüzün yeni ilkenden daha vahim bir Cahiliye Dönemi’ne adım attığı kanaâtinde, çünkü ona göre, varoluşun hikmeti, beşeriyete tebliğ edildiği halde, beşeriyet hâlâ bu hakikate uzak yaşamaktadır.³⁴² Ümit Meriç, modernizmin dinî kimliğin ifşasından rahatsız

³³⁷ A.g.e., s. 61.

³³⁸ A.g.e., s. 43.

³³⁹ A.g.e., s. 78.

³⁴⁰ A.g.e., s. 112.

³⁴¹ A.g.e., s. 83.

³⁴² A.g.e., s. 42.

olduğunu, Penlopea gibi, ilmik ilmik geceler boyu ördüğü örtüsünün sabah olunca sökülüp yok edilmesinden hoşlanmadığını ifade etmiştir.³⁴³

Ümit Meriç, İslâmiyet ve modernite mukayesesinde İranlı sosyolog D. Chayegan'ın açıklamalarına yer vermiştir. Chayegan'a göre, modernite acımasız bir şekilde tabiat, toplum ve zihinle ilgili dünyamızı alt-üst etmiş, dünyayı algılama kalıplarımızı biçimlendirmiş, değerlendirme kıstaslarımızın hazırlanmamızda âdeta dünyayı kendisi sayesinde gördüğümüz bir gözlük olmuştur. Chayegan, İslâm aydınlarının çoğunun, sömürgecilikten, sınıf kavgasından veya alt yapıdan söz ettiklerini, İslâmiyet=Demokrasi, abdest=hijyen veya mirasa konmayanlar=Dünya proletaryası denklemini kurduklarını ifade etmiştir.³⁴⁴

Chayegan'a göre, ideolojiler çağının sonu gelmiş olmasına rağmen İslâm ülkeleri hâlâ ideolojiler çağını yaşamaktadır. 1980'li yıllardan itibaren Batı'da sosyalizmin ve sosyal devletçiliğin sonu gelmişken, İslâm ülkelerinde tersine devleti kuvvetlendirme, onu iktisadî ve sosyal hayata müdâhale ettirme eğilimi başlamıştır.³⁴⁵

Ümit Meriç, insanoğlunun tekniğin getirmiş olduğu bazı imkânlarla kendisini dev aynasında gördüğünü, bu yüzden evrenselleşmiş olan kapitalizmin, dünyayı kirlettiğini, tükettiğini, kemirdiğini, insanoğlunu tehdit etmeye başladığını belirtmiştir.³⁴⁶ Ümit Meriç, kapitalizmi tahlil ederken Amerikalı sosyoloji profesörü Immanuel Wallerstein'ın *Bildiğimiz Dünyanın Sonu* isimli eserini ön plana çıkarmıştır. Ümit Meriç, Wallerstein'ın konuyla alakalı düşündüklerini kendisinin de düşündüğünü dile getirmiştir. Yazarın kitabından şu tespitlere değinmiştir: Kapitalist sistem, 400 yıldır dünyaya hâkim olan, dünyanın bütününe kucaklayan ilk iktisadî sistemdir. Fakat bu sistemin 50 yıllık ömrü kalmıştır: "Wallerstein kapitalizmin sonunun geldiğini tespit ediyor ve diyor ki; bundan sonra ne olacak? Büyük bir samimiyetle 'Bilmiyorum.' diyor. Sizin bu soruya verdiğiniz bir cevap var mı? Bu sorunun cevabı tabii ki kolay değil. Otuz yıl sosyoloji bölümünde hocalık yapmış ve

³⁴³ A.g.e., s. 116.

³⁴⁴ MERİÇ, Ümit; *Türkiye Kanatlarınızın Altında*, s. 168-169.

³⁴⁵ A.g.e., s. 169.

³⁴⁶ A.g.e., s. 80.

ondan sonra mizahi bir şekilde *Sosyolojiyi üç talakla boşadım, İslamiyet'le evlendim* ifademde de belli olduğu şekilde ben *bireysel bir çözüm* buldum. Ama bu bireysel çözüm benim toplumumuzun bütünü, dünyanın bütünü kucaklayabilir mi, bunu bilemem. Ben kendi çapımda meselemi hallettim. ‘İmanınız ne kadar büyük olursa, idrakiniz de o kadar büyük olur’, cümlesiyle ifade edilebilecek olan bir formül. Biz burada toplumsal bir konudan bahsediyoruz. Toplumsal konu da, bir yerde dünya çerçevesinde, o da evren çerçevesindedir. Biz hepimiz ucunu bucağını bilemediğimiz; ama varlığını teslim ettiğimiz büyük düzenin hem dışımızda hem içimizde oluşunu idrak edersek, bunu idrak ettiğimiz zaman bizim olduğunu, idrak etmediğimiz zaman da bunun tamamen dışında kaldığımızı idrak edersek, ilk çözümü yakın olduğumuz takdirde bilgisizliğimizi idrak etmekle büyük bir bilginin de eşğinde olmuş oluyoruz. Bir anlamda Sokrates'in; bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir, idrakine gelmiş oluyoruz. Bu bir cevap mı? Bu bir cevap. Evvela bir soru sonra da bir tespit. Tek tek hepimiz, toplumlar ve beşeriyetin bütünü; neyi bilip neyi bilmediklerini, neyi ne kadar bilebileceklerini, neyi bilemeyeceklerini tespit etmek mecburiyetindeler. İnsanoğlu tekniğin getirmiş olduğu bazı imkanlarla kendisini dev aynasında gördü. Fazla gurura kapıldı insan. Evrenselleşmiş olan kapitalizm şimdi insanlığı tehdit etmeye başladı. Kapitalizmin ekolojik ve kozmolojik düzene olumsuz etkilerinin sonuçlarını Wallerstein 'kapitalizmin kirli sırrı' olarak mı niteliyor? Kapitalizmin kirli sırrı, bu tür doğal dengeye getirmiş olduğu işlerin faturasını kendisinin ödemediği, fakat beşeriyetin bütününe ödettiği, üstelik de ödeyemeyecek olan beşeriyetin bütününe ödettiğidir. Bunlar ilk çağın sorunları değil, bunlar 21. yüzyılın sorunları. Wallerstein'ın ‘ben bilmiyorum’ diye tehlike çanlarını çaldığı dünyamızın sorunları. Toplumların sorunları var. Evet Türkiye'nin bugün pek çok sorunu var... Ama şu anda ülke sorunları kadar beşeriyetin bütününe tehdit eden dünya ve evren sorunları var. Biz bütün bunları beraber düşünmek mecburiyetindeyiz. Sosyologlar da, sosyal bilimciler de içtimai, iktisadi, siyasi sorunlar üzerinde düşünürken aynı zamanda bu evrensel sorunlara ivedilikle yer vermek mecburiyetindeler. Çünkü dünyamızın ortak geleceğini büyük bir tehlike bekliyorsa, o tehlike toplumsal sorunlarımızın hepsinin önüne geçecek. Wallerstein'ın ‘Ne olacağını bilmiyorum’ demesi ne anlam taşıyor kendi içinde? Bu cevap beni hem üzdü, hem de çok sevindirdi. Çünkü bir yerde bir diyaloga davettir

bu. Daha önce hep Batı bize veriyordu, biz tüketiyorduk. Maalesef büyük ölçüde böyle oldu sosyolojide. Burada Batı sosyolojisinin bir acziyet içerisine girdiğini, bu acziyeti ifade ettiğini, yani Sokrates bilgelğine Wallerstein'ın eriştiğini görerek çok şükür ki, biz hep pazar onlar hep üretici konumundan uzaklaşıyorlar ve ilk defa olarak gerek toplumsal, gerek ekolojik, gerek evrensel sorunlara; ey dünya insanları gelin birbirimize ışık turalım ve hep birlikte beşeriyetin sorunlarını çözmeye gayret edelim, diyor.”³⁴⁷

Ümit Meriç'in kapitalizm hakkında dikkat çekici ifadeleri vardır. Ümit Meriç, kapitalizmi, gayri insanî ve *gayri İslâmî* olarak görmüştür. Ümit Meriç, kapitalizmin kendini Müslümanlaştırması gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre, kapitalistler servetlerini zekât olarak dağıtırlarsa kapitalizm ebediyen yaşar, aksi takdirde dünyanın her tarafında isyanlar başlar. Aynı zamanda kapitalistler, asrın idraki İslâmiyet'i keşfederse bu günkü yoksullukların çoğu ortadan kalkacaktır.³⁴⁸ Ümit Meriç, bu görüşünü şu şekilde temellendirmiştir: “İslâmiyet'in getirmiş olduğu *zekâtın*, kapitalizmin kazançların 1/40'inin beşeriyetin geri kalan kısmının gündelik hayatına hediye edildiğini düşünürseniz, zaten şu anda yaşanmakta olan maddi sorunlar ortadan kalkacaktır. Dolayısıyla bu hem insanları birbirlerine yakınlaştıracaktır, hem de insanların verme konusundaki lezzeti tatmalarını, kendilerini veren kategorisine dâhil eden bir kudretin var olduğunu hissedeceklerdir. Bu onları mutlu yapacaktır, mutlu olmak onları daha cömert bir hâle getirecektir. Ve böylelikle kapitalizmin kendini Müslümanlaştırma süreci aslında, vermenin güzelliğini öğretecektir kapitalizme. Hep alır kapitalizm vermenin lezzetini tadacaktır. Ve tabii Amerika da kapitalizmin temsilcisi olan ülke olduğu için açıkladığım şeyi oraya da tatbik etmek mümkün.”³⁴⁹

Ümit Meriç, sosyalizmi İslâmiyet'in gidemediği/yaşanmadığı yerlere bir çözüm olarak değerlendirmiştir. “Ben aslında beşeriyet için Kapitalizm'e karşı bir alternatif olarak sosyalizmi çok önemli buluyorum. Ben elbette ki bir Müslümanım

³⁴⁷ GÜNDEM, Mehmet; “Prof. Dr. Ümit Meriç: Beşeriyet Nankörlük İçinde”, *Zaman* (iç.), 29 Temmuz 2001, s. 6.

³⁴⁸ MERİÇ, Ümit; “Yeryüzü Bana Mescit Kılındı”, *Ezanın Yasaklı Yılları Yarın Ezanları* (iç.), Editör: Ayhan Yıldırım, Özge Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 125.

³⁴⁹ DAŞTAN, Ümit Meriç'in Sosyoloji Dünyası, s. 82.

ve bir Müslüman olmam hasebiyle aslında benim dünyaya bakış açım bir Hristiyanınkinden, bir kapitalistinkinden, bir sosyalistinkinden farklıdır. Fakat bugünün dünyasında mevcut olan şartlar açısından sosyalizmin bu devleşen âdeta dinazorlaşan kapitalizme, globalizme karşı bir antikor, ilaç olduğu kanaatindeyim. Ve eğer İslâmiyet inşallah gerçek olur, ama İslâmiyet üzerine düşeni yapmazsa, sanıyorum ki Batı'nın kapitalizmine karşı çıkarabileceği tek olumlu, tek insani alternatif yine sosyalizmin olmaya devam edecektir. Zannediyorum ki 21. yüzyılda da sosyalizm kuvvetlenecek, bazı ülkeler yeniden sosyalizme geçecek ve dediğim gibi bizim eğer insani mesajımız oralara gidene kadar, biz tebliğ edene kadar o ülkeler sosyalizmle idare edilen bir sisteme dâhil olursa, bana öyle geliyor ki bu insani açıdan daha temenniye şayan bir durum. Rusya'da sosyalizm bir Slav Faşizmine dönüştü ama bu sosyalizmin üzerine beşeriyet olarak kırmızı çarpı işareti koymak gerekliliğini bence getirmiyor. Ben sosyalizmi bu global emperyalizme karşı çok daha insani buluyorum. *Dünyevi sistem olarak da İslâmiyet'le çok daha iyi bağdaşabileceği* kanaatindeyim. Üretkenlik üzerine kurulan ve herkesi ehil olduğu işte istihdam eden bunu da ürettiği esere göre belirleyen bir sistem büyük balığın bütün küçük balıkları yuttuğu bir sistem olarak uluslar üstü emperyalizmden hem İslâmiyet'e hem insaniyete daha uygun olduğu kanaatindeyim.”³⁵⁰

Ümit Meriç, kapitalist modernliğin günümüzdeki boyutu ve görünümü³⁵¹ olan küreselleşme/globalizm kavramını Ümit Meriç şu şekilde tahlil etmiştir: “Küreselleşme kavramı, birçok ulusal ve uluslar arası örgütün, entelektüelin, siyaset ve iş adamının kullana kullana yıprattığı ‘gelişme’ kavramını tahtından indirerek onun yerine kurulmuş bulunuyor. Daha önceleri dünya bire, ikiye, üçe ayrılıyor, bir kısmına ‘gelişmiş’ bir kısmına ise ‘az gelişmiş’ ya da nazikâne bir ifade ile ‘gelişmekte olan ülke’ deniyordu. Ama bu tasnife 1978 yılında XIX. yüzyıl sosyolojisi tarafından, lokomotif Batı Avrupa ülkeleri olan bir trenin en arkadaki vagonlarına yerleştirilen Yeni Zellanda Maorilerinden bir bilge, Asya’da yapılan, azınlıklarla ilgili bir toplantıda şöyle itiraz ediyordu: “Biz Asya’nın iki yüz

³⁵⁰ GÖÇER, Ülkühan; “Prof. Ümit Meriç Yazan’la Cemil Meriç Üzerine”, **Çınar** (iç.), Sayı: 78-79, Mayıs-Haziran 2001, s. 6-7.

³⁵¹ KIZILÇELİK, Sezgin; **Zalimler ve Mazlumlara: Küreselleşmenin İnsanı Olmayan Doğası**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004, s. 7.

milyonluk yerli halkları için ‘gelişme’ kavramının hiçbir anlamı ve kutsallığı yoktur. Bu kelime bizim dünyamızın kelimesi değildir. Biz, bizi zorla kendimizden uzaklaştıracak olan böyle bir süreci reddediyoruz, dünya bizi nasılsak öyle kabul etsin istiyoruz.”³⁵²

Ümit Meriç, 1989’da Doğu Avrupa’da patlak veren olaylar zinciri ile 1961’de dünyayı, dünyalara bölen duvarın yıkıldığını ve kırk yıldır blokları üşüten Soğuk Savaş liberal-kapitalist iktisat anlayışının bir sel gibi, her yeri istila etmesi sonucunu getirdiğini ifade etmiştir. Ona göre, “Herkes ehliyetine göre, her ehliyet eserine göre” diyen Saint Simon’un güler yüzlü sosyalizmi, Slav deneyimin tutmayan manasıyla tarihin deposuna kaldırılmış tek ve alternatifsiz sistem olarak, dünyaya liberal kapitalizm talip olmuştur. Ona göre, yeni düşünce birimi, artık ‘gelişme’ değil, ‘globalleşme’ dir.”³⁵³

Ümit Meriç, beşeriyetin ortak sorunlarının çözümü adına küreselleşmenin olumlu yönlerine dikkat çekmiştir: “Ben şahsen küreselleşmenin faydalı olduğu kanaatindeyim. Bakın Wallerstein diyor: Ben tılandım, yok mu dünyadan benim bu tıkanıklığımı açacak bir idrak? Küreselleşmenin ilk defa olarak böyle çok büyük bir faydası var. Artık sosyal bilimcilerin, dünyanın bütün sorunları için dünya çapında ortaklaşa düşünceleri lazım geldiği yolunda bir imkânı önümüze getirdi küreselleşme. Ben Wallerstein'a ulaşip aynı yaralara sahip olmamız dolayısıyla belki de ortak bir ilacı bulmamızın mümkün olabileceğinden kendisine söz edeceğim ve kendi bulduğum yolu, kendi özel çıkış yolumu kendisine önereceğim. Bunu bir *Müslüman olarak* insanlık için yapacağım. Sosyolojiyi emperyalizmin keşif kolu olma noktasında reddediyorum; ama sosyolojiyi muzdarip beşeriyetin ortak sorunlarına ortak çözümler getiren bir ilim olarak da başımın üzerinde taşıyorum. Eğer Wallerstein da sosyolojiye böyle yaklaşıyorsa, benim de Wallerstein'la ortak idraklerde buluşmamam için hiçbir sebep yok. Kendi teklifimi, kendi tecrübemi ona aktaracağım. Küreselleşmenin önünü almak mümkün gözüküyor. Önünü almaya gerek de yok. Muhtevasına iyi müdahale etmek lazım. Küreselleşmenin iktisadi anlamda zararı dokundu; ama düşünce planında ve beşeriyet adına çözüm üretme

³⁵² MERİÇ, Ümit; **21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları**, s.347.

³⁵³ A.g.e., s. 349.

planında da faydası olacaktır. Şimdi hamleleri bir tarafa bırakmak mecburiyetindeyiz; çünkü dünya gidiyor, kâinat gidiyor.”³⁵⁴

Ümit Meriç, aynı zamanda küreselleşmenin dünyadaki toplumları, dinleri, kültürleri ve insanları birbirine yakınlaştırdığına da inanmıştır.³⁵⁵ Ümit Meriç, küreselleşen dünyaya yönelirken, dünyasının merkezi olarak “kız kulesi” anaforuna başvurmuştur. Burası İstanbul’dan dünyaya açılan Osmanlı İmparatorluk eksenidir.³⁵⁶ Ümit Meriç’e göre, “Fas’tan Yemen’e, Kırım’dan Bakü’ye uzanan İmparatorluk eksenin yanında, Ankara-Brüksel hattı ne kadar dar, ne kadar yeknesak, ne kadar ‘small’ gözüktüyor.”³⁵⁷

Ümit Meriç’e göre, globalleşme insanların birbirini bulmasını, tanışmasını ve etkileşim içine girmesini kolaylaştırmıştır.³⁵⁸ Ümit Meriç, hac tecrübesinden yola çıkarak Kâbe’de insan manzaralarına dikkat çekmiştir. Bu bağlamda ona göre, İslâmiyet, globalizmi bin dört yüzyıl önce gerçekleştirmiştir. Çıkar hesaplarına değil, ortak değerlere dayanan bir globalizm bu.³⁵⁹

Ümit Meriç, bize ait olmayan zihin dünyamızda inşa edilen kavramların analizini yapmış ve İslâmiyet’le ilişkilerini vuzuha kavuşturmuştur. Bu kavramların başında, Batılılaşmak, çağdaşlaşmak, Avrupalılaşmak ve milliyetçilik gelmektedir: “Batılılaşmak, Avrupalılaşmak, Çağdaşlaşmak... Bu müphem kelimelerin taşıdığı özlemi, Avrupa-dışı ülkeler ne zamandan beri duyuyor? Yahut Avrupa ne zamandan beri kendini ‘tek-değer’ olarak takdim etmektedir dünyaya?”³⁶⁰ Ümit Meriç’in bu sorusu, cevaplandırılması gereken önemli bir soru olup, kendisi bu soruyu şu şekilde tahlil etmiştir: “Ülkesini ‘çağdaşlaştırmak’ amacıyla Portekiz’den teknik yardım isteyen Kongo Kralı I. Alfanso, XV. asırda yaşamış. Ama ‘occidentalisme’ (Batıcılık) kelimesi XIX. asır Rusya’sında doğmuştur. Rus batıcıları, Rusya’nın tarihî görevini gerçekleştirmek için, önce Batı mektebinde yetişmesi gerektiğine

³⁵⁴ GÜNDEM, “Prof. Dr. Ümit Meriç: Beşeriyet Nankörlük İçinde”, s. 6.

³⁵⁵ MERİÇ, Ümit; **21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları**, s. 346.

³⁵⁶ YILDIRIM, “Ümit Meriç ve Türk Sosyolojisindeki Yeri”, s. 75.

³⁵⁷ MERİÇ, Ümit; “Merkezim Kız Kulesi Çevremse Tüm Kâinat”, **Barış Köprüleri** (iç.), Editörler: İlber Ortaylı, Eser Karakaş, Toktamış Ateş, Ufuk Kitap, İstanbul, 2005, s. 163.

³⁵⁸ MERİÇ, Ümit; **İçimdeki Cennete Yolculuk**, s. 118.

³⁵⁹ **A.g.e.**, s. 128.

³⁶⁰ MERİÇ, Ümit; **Türkiye Kanatlarınızın Altında**, s. 10.

inana aydınlar. Ancak körü körüne taklit olmamalı bu, Batı'nın sadece modern tarafları idarî teşkilatı, lâikliği aktarılmalı Rusya'ya.”³⁶¹

Ümit Meriç, Türkiye’de Batılılaşma hareketlerini bizi mana köklerimizden ve İslâmiyet’ten uzaklaştırdığı yönünde eleştirmiştir. Ümit Meriç’e göre, Batılılaşma eğilimleri, Türk toplumunda yüz elli yıl kadar önce başlamış, iktisadî ve siyasî kurumlar üzerinde etkili olmuştur. Türk Devleti, Cumhuriyet’le beraber *Doğulu-İslâmî kimliğini* tasfiye etmiş, çıkarlarını artık Batı’nın genel siyaseti içinde aramaya karar vermiştir. Bu karar, eğitim ve aile kurumları üzerinde de etkili olmuştur. Türkiye’nin NATO’nun bir üyesi olması ve 1992’de AT’ye kabul edilmek arzusu, kurumlardaki Batılılaşma kararının devamlılığını göstermektedir.³⁶²

Ümit Meriç, son iki yüzyıldır Batı’nın dünya üzerinde kurduğu egemenliğin, bizi kendimizden uzaklaştırdığını söylemiş, yalnız toplum olarak değil, onunla bağlantılı olarak tek tek fertlerin de kendi kendilerine yabancılaşmıştır. Ona göre, Batı’nın kendisi “muhtac-ı himmet” iken, ona bakarak, ona imrenerek, ona benzemek isteyerek biz de “muhtac-ı himmet” hâle geldik. Hepimiz, zihin ve ruh olarak bir kirlenme sürecinin içine girdik.³⁶³

Ümit Meriç, Batılılaşma gayreti içine girerek, Batı’nın hastalıklarına talip olduğumuzu, fakat ilaçların da bizim için üretilmediğini ifade etmiştir.³⁶⁴ O, Batı’ya yönelik bakış açılarını kritik etmiştir. Türkiye’de ilgili pencerelerin çoğu, sadece Yakın ve Uzak Batı’ya açık; oysa fikir pusulamız, Doğu’yu da, Kuzey’i de, Güney’i de bütün yönleriyle taramalıdır. Ümit Meriç, Batı’ya gösterilen bu “tefekkür monogamlığını”nı, Batı-dışı ile tanışmaktan, Batı-dışına kendimizi tanıtmaktan ve dolayısıyla bağlantıyı kurmaktan bizi alıkoyduğunu, köprüler yerine duvarlar inşa etmek gafletine düştüğümüzü ifade etmiştir.³⁶⁵

Ümit Meriç’e göre, Türkiye Avrupalılaşma yolunda attığı adımları Asyalılaşma yolunda da atabilirse, geleceğin dünyasında Kuzey’le Güney’in tam orta

³⁶¹ A.g.e., s. 80.

³⁶² A.g.e., s. 123.

³⁶³ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s.40.

³⁶⁴ A.g.e., s. 32.

³⁶⁵ MERİÇ, Ümit; *21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları*, s.250.

kuşağında, müstakbel Toynbee'lerin medeniyetler sınıflamasında yer almasına lâayık, yeni, insancıl, mert bir Avrasya Uygarlığı'nın kurucusu olabilecektir.³⁶⁶ Ümit Meriç, ecdadın at sırtında sınırlarını çizdiği Avrupa kıtasının değil, bütün beşeriyetin, dünyanın hatta kâinatın geleceğı adına, el ele vermesini, "hiç ölmeyecekmişiz gibi hep dünya, az sonra ölecekmişiz gibi bu dünyanın sonrası" için çalışılmasını istemiştir.³⁶⁷

Ümit Meriç, Avrupalılaşıma yolunda atılan atımların Türk toplumunu *mana köklerinden* soyutladığını ifade etmiştir. Ona göre, Avrupalı olmayan, Avrupalı olamayan, Avrupalı olması da gerekmeyen toplumumuz, geçmişle olan köprülerin yıkılmış olması dolayısıyla ve köprüler atılmış olduğu ölçüde, ruhî ve fikrî sahada ortaya çıkan boşluk karşısında nefisini müdafaa edememiştir. Fikirde, edebiyatta, davranışta, kıyafette, tek kelime ile maddede ve manada yabancı ve çok defa yozlaşmış modalar hüküm sürmeye başlamıştır. Eskiden *sabah ezanı*yla başlayan gün, şimdi sekize kurulan çalar saatle başlıyor. Gündelik hayat beş vakit Allah'ın huzuruna çıkma konusunda bizden beden ve ruhen temiz olmamızı talep etmiyor. Laik Türk insanının hayatına *İslâmiyet* yalnız sohbetlerle hedef şaşırtılan cenaze törenlerinde sahip çıkabiliyor.³⁶⁸

Ümit Meriç İslâmiyet'i değerlendirirken *milliyet* şuuru ile bir tasvir yapmıştır. Ona göre, milliyet şuuru Avrupa'da 1789 Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkmış ve Sanayi Devrimi'ni yaparak birbirine rakip hale gelmiş olan Avrupa ülkelerinde gelişmiş ve gerçekleşmiştir. Sanayi Devrimi'nden sonra dünya pazarlarını ve hammadde kaynaklarını çekişe çekişe paylaşan Avrupa ülkeleri kendilerini siyasî ve içtimaî manada tanımlamak için bu kavram etrafında toplanmışlardır. Kavramın Devlet-i Aliyye'deki durumu farklı olmuştur. Tarihinde şahitlik ettiği üzere, asırlar boyu tarihin tanıdığı en büyük insanî terkiplerden birini gerçekleştirmiş ve gayrimüslim tebaasına mutlak bir inanç hürriyeti tanımış Devlet-i Aliyye için, bu ithal kavram pek hayırlı sonuçlar vermemiş ve parçalanma sebeplerinden biri

³⁶⁶ MERİÇ, Ümit; **Türkiye Kanatlarınızın Altında**, s. 120.

³⁶⁷ MERİÇ, Ümit; "Merkezim Kız Kulesi Çevremse Tüm Kâinat", s. 164.

³⁶⁸ MERİÇ, Ümit; **İçimdeki Cennete Yolculuk**, s. 25.

olmuştur. Yüzyıllar boyunca İslâm dininin temsilcisi olan Devlet-i Aliyye’de millet kavramına/kavmiyete bir öncelik tanınmamış ve bütün inanlar kardeş sayılmıştır.³⁶⁹

Ümit Meriç, bu kavram üzerinden semavî dinlerin farklılık arzettiğini de belirtmiştir. İslâmiyet’in Hristiyanlıktan farkı Hristiyanlığın ferdi bir din olması ve dünya ile herhangi bir kurallar manzumesi teklif etmemiş olmasıdır. Musevîlik ise, İslâmiyet gibi dünya ile ilgili kuralları vazeden bir dindir, fakat kavmiyeti reddeden İslâmiyet’in aksine, bir kavmin inhisarındadır. Demek hem bir inanç ve ibadetler bütünü olan, hem de bir toplum ve bir devlet görüşü teklif etmekte olan İslâmiyet, son tahlilde *bütün dünyayı kucaklama gücüne sahip olan tek dindir*. Ne yazık ki, günümüz dünyasında “Millet-i İslâmiyet” kendi içinde parçalanmış, aslî hüviyetinden hemen tamamen uzaklaştırılmıştır.³⁷⁰

Ümit Meriç, *ferdin alışkanlıkları, toplumların örf ve adetleri* hususunda İslâmiyet’i değerlendirmiştir. Ümit Meriç’e göre, hiçbir medeniyet tek başına yaşamaz, başka medeniyetlerle temas eder, onlardan bazı şeyler alır, onlara bazı şeyler verir. Özellikle Türkler gibi, Asya içlerinden hem kendi İslâm öncesi geleneklerini, hem Çin ve Hint tesirlerini taşıyarak İslâm camiasına dâhil olan, Arap’tan, İran’dan Doğu Roma’dan tesirler alan ve Avrupa içlerine kadar yayılan bir kavim için örf ve adet safiyeti söz konusu olamaz. Belki de bu, bir çeşitlilik, bir zenginlik sebebidir; ama Osmanlı döneminde asıl bina İslâmî olduğu için bu farklı tesirler, o bütünün içine giren, orada ihtiyaçlara uyduğu sürece yaşayan ve silinen unsurlar olarak kalmıştır.³⁷¹

Ümit Meriç’in ifadesiyle, ferdin alışkanlıkları ile toplumun örf ve âdetlerinin aynileştiği dönemlerde İslâmiyet, ferdin hayatını beşikten mezara kadar tanzim etmiştir. “İyi ahlakı tamamlamak için” gelen bir Resul’ün ümmeti, her şeyden önce iyi ahlâk sahibi olmak zorunda idi. Terbiyenin, tahsilin, içtimâî münasebetlerin, iktisadî ve siyasî hayatın kuralları önceden belli esaslara bağlanmıştı.³⁷²

³⁶⁹ MERİÇ, Ümit; *Türkiye Kanatlarınızın Altında*, s. 21.

³⁷⁰ A.g.e., s. 21.

³⁷¹ A.g.e., s. 23.

³⁷² A.g.e., s. 21.

Ümit Meriç, İslâmiyet'te *kılık kıyafet* ve *örtünme* konusunun sosyolojik açıdan ilmî bir değerlendirmesini yapmıştır. Ona göre, giyim insanın mevkiini, cinsiyetini, kabilesini, bölgesini, milletini, medeniyetini hatta duygularını ortaya koyabilen en “ifşakâr” ifade vasıtalarından biridir.³⁷³ Ümit Meriç, kıyafetin tarihini medeniyet tarihinin bir parçası olarak ele almış, dolayısıyla tarihin karanlık köşelerini dahi aydınlatabileceğini belirtmiştir. Kıyafetteki değişimlerin sebebine etnolojik, iktisadî, siyasî, dinî gerçeklikte ve sanatla ilgili şartlarda aramıştır. Toplumların birbirlerinin giyiminden etkilendikleri ve genellikle galip kavimlerin kıyafetlerinin, mağluplar tarafında benimsendiğini söylemiştir.³⁷⁴ Ümit Meriç'in ifadesiyle Doğu-Batı arasında temel fark kendini giyinişte de ifade etmektedir. Giyim, insanın dünya görüşünü ortaya koyan sembollerden biridir ve her uygarlığın insan anlayışı ile doğrudan ilgilidir.³⁷⁵ Ona göre, İslâmiyet'in giyim konusundaki esasları, beşeriyetin Batı toplumunun düştüğü duruma düşmesine engel olmak içindir. Ümit Meriç, esasında Batılı giyim biçimi ile İslâmî giyim biçimi iki ayrı kültür, iki ayrı inanç ve iki ayrı anlayış çerçevesinde değerlendirmiştir. Hatta bu iki kültür ve giyim biçimi arasındaki uzaklığı yerle gök arasındaki uzaklıktan daha fazla bulmuştur.³⁷⁶

Ümit Meriç, giyimin fizyolojik, sosyal boyutlarının yanı sıra dinî boyutunu da ele almıştır. Giyimin dinî boyutu sosyali aşan bir mana boyutudur. Örtünme, insani psikolojik manada çok farklı bir boyuta taşımaktadır.³⁷⁷ Ümit Meriç, bu bağlamda, başörtüsü meselesini de yorumlamıştır. Ona göre, İslâmiyet'te başörtüsü Müslüman kadının alâmet-i fârikası olarak görülse de, başörtüsü aslında Hristiyanlık'ta da, Yahudilik'te de vardır. Fakat oralarda unutulmuştur. Başörtüsü ayrıca, kadına verilmiş bir ayrıcalık/imtiyazdır. Ona göre, başörtüsünün sosyal boyutlarından önce de derunî bir boyutu vardır. Ümit Meriç, “ne mutlu başını örtenlere” demiştir.³⁷⁸

Ümit Meriç'e göre, örtü Müslüman kadının sembolüdür. Örtü kadınlığı gizlemek içindir. Kıyafet İslâm dininde bir hayâ vasıtasıdır, vücudu gizlemeli ve aynı

³⁷³ A.g.e., s. 28.

³⁷⁴ A.g.e., s. 30.

³⁷⁵ A.g.e., s. 31.

³⁷⁶ A.g.e., s. 33.

³⁷⁷ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 48.

³⁷⁸ A.g.e., s. 36.

zamanda dünyadaki cinsiyet ikiliğini aksettirmelidir. Bu görev kadın kıyafetinde başörtüsüne verilmiştir. Başörtüsünün görevi sadece fayda değil, onu taşıyan kadının safiyetinin bir devamı olduğunu göstermek; onun hem kadın, hem de Müslüman olduğunun kanıtı olabilmektir.³⁷⁹

Ümit Meriç, kendi örtünme kararını 1999'da Ağustos ayında İstanbul'da yaşanan bir deprem sonrası almıştır.³⁸⁰ “Dedim ki ‘Sen Allah’sın ve benim kul olarak dualarımı kabul ediyorsun. Ben ise kulum, ama senin emirlerini yerine getirmiyorum. Benim başım açık.’ İşte o anda ömrümün herhalde en büyük utancını duydum, müthiş bir hâyâ duygusuna kapıldım. Yalnız yüzüm değil, bütün ruhum kıpkırmızı kesildi. O kadar utandım ki ‘Ben bu geceden itibaren başımı örtme kararı veriyorum, beni bana mahcup etme ya Rabbi’, dedim.”³⁸¹ Örtünmenin bir *ayrıcalık* olduğunu belirten Ümit Meriç, şunları dile getirmiştir: “Başımı örtüyorum, çünkü varım. Başımı örtüyorum, çünkü kendime söz verdim. Başımı örtüyorum, çünkü Allah’a söz verdim. Başımı örtme kararı almamda ve uygulamamda siyasi faktörün etkisi sıfırdır, sıfırdır, sıfırdır. Başımı örtme hakkımı kullanmam konusunda Türkiye içi veya dışı, hiçbir hukuki merciin hakem olmasını istemiyorum ve hiçbir hukuki mercie başvurmak istemiyorum. Müslüman bir kadını ve başımı örterek, Allah’ın bir emrini yerine getirmenin, Allah’tan kadınlara tanınmış bir imtiyaz olduğunu düşünüyorum. Bu ayrıcalığımı, büyük bir şeref addederek, son nefesime kadar kullanmak istiyorum.”³⁸²

Ümit Meriç’in değerlendirdiği bir diğer ve önemli konu da *Batı uygarlığının kadına yüklediği anlam ile İslâm dininin kadına bakışındaki farklılıktır*. Ümit Meriç’e göre, kadının yalnızca bedenden ibaret olduğu bir Batı kültüründe giyim şekli de elbette farklı olacaktır. Böyle bir bakış açısında kadın için elbise, vücudu örtmekte değil, aksine teşhir etmekte kullanılan bir araçtır. Kadın için bir sığınak değil, ikinci bir deridir. Dahası, Batılı anlayış, dünyayı tüketime, hep tüketime, daha çok tüketime zorlamaktadır. Böyle maneviyattan yoksun bir toplum içinde kadına biçilen rol tüketen ve tükettiren bir araç olmaktan ibarettir. Öte yandan Batılı veya

³⁷⁹ MERİÇ, Ümit; *Türkiye Kanatlarınızın Altında*, s. 35.

³⁸⁰ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 49.

³⁸¹ *A.g.e.*, s. 50.

³⁸² MERİÇ, Ümit; *Dualar ve Aminler*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 61.

Batılılaşmış bir kadın yalnızca vücudunu ortaya koyan elbiseler giymekle kalmamalı, aynı zamanda elbiselerini de sürekli değiştirmelidir ki, dokuma kumaş ve modanın çarkları devamlı olarak dönerek varlıklarını sürdürebilsinler.³⁸³

Ümit Meriç, *İslâm dininde kadın ve erkeğin yerini* de tahlil etmiştir. Ona göre, İslâm dininde erkeğin kadın üzerinde önceliği vardır. Bu öncelik, evvela kronolojik, ikincisi kadının amacını erkekte bulmasıdır. Kadın erkeği tamamlanması için yaratılmıştır. Dolayısıyla evlilik hayatında bir hiyerarşi söz konusu olmuştur. Ümit Meriç, İslâm ailesini “androlatr” yani erkek merkezli olarak tarif etmiştir. Eşine, çocuklarına bakmak ve hayatı sürdürebilmek için çalışmak mecburiyetinde olan erkektir. Aslında İslâm dininde çiftler arasındaki ilişki, birbirini tamamlama ilişkisidir. Genel görüşün aksine Kur’an-ı Kerim’de en ufak bir kadın düşmanlığı söz konusu olmamıştır. İslâm dininde kadının dünyası ile erkeğin dünyası kesinlikle ayrıdır; ancak, İslâm dini cinsiyetleri birbirinden hem ayırır, hem birleştirir; hem farklılaştırır, hem karşılıklı tamamlar. Bu yüzdendir ki her cinsiyetin kendine göre ayrı bir değeri vardır. Erkek erkekliğini bilmelidir, kadın da kadınlığını.³⁸⁴

Ümit Meriç’e göre, *İslâm dini insana farklı bir hüviyet kazandırmıştır*. İslâm dininde madde, mananın emrindedir ve Allah’ın koyduğu ölçü dâhilinde, insanın ruhî erdemlerinin gelişmesinde kullanılmalıdır. İslâm inancı, insanı doğum ve ölüm arasında maddî arzularla sınırlı ve ölümden sonra yok olacak olan iki ayaklı bir hayvan olarak değil, önünde uzun bir yol bulunan ve ölüm kendisi için sadece bir geçit olan “eşref-i mahlûkat” olarak değerlendirir. Allah huzurunda insan, sorumlulukları olan bir varlıktır. Allah’ın geçici bir süre için kendisine emanet ettiği bedenini kullanır, fakat her istediği yerde ve şekilde değil. Dört unsurun geçici bir bileşimi olan vücut, ölümsüz olan ruhun emrinde, bir süvarinin emrindeki at gibi olmalıdır.³⁸⁵

Ümit Meriç, sosyolojik çalışmalarında İslâm dininde *ailenin* yerine de göz atmıştır. Ümit Meriç’e göre üç büyük din de aile kurumuna büyük önem vermiştir. Evlenme, karı-koca-çocuk-akraba ilişkileri, boşanma, nafaka vs. konular kutsal

³⁸³ MERİÇ, Ümit; *Türkiye Kanatlarınızın Altında*, s. 33.

³⁸⁴ A.g.e., s. 34.

³⁸⁵ A.g.e., s. 37.

kitaplara dayanılarak, tarih boyunca çeşitli toplumlarda uygulanmıştır.³⁸⁶ Ümit Meriç, İslâm dinine göre aile ile ilgili esasları Kur'an-ı Kerim ve Hadis kitaplarına dayanarak açıklamıştır.³⁸⁷ Ümit Meriç, Cemil Meriç'in aileyle ilgili enfes bir cümlesini de aktarmıştır: "Alınları aynı secdeye değen insanlardan daha yakın akraba mı olur?" Ona göre, altı milyar dünyalı tek bir ailenin bugün yaşayan fertleriyiz.³⁸⁸

Ümit Meriç, *İslâm'da kadın, aile* gibi konuları *modernlik* bağlamıyla da açıklamıştır. Ümit Meriç'te modernite kesin bir tanıma kavuşturulamayan kaypak bir kavramdır. Kavramın ilk akla getirdiği çağrışımlar yeni bir çağ, sonsuza kadar ilerleyen bir gelişme ve insanın, geleneğin bağlarından kendini giderek daha çok kurtarmasıdır. Böyle bir kavramın savunucuları olduğu gibi, düşmanları da çoktur. Öte yandan modernite ülküsü, 17. ve 18. yüzyıldan itibaren sadece Batı kültür dünyasında ortaya çıkan ve dünyanın diğer büyük medeniyetlerinde yeri olmayan bir olaydır, dünyaya yeni bir bakış açısidir. Modernite, insan aklına yeni bir itibar tanımış ve akli, her varlığın ve bilginin temeli haline getirmiştir. Doğuş sebebi ne olursa olsun bugün modernite tarih sahnesindedir.³⁸⁹

Ona göre, 19. yüzyıla kadar Müslüman dünya ve Avrupa eşit olarak kabul edilmiş, bir dizi şiddet ve sulh olayı ile karşı karşıya gelmişlerdir. Birbirlerine daima yabancı olmuşlardır. Her ikisi de misyonerlik ve medeniyet götürücülük teşebbüsünü kendi gözünde meşru kılan evrensel bir kesinliğin taşıyıcısı olduğuna inanmıştır. 1571'de Le Pante savaşı ile İslâm dünyası kendi içine kapanmaya başlamıştır. Avrupa modernite adı verilen, kültürel, siyasi, teknolojik, ekonomik güçlerin halitası olan yeni bir tarihî döneme girmiştir. İslâm ülkelerinde Batı'daki bu gelişmeleri inceleyen ve onları beğenen bir grup aydın, Batı ailesi konusunda aynı hayranlığı duymamışlardır. İslâm ailesi üzerinde tartışmaya gerek olmayan bir konu olmuştur. Çünkü Avrupa'da kadınlar fazla serbestti. Kadın-erkek beraberliği, cinsiyetler arasında Tanrı'nın getirdiği ayrımı zorlamıştır. Ailede erkek, kadına itaat ediyordu, kadın bir yabancıнын koluna girip gezebiliyordu. Zina ve boşanmaya hoş gözle

³⁸⁶ A.g.e., s. 161.

³⁸⁷ A.g.e., s. 162-163.

³⁸⁸ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 13.

³⁸⁹ A.g.e., s. 166.

bakılıyordu. Müslüman aydın için kadına gösterilen korkunç bir müsamaha idi bu. Kendi ülkelerinde olanın tam tersi idi bu durum.³⁹⁰

Ümit Meriç, bugün İslâm ülkelerinde ailenin tutarsız bir kurum olduğunu, moderniteden çok anarşinin etkisinde olduğunu söylemiştir. Ailenin ahlakından, tercih ettiği eşyasına kadar, yaşadıkları şehir hayatının tezatlarıyla birlikte bir manasızlaşma olduğunu da belirtmiştir. Böyle bir durumda olan halkın bir sığınma değeri olarak İslâmiyet'e dönmesini de tabii bulmuştur. Yani, İslâm dini fakir halka, onun anlayabileceği ve kabul edebileceği bir dünya görüşü sunmaktadır, anlamsız dünyaya bir anlam kazandırmaktadır.³⁹¹

Türk devleti, Cumhuriyetle beraber Doğulu-İslâmî kimliğini tasfiye etmiş, çıkarlarını artık Batı'nın genel siyaseti içinde aramaya karar vermiştir. Bu karar eğitim ve aile kurumları üzerinde de etkili olmuştur. Türkiye'nin geleneksel, cemaatçi, babaerkil, tarım toplumundan modern, cemiyetçi, demokratik ve laik endüstri toplumuna geçme çabaları kültürümüzün; yani kurumlar ağımızın bütünü üzerinde etkili olmuş, ancak sosyal hayatın işleyişinde önüne geçilmez bir belirsizlik var olduğu için, (din gibi) bazı ana kurumlarda beklenmedik değişimler ortaya çıkmıştır.³⁹²

Ümit Meriç, mukayeseli tarih araştırması yapmıştır. İslâmiyet'te tarih ilminin yerine de değinmiştir. İslâm düşünürleri için tarih bağımsız bir bilgi dalı değil, eğitimin ilk basamaklarından biridir. Tarih başlığı altında toplanan eserler; hikâyeler, konuşmalar, takvimler, hal tercümeleri ve sülale tarihlerinden ibarettir. Tarih ilmi coğrafya, kozmografya ve astrolojiyle iç içe olmuştur. Ortaçağ İslâm ülkelerinde tarih sadece eğitimde değil, siyasî hayatta ve dinî düşüncede de önemli bir yer tutmuştur. Ayrıca Ümit Meriç, Rosenthal'dan şu tespiti aktarmıştır: 18. yüzyıla kadar tarihe layık olduğu yeri İslâm dünyası vermiştir.³⁹³

Ümit Meriç'e göre, İslâm tarihçileri eserlerinde topladıkları bilginin zenginliği bakımından kendilerinden sonra gelenlerin şükranına hak kazanmışlardır.

³⁹⁰ A.g.e., s. 164-165.

³⁹¹ A.g.e., s. 165-166.

³⁹² A.g.e., s. 21.

³⁹³ MERİÇ, Ümit; *Cevdet Paşa'nın Toplum ve Devlet Görüşü*, s. 14.

Belki bıraktıkları eserler bugünkü ilim anlayışına metodik birer tarih kitabı sayılmıyor olsa da; çağdaş yöntemlere uygun olarak tarihi incelemelerde bulunacakları için her biri kıymetli bir vesika hazinesidir. İslâm tarihçileri, topladıkları bilgi ve rivayetlerin karşılaştırılmasını ve eleştirisini, sonuçta bunlardan bir hüküm çıkarılmasını tamamıyla okuyucuya bırakmışlardır.³⁹⁴

Avrupa’da tarih, 18. yüzyıla kadar ya bir olaylar cedveli ya da bir güzel söz söyleme sanatı olmuştur. Zaman zaman ahlakî vaızlara ve teolojik konuşmalara vesile olmuştur. Bu yüzyıla kadar tek tutarlı sentez Bosseut imzasını taşımıştır. Tarihin de bir ilim olabileceği ilk defa bu yüzyılda düşünülmüştür. Montesquieu ve Voltaire tarih ilminin büyük isimleridir. Bu yüzyılın filozoflarının ortak yönü metafiziğe düşman olmalarıdır.³⁹⁵ Kısacası Ümit Meriç, İslâm dünyasının ve Avrupa’nın tarih anlayışının farlılık gösterdiğini ileri sürmüştür.

Ümit Meriç’in fikir dünyasında toplumlar için *inanç birliği* önemlidir. Öyle ki ona göre, Devlet-i Aliyye’yi müstaid olduğu yüksek derece ulaşmasında bu inanç birliği etkili olmuştur. Devlet-i Aliye’yi büyük yapan hilafet ve saltanatı bir araya getirmiş olmasıdır. Yavuz Sultan Selim, saltanat ve hilafeti birleştirmiş bütün Müslümanlar devletin bir parçası olmuştur. Dahası Ümit Meriç, Cevdet Paşa’dan yorumla şunları söylemiştir: Osmanlı Devletini Osmanlı Devleti yapan unsur İslâmiyet’tir. *Dinî asabiyet*, “ilâ-yı kelimetullah” için gaza sayesinde, kendini en mükemmel şekilde ifade etmiştir. İslâm inancı, bütün inananları kardeş sayan bir inanç. Sonuçta Devlet-i Aliyye’nin üç kıtaya kök salmasını bu imandan başka bir etkenle açıklamak güçtür. Bütün İslâm dünyasını tek merkezde toplayan bu dinî birliği kurma gayesi devletin ana politikası iken Devlet-i Aliye en kuvvetli dönemini yaşamıştır.³⁹⁶

Ümit Meriç, Cevdet Paşa’nın Avrupa’da milletlerin teşekkül ettiği bir çağda Devlet-i Aliyye için tek sarsılmaz temel unsur olarak İslâm dinini görmesini; yine Paşa’nın “Osmanlı Devleti küre-i arzda din-i İslâm’ın hamisi olan tek devlet” görüşünü, “vahdet” olarak yorumlamıştır. Ona göre, bu vahdet bütün İslâm dünyasını

³⁹⁴ A.g.e., s. 14.

³⁹⁵ A.g.e.s. 15.

³⁹⁶ A.g.e., s. 40.

aynı merkezde toplayan, parçalanmaları önleyen bir vahdettir.³⁹⁷ Devlet-i Aliyye'nin kurduğu dinî birliğe benzer bir ittifadı Avrupa hiçbir zaman gerçekleştirememiştir.³⁹⁸

Ümit Meriç, Devlet-i Aliyye'de etkin unsur olarak İslâmiyet'e değinmiştir. Ona göre, Osmanlı'nın asıl büyüklüğünü yapan hilafet ile saltanatı cem etmiş olmasıdır. Bütün inananları kardeş sayan İslâmiyet, Osmanlı'nın üç kıtada kök salmasına sebep olmuştur.³⁹⁹ Diğer yandan, Ümit Meriç, Osmanlı tarihi üstünde hassasiyetle durmuş ve bu tarihe sahip çıkmamız, onu bilmemiz, keşfetmemiz ve beşer tarihi içindeki yerine oturtmamız gerektiğini vurgulamıştır. Ancak bu şekilde ulusal kimliğimiz ve uluslar arası ilişkilerdeki yerimiz aydınlanacak, geçmişteki kimliğimiz “değişerek ama yine de aynı olarak” yarınlara uzanabilecektir.⁴⁰⁰

Ümit Meriç, İslâm ülkeleriyle bilhassa Devlet-i Aliye ile Avrupa devletlerini mukayese etmiştir:

- 1) İslâm dünyasında milletler bir iman birliği etrafında birleşirler. Kavmiyet değil, ümmet vardır. Avrupa bu İslâm birliğinin karşısına yekpare bir bütün olarak çıkamamıştır. Zaman zaman Salip seferleri Hristiyan kavimlerini bir araya getirmişse de, mezhep ve menfaat çatışmaları bu geçici birliği parçalamıştır.
- 2) İslâm toplumlarında sosyal sınıflar yoktur. Hristiyan Avrupa'nın kaderini sınıflar belirlemiştir. Sosyal sınıflar Avrupa toplumlarının farikasıdır. İslâmiyet insan haysiyetine hürmetkârdır. İnsanı toprakla alınıp satılan bir köle menzilesine indirmemiştir. Yani İslâmiyet'te feodalite olmamıştır. Batı'da feodalite –Yunan ve Roma'nın esaret sistemine nazaran- bir gelişmedir, fakat yine de medeniyet tarihi için bir yüz karasıdır.
- 3) İslâmiyet'te din ve dünya için ayrı ayrı hakikat yoktur: İnsan fiilleri iki alem için de aynı kanuna, yani şeraite bağlıdır.
- 4) Batı için vatan maddi bir realitedir; İslâmiyet bu realiteyi manevileştirmiştir. Avrupa dinin yerine vatani geçirmek suretiyle inanç birliğini

³⁹⁷ A.g.e., s. 64.

³⁹⁸ A.g.e., s. 67.

³⁹⁹ A.g.e., s. 64.

⁴⁰⁰ A.g.e., s. 68.

maddileştirmiştir yani cismanileştirmiştir. Milletleri birbirinden ayıran, onlara bir nevi bencillik telkin eden bu his bu dar ve somut anlayış Avrupa kıtasına mahsustur. Din, yani İslâmiyet Devlet-i Aliyye için varlığının devamını kendisine borçlu olduğu bir ilk hakikattir.⁴⁰¹

Sonuç olarak, Ümit Meriç'e göre, Devlet-i Aliyye bir İslâm devletidir. Onu Hristiyan Avrupa medeniyetinden ayıran çok büyük farklar vardır. Kurmuş olduğu idare tarzı da Batı'daki hükümet şekillerinden üstündür. Bu bağlamda Avrupa'dan alınacak herhangi bir siyasî esas mevcut değildir.⁴⁰² Hatta Avrupa'nın sosyal kurumları başka inançlara bağlıdır. Dolayısıyla başak bir tarihin, çok farklı maddi ve manevî şartların mahsulü olan Osmanlı toplumu tarafından alınıp uygulanamaz. İslâm dünyası ile Hristiyan dünyası karşı karşıya gelmiş iki ayrı sistem, iki ayrı medeniyet, iki ayrı anlam dünyasıdır. Birbiriyle kaynaştırılamazlar.⁴⁰³ Diğer yandan Ümit Meriç'e göre, tarih İslâm dünyası ile Hristiyan âlemini kesin çizgilerle birbirinden ayırmıştır. Doğu ile Batı, Osmanlı ile Frenk iki ayrı dünyadırlar. Bu iki medeniyet birbirinin zıddıdır.⁴⁰⁴ Ümit Meriç'e göre, Devlet-i Aliyye'nin İslâmi dünya görüşünde hayatın amacı ne sadece üretmek, ne de tüketmektir. Bu dünya görüşünde insanın kulluğunu bilmesi, bir eşref-i mahlukat olarak tabiatı tahrip etmeden, israf etmeden yaşaması, egoist olmaması, paylaşımcı olması ve son tahlilde her aldığı nefesin hesabını bir gün Cenab-ı Hak'a vereceğini bilerek yaşaması gereklidir. Batı için böyle değildir. Batı için dünya bir ziyafet sofrası; mümkün olduğu kadar tüketmek için gerekli. Bu yapılırken de kapitalizmin bir ahlakı yok. Yani Protestanlıkla ilgili ahlak ölçülerini Weber geliştirdi ama esas olarak Liberalizm'in 'bırakınız geçsinler, bırakınız yapsınlar' sloganının bir etikası, ahlakı yok. Hristiyanlık Sezar'ın hakkını Sezar'a verdiği için Hristiyan kalarak olan Batı böyle bir gelişmenin içinde kendisini sürdürmesini akla muvafık bulmuştu. Zaten dini, dünyayı dünyaya bırakmıştır. Bizde böyle değildir, bizde dünya ve din iç içe.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ A.g.e., s. 49-63.

⁴⁰² A.g.e., s. 49.

⁴⁰³ A.g.e., s. 77.

⁴⁰⁴ A.g.e., s. 55-56.

⁴⁰⁵ GÖÇER, "Prof. Dr. Ümit Meriç Yazan'la Cemil Meriç Üzerine", s. 6.

Ümit Meriç, dünyada ideal bir insan modeli olarak ulema-aydın tipini sentezlemiştir: “Aydınımız kendi tarihinden kopup, tamamen habersiz, tamamen tahrip edilmiş bir tarih anlayışına sahip olan ve kendisiyle ilgili geçmiş sayfaların cahili olan bir tip. Fakat bu aydın Batı dillerini de biliyor. Bir anlamda kendi ülkesinde garip olan bir aydın tipimiz var. Bir de ulema geleneğinin devamcısı olan özellikle İmam Hatiplerin ve İlahiyat Fakültelerinin açılmasından sonra ortaya çıkan bir Osmanlı ulema tipi var. Arapçayı bilen, Kur’an-ı Kerim’i hıfz eden İslâmiyet ile ilgili konularda belli bir muktesabata sahip olan fakat aslında oda medrese ilminden bir anlamda uzak kalmış bir çağdaş ulema tipi. Temennim o ki benim, Batı dillerini bilen, Batı literatürünü yakinen takip eden aydın tipimiz ile kendi kaynaklarımızdan gelen kendi değerlerimizi benimsemiş ve yaşamakta olan Kur’an-ı Kerim’i hıfz etmiş olan, hadis kitaplarını gayet iyi bilen, sahip olduğumuz irfanı Kınalızadesiyle, Cevdet Paşasıyla, Şinasisiyle yahut da Ahmet Yesevisiyle bağrına başmış olan ulema tipi tek bir insanda tecelli etsin, bu tip yaygınlaşsın.”⁴⁰⁶

Ümit Meriç, İslâmiyet’i incelerken insanlığın dine yönelişini de değerlendirmiştir. Her şeyden önce, Ümit Meriç’e göre, din durağan bir şey değil; aksine tam da hayatın içinde merkezi bir konumda olan bir olgudur. Dahası atalardan kalan değil, bizzat kişide hayat bulandır.⁴⁰⁷ Din, hem insanlar hem de toplumlar için önemli bir rol oynar. Örneğin “hâlâ tüketim çılgınlığının esiri olamamış insanlar var. Bu dinginlik kısmî de olsa Batı’da neden yok. Avrupa’da insanlar hayatlarını, ölüm algılamalarını dünya ile sınırlıyorlar. Bugün psikiyatriye gösterilen ilgi ve ihtimam bir zamanlar önünde günahlarını itiraf etmek için diz çöktükleri papazlara gösteriliyordu. Şimdi psikiyatrinin koltuğuna uzanıyorlar. Dolayısıyla dinlerin rolünün Batı toplumunun bugünkü durumu için açıklayıcı olduğunu düşünüyorum.”⁴⁰⁸ Din akıl üstüdür, akıl karşıtı değildir.⁴⁰⁹

Ümit Meriç’e göre, dindarlık bir şuur meselesidir. Bu şuurun uyanmasına yardımcı olmak için ise bir başkasına örnek olmak gerekmektedir. Aksi takdirde bu

⁴⁰⁶ A.g.m., s. 7.

⁴⁰⁷ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 62.

⁴⁰⁸ A.g.e., s. 62.

⁴⁰⁹ A.g.e., s. 115.

şuuru zedeleyecek kadar birinin üzerine fazla gitmek dindarlığa aykırı bir tavidir.⁴¹⁰ Aynı zamanda dindar olmak akıllı olmaktır. Beşeriyetin yetiştirdiği en akıllı insanlar, Peygamberlerdir.⁴¹¹ Peygamberler, ışıkları ile insanlığa doğru yolu gösteren deniz fenerleridir.⁴¹²

Ümit Meriç dine yöneliş hareketlerinin devam edeceğini ve artacağını söylemiştir. Çünkü ona göre, beşeriyet varoluşunun esbab-ı mucibesini aramaya her zaman devam edecektir. Yani niçin doğduk, niçin yaşıyoruz, yaşarken neler yapmamız lazım ve yakılsak da, toprağın altına konsak da bizi bekleyecek olan akibet nedir? Ölümünden öte yol var mı? Bu soruların cevabını beşeriyet hep aramış, hep arıyor, hep arayacaktır. Ümit Meriç, dine yönelişin nedenlerini bu sorularda aramanın lazım olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla ona göre, *din* bu sorulara verilecek tek cevaptır.⁴¹³

Ümit Meriç, beşeriyetin Allah'ı özlediğini, iki yüzyıldır O'ndan uzak ya da ayrı kalmanın hüznünü yaşadığını bildirmiştir. Ona göre, şimdi yeni ve çok daha derin anlamlı bir iman devri başlamıştır. “Bilimler ayrı ayrı gelişti. Allah'ın ilmi yanında, kendi küçük ilmimizle böbürlenir olduk. Bilimlerin ayrı ayrı vardıkları; çeşitli hatalara düşerek vardıkları küçük determinizmler, en büyük determinizmin, tek ve büyük determinizmin parçaları. Biz onları kendi içinde kapalı bütünler sandık, “Büyük Bütün”den, Sünnetullah'dan koptuk. Parçayı sevdik. Parçada kaldık. Kolyeyi kopardık, incilerin her biri bir köşeye savruldu. Oysa yalnız değildik ama Malike'l-Mülk'ü unuttuk, O'nu görmezden gelmek istedik, O'ndan uzak düştük. O'nu aramaz olduk. Görünen de kaldık, ötesine geçemedik teşbihte hata olmaz yani olmamalıdır. Bu her biri bir yerde gelişen kopuk kopuk bilim dallarını birbirine bağlayan koridorlara girilince, tablo tamamlanacak.”⁴¹⁴

Ümit Meriç, günümüzde beşeriyet için dini canlanmanın neden olduğunu şu şekilde izah etmiştir: “Çünkü artık insanlar biliyorlar ki cesetlerin yakılmasıyla problem sona ermiyor ve dolayısıyla arayışa giriyorlar, bu arayışta da yani bir

⁴¹⁰ A.g.e., s. 38.

⁴¹¹ A.g.e., s. 94.

⁴¹² MERİÇ, Ümit; **Dualar ve Aminler**, s. 16.

⁴¹³ MERİÇ, Ümit; **İçimdeki Cennete Yolculuk**, s. 93.

⁴¹⁴ A.g.e., s. 93-94.

Müslüman olarak zaten Hristiyanız, Hristiyan'ın Müslüman olması lazım. Yani Hristiyanlık hakikaten insanların, Hristiyanların ruhunu tatmin etmek özelliğini kaybetmiş bulunuyor, teslis akidesi dolayısıyla. Protestanlık kiliseyi artık aradan kaldırıyor, fakat bu sefer de kulu fazla yalnız bırakıyor. Yani İslâmiyet'teki gibi günde beş defa Rab ile beraber olma imkânını vermiyor Hristiyanlık insanlara. Bu, günde beş defa yemek yiyoruz değil mi en az, hatta diyorlar ki az az yiyin beş defa yiyin. Aynen işte böyle, ruhumuz da böyle, az az yiyoruz günde beş defa namaz kılıyoruz yani ruhumuzu doyuruyoruz. Bu, Allah'ın bize olan hediyesi olan ibadeti yaşamadıkça beşeriyetin hiçbir ruhî sorununu halletmesi mümkün değildir. Maddi sorunlarını halletmiş olmasının hiçbir önemi yoktur. Yani, asıl şimdi maddi sorunlarını halledemeyen insanlar her şeyi maddi sorundan ibaret sanıyorlar. Maddi sorunlarını halletmiş olan insanlar arkadan çok daha büyük bir problem öbeğiyle karşılaşılıyorlar. İşte bunu halletmesi için insanoğlunun tekrar ediyorum evvelâ kendini sevmesi, kendisini Yaratanı sevmesi lâzım. Kendisini sevip ondan sonra kendini Yaratanı sevmesi lâzım. Tabii şöyle de deniyor: 'Allah kulu sevmedikçe, kul Allah'ı sevemez', ama Allah bütün kullarına kendilerini sevdirdi, önce kendimizi sevelim, kendimizi sevdiğimiz zaman sevilen kendimizin Yaraticısını da sevmeye başlıyoruz. Çünkü faniliğimizin şuuruna varıyoruz."⁴¹⁵

Ümit Meriç'e göre, beşeriyetin Allah'tan uzaklaşması cehlinden kaynaklanmıştır. O, gönül hakikatleri ile akıl hakikatlerinin birbirine zıt olmayacağı kanaatini taşımıştır. Bu çerçevede "beşeriyetin yetiştirdiği en akıllı insanlar, hiç şüphesiz ki Peygamberlerdi" demiştir. Hatta Peygamberlerin mucizelerinin akla aykırı olmadığını, Hz. Peygamber'in en büyük mucizesi olan Kur'an-ı Kerim'de "Öyleyse, artık aklınızı kullanmayacak mısınız?" hitaplarıyla delillendirmiştir. Dolayısıyla da *dindar* olmayı, "akıllanmak", "akıllı olmak" şeklinde değerlendirmiştir.⁴¹⁶

Ümit Meriç, yaşadığı toplumu dindar bir toplum olarak görmüştür. "Toplum hâlâ her şeye rağmen dindar bir toplumdur. Basit bir gözlemimi söyleyeyim; senelerden beri beş vakit namazını kılan; ama mayoyla denize giren, açık başlı pek

⁴¹⁵ DAŞTAN, Ümit Meriç'in Sosyoloji Dünyası, s. 82.

⁴¹⁶ A.g.e., s. 94.

çok insan tanıyorum. Görünen Müslüman Türkiye ile vicdanlarda var olan, yani asli anlamda var olan dindar Türkiye birbirinden çok farklı. Türkiye başını örtse de örtmese de vicdanen büyük ölçüde dindar olan bir toplumdur. Bu dindarlığının sonucunda sabırlı bir toplumdur. Yine bu dindarlığının sonucunda merhametli bir toplumdur. Bir Allah korkusu, kula karşı merhamet refleksi hâlâ belli mekanizmaların sıhhatini ve geçerliliğini sürdürmesini sağlıyor.⁴¹⁷

Ümit Meriç, Batı'nın İslâmiyet'e yönelişini şu şekilde temellendirmiştir: "Batı, Budizmi tüketti. Beşeriyetin önünde, varlığın esrarını çözmesi için tek şans var. O da İslâmiyet: Yeşil tehlike. Tehlike değil, şans. Kuleleri biçen uçaklara ya da duvarlara yapıştırılan karikatürlere aldırmayın. Gidiş, o yöne doğru. Latin Amerika'da, İspanya'da her yerde bireysel, hatta gruplar halinde İslâm'ı seçenler var. İnsanlık şuur düzeyi olarak evriliyor, ruh düzeyi kemâle eriyor. İbn Arabî cemiyeti İngiltere'de kuruluyor, kadın Mevlevîler Amerika'da derneklerine yeni şubeler katıyorlar. Yani, İslâm'ın yaşanmış hafızasına bu topluluklarda yaşayanlar kadar, hatta onlardan daha çok onu hiç yaşamamış insanların torunları el atıyor, sahip çıkıyor, layık oluyor. Kaldı ki şuan da Müslümanlar olarak İslâmiyet'i temsil etme liyakatinde pek değiliz."⁴¹⁸

Ümit Meriç'te Asr-ı Saadet özlemi vardır. Ona göre, beşeriyet bugün ilkinden daha vahim bir Cahiliye Döneminden geçmektedir.⁴¹⁹ Ancak dünya, ikinci bir Asr-Saadete gebedir. Bütün dünya İslâmiyet'e gebedir.⁴²⁰ Dahası Asr-ı Saadet Müslümanları gibi olabilirsek şimdiki muarazaların büyük çoğunluğu olmazdı.⁴²¹ Dolayısıyla Ümit Meriç, Müslümanların İslâmiyet'e layık olma mecburiyetlerinin olduğunu söylemiştir. Ona göre, dünya bizim kusurlarımızı İslâmiyet'e atfediyor. Dolayısıyla İslâmiyet'i en mükemmel şekilde temsil etmediğimiz zaman hem kendimize karşı, Allah'ın indinde kusurlu oluyoruz, hem de böyle kusurlu bir Müslüman portresiyle dünyanın İslâmiyet'ten uzaklaşması gibi bir günah

⁴¹⁷ GÜNDEM, "Prof. Dr. Ümit Meriç: Beşeriyet Nankörlük İçinde", 6.

⁴¹⁸ A.g.e., s. 95.

⁴¹⁹ MERİÇ, Ümit; **Dualar ve Aminler**, s. 10.

⁴²⁰ A.g.e., s. 173.

⁴²¹ A.g.e., s. 162.

işliyoruz.⁴²² “İslâm dünyasının sıradan mümine ihtiyacı yok. Şu anda her mümin evliya olmak mecburiyetindedir. Sıradan esneyerek namaz kılan mümine ne İslâmiyet’in ihtiyacı var, ne beşeriyetin. Müslümanların o kadar İslâmiyet’e lâıyk olmaları lazım ki, her birinin bir evliya olması, yetmiş bir perdeyi yırtıp aşması lazım. Mükemmel dünya vatandaşı olacağız. Mükemmel, kusursuz, âlim, akıllı, dürüst... bütün güzel vasıflar, üstümüzde muhteşem bir kaftan gibi durmalı.”⁴²³

Ümit Meriç, İslâm inancının şartlarından biri olan *namaz* üzerinde durmuştur. Hatta Ümit Meriç, “namaz kılmak için yaşıyorum başka neye yarar ki, dünya?”⁴²⁴ demiştir ve İbn-i Sina’nın “ne öğrendimse secde de öğrendim” cümlesini benimsemiştir. Ona göre secde bir okuldur. Namaz ise, sadece şekilden ibaret değil; o şeklin arkasındaki bir şuurun ifadesidir. Namaz kılmak, bütün varlığını, beden ve şuur olarak, Allah’a bağlamak, Allah’la irtibatı hiç koparmamak; kâinat adına, dünya adına, canlı cansız bütün yatılmışlar adına, kendi adına Hakk’a minnetini ifade etmek; secdeden, dünya ve ahiret ile ilgili her türlü tasayı bırakarak, Allah’ın yarattığı kâinat, Allah’ın kulu olarak yaratılmış olmanın şerefini idrak ederek, bunun şükrünü bir nebze olsun ifade etmenin huzuruyla kalkmak demektir.⁴²⁵ Namaz, ölümsüz olan “ben”i keşfetme, ölümsüzlük ummanında kulaçlar atmaya imkan veren bir fırsattır.⁴²⁶ Namaz, dünya ve ahiret mekânında derinleşmek demektir: Namazda sadece bulunduğunuz yerden kanat açıp Kâbe’nin manevî huzuruna kavuşmakla kalmıyorsunuz. Orda namaz kılmış ve kıldırmış olan Allah’ın Sevgilisi’nin manevî imamlığında bin yıllardan beri namaz kılan ve kıyamete kadar namaz kılacak olan müminler cemaatinin de bir ferdi oluyorsunuz.”⁴²⁷

Ümit Meriç, İslâm dininin inananlardan yapmasını istediği ibadetlerden biri olan *oruç* hakkında açıklama yapmıştır. Ona göre, oruç *insanın melekleşme provasıdır* ve “ölmeden önce ölmesi”dir. Ümit Meriç’e göre, oruç zeytin yağı ile su gibi, ruh ile bedeni birbirinden ayırır, teneşirdeki ‘ben’ ile tanıştırır. Allah’ın kulu olmak şerefının dışındaki servet, mevki, şöret gibi bütün *toplumsal artı*’ları

⁴²² A.g.e., s. 99.

⁴²³ A.g.e., s. 101.

⁴²⁴ MERİÇ, Ümit; **Dualar ve Aminler**, s. 24.

⁴²⁵ MERİÇ, Ümit; **İçimdeki Cennete Yolculuk**, s. 10-11.

⁴²⁶ A.g.e., s. 133.

⁴²⁷ A.g.e., s. 12.

unutturur.⁴²⁸ Ümit Meriç'e göre, orucun insan psikolojisi üzerinde faydası; kulluğu idrak etmek, fani bedenın zavallılığını keşfetmek, ruhunun varlığı ile tanışmak ve ruhla bedeni birbirinden ayırıştırmaştır. Ümit Meriç, Mehmet Zahit Kotku'nun *Tasavvufî Ahlâk* adlı beş ciltlik eserini okuduktan sonra *sükût orucu* tutmuştur.⁴²⁹

Ümit Meriç'e göre namazla yıkanmayan, oruçla tezkiye edilmeyen bir ruhta, posalar birike birike sonunda o ruh çamurlaşır. Çamurlaşan o ruhu temizlemek için artık tıbbî müdahaleye ihtiyaç baş gösterir. Bu tür ilâçla müdahalenin başarısını Batı'da ve Doğu'da pek çok psikiyatr tartışmaktadır.⁴³⁰

Ümit Meriç, İslâmiyet'in beş temel şartından biri olan *hac* ibadetine ilişkin görüşlerini beyan etmiştir. Ona göre hac, insanın tarihte ve coğrafyada en uzak ufuklara taşındıktan sonra, zamanı ve mekânı sıfırlaması demektir.⁴³¹ Ümit Meriç, Kâbe'nin insanoğlunun yeryüzündeki var oluşundan başlamak üzere bugüne gelene kadar beşer tarihi için en önemli sıfır noktası olduğu kanaatini taşımıştır. Kâbe'nin Cennet'ten düştükten sonra Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın Arafat'ta buluşması hasebiyle dünyadaki varlığımızın sıfır noktası olduğunu düşünen Ümit Meriç, hac yaparken zamanın farklı katmanlarında kendi varlığını nasıl bulduğunu şöyle anlatmıştır: “Kâbe, ilk babamızın gördüğü ilk mekân. Orada evvela Hz. Âdem ile aynı mekânda olmanın getirdiği bir zaman sıfırlanması yaşadım. Zamanı aştım ve onunla adeta çağdaş oldum. İlk annemizle ilk babamızın buluştuğu, beşeriyetin ilk evinin olduğu yer orası. Sonra Hz. İbrahim (as)'in Hacer validemizi getirmesi, Hz. İsmail'in oradaki var oluşu, zenzemi çıkarmış olması ve benim hâlâ o sudan içmekte oluşum Hz. İsmail'den bu zamana kadar bütün beşeriyetin beslendiği ana kaynaklardan birisi olarak beni tekrar Kâbe'ye ve zenzeme bağlıyor. Asıl benim için zirve olay Hz. Peygamber'in orada dünyaya şeref vermiş olması. Evi Kâbe'nin çok yakınında. Vahiy öncesi dönemde Hacerül Esved taşının O'nun (sas) mübarek eliyle oraya konmuş olması beni bu sefer asr-ı saadete taşıyor, Hz. Peygamber ile buluşturuyor ve kendimi ashaptan birisi olarak hissediyorum. Hz. Ebu Bekir ile Hz. Âişe ile görüşüyorum. Hz. Ömer'in adaletli tavrını tadıyor, Hz. Osman'ın hilmiyle

⁴²⁸ MERİÇ, Ümit; **Dualar Ve Aminler**, s. 41.

⁴²⁹ MERİÇ, Ümit; **İçimdeki Cennete Yolculuk**, s. 157.

⁴³⁰ **A.g.e.**, s. 44

⁴³¹ **A.g.e.**, s. 138.

rahatlıyor, Hz. Ali'nin ilmiyle cömertleşiyorum. Bütün ashapla bir arada yaşadığımı hissediyorum ve tavafımı onlarla yapıyorum. Hz. Peygamber'in hemen arkasında bir tavafa katılmış oluyorum. Hz. Peygamber'in yaşadığı yerler hakkında bilgimiz var; ama mübarek adımlarının değdiğinden emin olduğumuz asıl mekân Kâbe'nin çevresidir. Bu bakımdan tavaflı yaparken Hz. Peygamber'in mübarek ayak izlerine adımlarımı atmak gibi cesaretli bir şerefe layık görüldüğüm için Cenabı Hakk'a şükretmekten kendimi çok âciz hissettim. Şu halde asr-ı saadet de dahil kendimi var oluşun zaman yelpazesine yerleştiriyorum. Kâbe mekânında bulunmak benim için asr-ı saadete kadar yaşayan bir insan olma gibi yıllarımı binlere katlatıyor. Ömrüm uzuyor. Yaşamış olduğum zaman dilimi birdenbire bereketleniyor ve ben var oluştan asr-ı saadetin içine kadar gelen zamanı birden yaşamış olarak kendimi hissediyorum.”⁴³²

Ümit Meriç, hacca dünyanın farklı yerlerinden farklı ırk ve kimliklere sahip müminlerin bir araya gelmesini şöyle değerlendirmiştir: “Müslüman oluşum sosyologluğumu rafa kaldırdı. Sosyolog olarak bu idrake hiçbir zaman gelemedim. Dar bir sosyologluktan geniş bir sosyologluğa sıçramama yol açtı. Bütün beşer tarihi ve bütün beşer coğrafyası için düşündüm ve dua ettim. Benim sosyologluk kalıplarımı da kırdı hacı olmak. Hem bugün yaşayan Müslümanlarla tanışmak itibarıyla hem daha önce yaşamış olanlar için dua etmek dolayısıyla hem de benden sonra kıyamete kadar yaşayacak olan ve oraya gelecek olan Müslümanlar dolayısıyla tarih ve coğrafya eksenlerim sonsuza kadar uzamış oldu. Dolayısıyla sosyologluk kimliğini çok aşan bir Müslümanlık idraki kazanmış oldum hac sayesinde.”⁴³³

Ümit Meriç, İslâm inancında önemli yeri olan dua üzerine de eğilmiştir. Dualara çok önem vermiştir. Ona göre, dua geleceğimizin bilgisidir; dualarla geleceğimize tasarruf ediyoruz. Dua, en geniş özgürlük alanıdır.⁴³⁴ Dua, şahsiyetimiz sınırlarını çizmektedir: “Ben dua ettikçe varım, dua ettikçe var oluyorum ve dua

⁴³² ÖZDEMİR, Şemsinur; “Prof. Dr. Ümit Meriç: Hacı Olmak Sosyologluk Kalıplarımı Kırdı”, **Ailem** (iç.), 22 Aralık 2006, Sayı: 211, s. 33-34.

⁴³³ A.g.m., s. 37.

⁴³⁴ MERİÇ, Ümit; **İçimdeki Cennete Yolculuk**, s. 124.

ettikçe kendimle tanışıyorum.”⁴³⁵ Aynı zamanda dua, meçhule yollanan bir mektuptur.⁴³⁶

Ümit Meriç, dünyanın geleceğinin İslâmiyet’le müşerref olmasını istemiştir.⁴³⁷ Allah İslâm ümmetini İslâmiyet’e layık etsin. Ümit Meriç kadınlar için şu duayı yapmıştır: “Mevlâ’yı bulmak hakkı niye yalnız Mecnunlara veriliyor? Leylaların da en az Mecnun kadar Mevlâ’yı bulma hakkı var. Ve bu hak kıyamete kadar bakidir. Bizi Seni bulan Leyla’lardan eyle, Mevlâm!”⁴³⁸ Tüm Türkiye İçin yapmış olduğu dua: “Kimliksizleşen, fakirleşen, üçüncü dünyalılaşan Türkiyemi sırtına alıp kaldıracak; ona yeni bir güven, yeni bir heyecan, yeni bir anlam kazandıracak olan, yeni bir ruh üfle Ya Rab! Ruhsuzlaşan bedenini kanatlandır ülkemin!”⁴³⁹ Okuyucusu için yapmış olduğu dua: “Şimdi de bütün hayır dualarım senin için. Geç kalsam da, demek ki anı şimdi gelmiş. Allah’ım, bütün iman kardeşlerimin ve insanların hayırlı dualarını, en hayırlı zamanında kabul eyle.”⁴⁴⁰ Duaları için Allah’a yaptığı teşekkür: “Allah’ım anında kabul ettiğin dualarım var; anında değil de, kısa ya da uzun bir süre sonra da kabul etmeyeceğini bildiğim (artık benim de gerçekleşmeyeceğinden emin olduğum için istemediğim) dualarım var. Anında kabul ettiğin, dualarımı hemen değil, neden sonra kabul ettiğin için, bazı dualarımı ise hiçbir zaman kabul etmeyeceğin anlaşılmış olduğu zaman için, Sana sonsuz hamd ü senalar olsun.”⁴⁴¹

Ümit Meriç, bir Müslüman kimliğiyle beşeriyetin içine düştüğü durumu analiz etmiş ve çözüm önerileri sunmuştur. O, beşeriyetin içine düşmüş olduğu durumu *iman ve idrak zafiyeti* olarak tespit etmiştir ve çözüm önerileri sunmuştur: “Beşeriyetin bugünkü genel durumunu bir tek sıfatla değerlendirmem gerekirse çok 'nankör' olduğu kanaatindeyim. 20. yüzyıl insanından 21. yüzyıl insanına devredilen en önde gelen ortak nitelik "nankörlük." Neden ve hangi açılardan nankörlük? Örnek vereyim; aileler çocuklarının namaz kılmasını istiyorlar... Çocuklar namaz kılmayı

⁴³⁵ A.g.e., s. 168.

⁴³⁶ A.g.e., s.175.

⁴³⁷ SEZGİN, “Ben Sportmen Bir Hacıyım”, s. 11.

⁴³⁸ MERİÇ, Ümit; **Dualar ve Aminler**, s. 50.

⁴³⁹ A.g.e., s. 150.

⁴⁴⁰ A.g.e., s. 26.

⁴⁴¹ A.g.e., s. 22.

sevmiyorlar. Büyükler onlara neden namaz kılmaları gerektiğini anlatmıyorlar. Ben, kızıma ve arkadaşlarıma şunu söylüyorum: Hiç vücudunuzu, size verilen muhteşem bu makineyi hiç düşündünüz mü? Nasıl bir servetin üstünde oturduğunuzu, nasıl bir serveti gittiğiniz her yere taşıdığınızı hiç düşündünüz mü?.. Bir namazınızı sağ gözünüz için kılın. Ondan sonraki günün namazını da öbür gözünüz için kılın. Namazlarınızı; üzerinde hiçbir hakkınız olmayan bu vücudunuzu size vermiş olan Büyük Güç'e karşı minnetinizi ifade için kılın... Yani şükür meselesi... Evet. İmanın yarısı sabır, yarısı şükür denir. Bütün beşeriyet olarak, içinde bulunduğumuz kötüleştirdiğimiz ekolojik- kozmolojik şartlara rağmen yaşamaya devam ettiğimiz dünyamız için; bu dünyayı bize vermiş olan büyük kuvvete karşı fevkalade minnettar olmamız lazım geldiği kanaatindeyim. Fakat beşeriyetin, imanın önde geldiği yüzyıllara rağmen bu kadar bakar kör olmasının en büyük mutsuzluk sebebi olduğu kanaatindeyim. Bu problem önce idrak zafiyeti, sonra *iman zafiyeti*. İdrakimizi bu konularda acaba niye açmıyoruz? Beşeriyet olarak bunu düşünmek mecburiyetindeyiz. Dinler öldü, kiliseler kapanıyor, camilerde saflar giderek azalıyor deniyor. Öbür taraftan da insanlık giderek daha mutsuz hale geliyor. Bize rağmen bozulmayan bu düzen içinde, böyle bir kâinatı bize vermiş olan Yaratıcıya karşı bakar kör hale gelmemiz beşeriyet olarak mutsuzluğumuzun ilk ve son sebebidir. İlmimiz arttı; ama idrakimiz azaldı, cüceleştik. İlmimiz bizi büyük ölçüde imansızlığa götürdü. 18. yüzyıldan başlayan pozitivistimin mekanik anlayışının beşeriyetin bir kısmını getirmiş olduğu nokta burası. Fakat burası sürünün geldiği yer. Beşeriyetin kurmaylarının bu yerlerden çok başka yerlerde at koşturmakta olduklarını okuyorum, görüyorum, biliyorum.⁴⁴² Ümit Meriç'in bireysel çözümü iman ve idrak bakış açısı, toplumda ve yeryüzünde yansımalarını şu şekilde bulacaktır: “Allah'ın yap dediklerini yaparak, yapma dediklerini yapmayarak... Bu konuda hiçbir şüphem yok. Benim imanım öğretilmiş bir iman değildir, keşfedilmiş bir imandır. Genetik kodumun dışında ben hiçbir dini terbiye almadım ve benim İslamiyet'e gelişim herhangi bir Zürihlinin Müslüman olmasından çok da farklı değildir. Ben İslami bir terbiye almadım, ben ilmi bir terbiye aldım. Fakat bu ilmi terbiye sürecinin içindeyken, özellikle Batı tipi sosyoloji, bir öncekinin bir sonrakini

⁴⁴² GÜNDEM, “Prof. Dr. Ümit Meriç: Beşeriyet Nankörlük İçine”, s. 6.

nakleden, kılıçtan geçiren teoriler zincirlemesi şeklindeki sosyoloji anlayışının... Yani –Batı için hazırlanmış teoriler anlayışının– beni hiçbir yere götüremeyeceğini idrak etmemden sonra onunla beraber *Kütüb-ü Sitte*'yi okudum, *Kur'an-ı Kerim*'i pek çok mealinden ve tefsirinden okudum. Ve kendimi gözaltına aldım. Bir gözlem alanı olarak, kendi idrakime kendi idrakimi yönlendirdim. Ders çalışır gibi kendi üzerimde çalıştım. Neleri düşünüyorum, neleri hissediyorum, ne gibi tevafuklar karşıma çıkıyor, ne gibi rüyalar bana gösteriliyor... Hayatımı çok sıkı bir disiplin altında incelemeye başladım. 'Ben size şahdamarınızdan daha yakınım' buyuruluyor. Çok kısa bir zaman sonra Cenab-ı Hakk'ın bana şahdamarımdan daha yakın olduğunu fiilen hissettim. 'Bana yürüyerek gelene ben koşarak giderim' hakikatini kendi nefsimde, kendi iç dünyamda yaşadım. Dolayısıyla bunu bir başkasına ispat etmeme ihtiyaç yok. Bunun ispatını ben kendi içimde yaşadım ve bunun böyle olduğunu biliyorum. Bu içe bakışla ben kendimde çok fazla şeyler buldum. Hiçbir kitabın bana vermeyeceği kadar muhteşem bir kitabın benim elime verilmiş olduğunu kendi idrakim ve kendi vücudum sayesinde keşfettim. Şu bakar körlükten kurtulmak için; insan kendisiyle baş başa kalması, kendi kendisiyle tanışması, kendi kendisini idrak etmesi, kendi kendisini Allah'ın bir eseri olarak sevmesi ve beğenmesi ve sonra kendisinden çıkarak karşısındakine de yaradılışın bir şaheseri olarak bakması lazım. Farklı bir perspektiften bakıyorsunuz. Bu tür bir bakış, varlığı, hayatı, insanı bu türlü algılama, insanın insanla, insanın tabiatla, insanın yaratıcıyla ilişkisinin niteliklerini de değiştirir. Tabii, Wallerstein henüz tasavvufa uzak. Ama Wallerstein birçok sezgilere de sahip olmaya başlamış. Mesela, 'Maddenin de hafızası vardır.' diyor Wallerstein. Bu noktaya gelindikten sonra ben Wallerstein'ın önünde birçok kapıların açılacağı kanaat-ı kamilesi içindeyim. Beşeriyet olarak galiba yetirince muzdarip değiliz. Yani insanlık bir arayış içinde; ama bunu çok da dillendirmiyor, biraz lakayt mı davranıyor? İnsanoğlu şu yahut bu şekilde kendisini aldatıyor. Sayılı olan nefeslerini aldatici işlerle geçiştirerek, o çok korktuğu ölüme hızla yaklaşıyor. Bu aldatici araçların başında maalesef –bugün son derece zararlı olduğuna inandığım– televizyon geliyor. Televizyon bir yerde beşeriyetin kendi kendisine yabancılaşmasında birinci derecede etkili. Çünkü sizi sizden alıyor. Şehirleşme oranı her geçen gün artıyor. Kır bitiyor, tabiat bitiyor... Bütün bunların bitmesi bizi yaradılıştan, yaradılışın güzelliğini temaşadan ve yaradılışın esrarındaki

ulviyeti idrakten uzaklaştırıyor. Şehirleşmeyle beraber beşeriyetin bir bilinemezcilik girdabına kapıldığını, insanın her türlü seçim imkânının sıfıra indirildiğini görüyorum.”⁴⁴³

Medeniyetler uzlaşımından yana olan Ümit Meriç,⁴⁴⁴ beşeriyetin gaflet içinde olduğunu düşünmüştür. Bu gaflet durumuna çözüm olarak, bir Müslüman kimliğiyle, beşeriyetin bütününün Müslüman olması yani kendisiyle tanışmasını istemiştir. Ümit Meriç için, bu bir kanaattir; ideoloji değildir. Beşeriyetin kendisiyle tanışmasının yöntemi ise *namaz*dır: “Namaz kılan bir beşeriyetin olması bütün şu anda mevcut olan, tarihte yaşamış olan medeniyetlerin hepsinin bugün yaşayan fertlerinin bir medeniyetin, bir toplumun parçası olarak değil, Hz. Âdem’den başlayıp son kıyamette gelecek olan torunumuza kadar devam eden insanlık zinciri içindeki bir fert olarak bakın toplumsal bir fert demiyorum bütün beşeriyetin içindeki bir fert olarak kendi kendisini tanıması toplumsal niteliklerinden vazgeçmemesi ama bunları bir başkasına karşı bir kalkan gibi ya da bir kılıç gibi kullanmaması, diline sahip olması, estetiğine sahip olması, ama hepsinden ötesi bir etiğe sahip olması kendine karşı, tabiata karşı ve Rabbülâlemîne karşı bir denge kurabilmesi kendi içinde onlarla bir irtibat kurabilmesi ancak *namazla* mümkün olabiliyor. Çünkü gerçekten de, hâb-ı gaflet içinde kanaatimce bütün beşeriyet. Hangi toplumun ferdi olursa olsun, ekonomik sorunlarını halletmiş olan fertler için de böyle ekonomik sorunlar içinde çırpınmakta olan beşeriyet için de böyle. Bir tek dünyada yaşıyoruz ve bu dünyanın bütün güzelliklerini yaşadığımız gibi bütün felaketlerini de ya da bütün sonlarını da birlikte yaşayacağız. Yani başladığı gibi bitecek bu kâinat, kendi ömürlerimiz nasıl başlayıp bitiyorsa; kâinatın da bir başlangıcı ve sonu olacak. Bize verilen ömür süresi içinde bu şuura gelerek bu sondan sonraya kendimizi hazırlamamız lazım. Bunu da ancak İslâmiyet’in getirmiş olduğu *namaz*, *dinin direği* *namaz*, yani ben namazın çok önemli bir *bilgi kaynağı* olduğu kanaatindeyim. Zaten İbni Sinan’ın bir sözünü sık sık tekrarlarım: ‘Ne öğrendiysem secdede öğrendim’,

⁴⁴³ A.g.m., s. 6.

⁴⁴⁴ Ümit Meriç, medeniyetler arası çatışma kavramını yanlış bulmuştur. Gerçek medeniyet, başka bir medeniyete saygılıdır, demiştir. Ona göre, her medeniyet kendi medeniyetini üstün medeniyet olarak görür. Bu bağlamda Ümit Meriç, kendi medeniyetimizi, en son Peygamber’in ümmeti ve en son dinin temsilcileri olma olmamız hasebiyle en üstün medeniyeti kuran ve kurma şansına bundan sonraki yüzyıllar için de sahip olan tek medeniyet olarak değerlendirmiştir (MERİÇ, Ümit; **İçindeki Cennete Yolculuk**, s. 110).

demıştır. Bu bakımdan bu medeniyetler çatışması yok, şu an olmasını dilediğim bir medeniyetler uzlaşması var. Ama Rabbülâlemîn eğer kâinatımıza, dünyamıza, bize mühlet verecekse, verilen bu mühlet zarfında da kendi kendimizle tanışmamız ve A ya da B toplumunun, burjuvazi-işçi sınıfının ya da işsiz bir ailenin ferdi olmanın çok ötesinde tek başına bir tarihte doğan ve bir tarihte ölecek olan kendimizle ilgili tanışma sürecimizi bitirip kâinatla olan en geniş diyalog sürecimizi tamamlamamız lâzım geliyor. İşte bunu da dediğim gibi kendi kendimizle tanışmadan yapamayız. Hiçbir ilim, hiçbir kütüphane, yani ilimler çok önemli burada bize bilgi aktarırlar, ama bunlar edinilmiş bilgi olur. Hâlbuki öbürü Rabbülâlemînle birebir kuracağımız temas ise bizzat kendimizin kazandığı bilgidir. Sadece bize özgü bir bilgidir, çünkü Rabbülâlemîn her birimizle ayrı ayrı temas kuruyor, nasıl her birimize ayrı ayrı ömür rızık veriyorsa, her birimizle de ayrı ayrı irtibat kuruyor, bu irtibatı yakalamak, bu irtibatı yoğunlaştırmak gerekiyor. O zaman zaten bırakın medeniyetler çatışması ve uzlaşmasını yani bütün fertlerin fertlerle barışık olduğu bir dünya düzeni olacaktır ki idealimiz de budur.”⁴⁴⁵

Ümit Meriç’in, İslâm coğrafyası üzerinde en çok sevdiği şehirler: Mekke, Medine ve İstanbul’dur.⁴⁴⁶ Ona göre, Mekke İslâm’ın kalbi, Medine ise ciğeridir. Nasıl kalp, kirli kanı, akciğerle birlikte temizliyor ve onu musaffa hale getirip vücuda geri yolluyorsa, bu iki şehir de ümmet-i İslâm’ı benzer bir şekilde temizleyip, arıduru yapıp geldikleri yere geri yolluyor. Yani Kâbe, dünyaya Allah ile Habibinin berrak aşkını pompalayan dev bir kalp.⁴⁴⁷ Ümit Meriç, Peygamber müjdesi olma konumu ile de İstanbul’a⁴⁴⁸ ayrı bir önem vermiştir.⁴⁴⁹

Ümit Meriç, 2010 yılında Asya’dan Avrupa’ya yüzerek geçmiştir. Yüzmenin genetik hafızasında var olduğunu, bu yarışmayla adeta bedeninin bir Rönesans yaşadığını söylemiştir. Ümit Meriç, yüzmeye alakalı “çocuklarınıza yüzmeyi öğretiniz” hadis-i şerifine de atıfta bulunmuştur. Yarışmaya, Asya ve Avrupa’yı kulaçlarla kucaklaştırmak amacıyla katılmıştır. Ayrıca bu yarışmayı, hem *dinî* ve

⁴⁴⁵ DAŞTAN, *Ümit Meriç’in Sosyoloji Dünyası*, s. 76-77.

⁴⁴⁶ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 146.

⁴⁴⁷ A.g.e., s. 142.

⁴⁴⁸ Ümit Meriç İstanbul üzerine kapsamlı bir çalışma yapmıştır (MERİÇ, Ümit; *Seyyahların Aynasında Şehirlerin Sultanı İstanbul*, Albaraka Türk Yayınları, İstanbul, 2010).

⁴⁴⁹ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 71.

hem de millî bir görev olarak torunlarına bırakabilecek bir ufuk çizgisi olarak değerlendirmiştir. En önemlisi o, Cenab-ı Hakk'ın bedenine lütfetmiş olduğu güçleri keşfetmekle vücuduna karşı saygısı ve dolayısıyla da Cenab-ı Hakk'a olan minnetinin katmerleştiğini vurgulamıştır.⁴⁵⁰ Ümit Meriç, bir başka yazısında Avustralya'da başlayan, dünyayı dolaşan bir sabah ezanıyla Avrupa ve Asya'yı İstanbul'da birleştirmiştir.⁴⁵¹

Özetle, Ümit Meriç, İslâmiyet'i dışarıdan öğrenmemiştir; bizzat kendi tarafından keşfetmiştir.⁴⁵² Ona göre, İslâmiyet bir şereftir, bu şerefe liyakat kesbetmek lazımdır.⁴⁵³ İslâmiyet çok ciddi bir dindir.⁴⁵⁴ İslâmiyet ciddi bir hayat programıdır. Müslümanlık derin bir inançtır.⁴⁵⁵ İslâm dininin mukaddes kitabı Kur'an-ı Kerim, insanların huzura ermesi için bir lütuftur.⁴⁵⁶ Ümit Meriç, derinlemesine İslâmiyet analizi yapmıştır. İslâmiyet'in temel düsturları üzerinde durmuş sosyoloji perspektifiyle toplum hayatındaki yerine de değinmiştir. Ümit Meriç, İslâmiyet'e ilişkin yorumlamalarında yöntem olarak önce inanma sonra anlamayı önemsemiştir. Beşeriyetin geleceği için İslâmiyet'i öngörmüştür. Ona göre, beşeriyet ancak İslâmiyet ile huzur bulur. Bu bağlamda Müslümanların da İslâmiyet'in izzetine layık olması gerekmektedir. Ümit Meriç'e göre, kâinat Hz. Peygamber hürmetine kurulmuştur. Hz. Peygamber var olduğu için, her şey var kılınmıştır. Bu noktada Ümit Meriç, Hz. Peygamber'in ümmetine dâhil olabilme ve İslâmiyet'e layık olabilme ümidi içinde olmuştur.⁴⁵⁷ “Ne kadar isterdim Ya Rasûlullah! Sen nefes alırken yeryüzünde nefes veren bir incecik ot olmak ve Sen Sevr'e tırmanırken Kademinin altında yan yatıp Hakk'a secdeye varmak, ne kadar isterdim Ya Rasûlullah!...”⁴⁵⁸ Ümit Meriç'e göre, Kur'an-ı Kerim, Hz. Peygamber'in

⁴⁵⁰ SEZGİN, “Ben Sportmen Bir Hacıyım”, s. 11.

⁴⁵¹ MERİÇ, Ümit: “Sabah Ezanları”, **Beş Vakit İstanbul Kalbiyle Yazan 5 Kalemde Namazın Güzellikleri** (iç.), Hayykitap, İstanbul, Eylül 2008, s.7-23.

⁴⁵² MERİÇ, Ümit; **İçimdeki Cennete Yolculuk**, s. 47.

⁴⁵³ A.g.e., s. 168.

⁴⁵⁴ A.g.e., s. 133.

⁴⁵⁵ A.g.e., 128.

⁴⁵⁶ A.g.e., s. 132.

⁴⁵⁷ MERİÇ, Ümit; **Dualar ve Aminler**, s. 10.

⁴⁵⁸ A.g.e., s. 13.

en büyük mucizesidir. Allah'ın yolunu şaşırmış beşeriyete, Hz. Peygamber'in elleriyle lûtfettiği ezeli rehberdir.⁴⁵⁹

⁴⁵⁹ A.g.e., s. 17.

SONUÇ YA DA CEMİL MERİÇ VE ÜMİT MERİÇ’İN İSLÂMİYET’E DAİR GÖRÜŞLERİNİN KISA BİR MUKAYESESİ ÜZERİNE

Din, sosyal bir gerçeklik olarak hem toplumun hem de insanın hayatında her zaman var olmuştur ve var olmaya da devam edecektir. Bu çerçevede İslâmiyet, insanlığa hitap eden bir din ve inanç sistemidir. İslâmiyet, ne bir ideoloji ne sadece ekonomik ve politik yapı ne de felsefî bir dünya görüşüdür. İslâmiyet, insanlığa seslenen engin bir inanç sistemi ve hayat düzenidir. İslâmiyet, aynı zamanda evrensel bir değerler sistemidir. İslâmiyet, bir hayat tarzıdır. İslâmiyet, birden çok yönü olan bir dindir. İşte, bu yüzden İslâmiyet, insanlığın ve düşünürlerin ilgi odağında olmuştur. İslâmiyet üzerine çok sayıda fikir insanı kafa yormuştur. Bu fikir adamları arasında Cemil Meriç ve Ümit Meriç önemli bir yere sahiptirler.

Cemil Meriç, Türk fikir dünyasını besleyen önemli kaynaklarından biridir. Eserlerinde çok farklı konulara yoğunlaşmıştır. İçinde yaşadığı toplumun meselelerine kafa yormuştur. Yaşadığı toplumun vicdanı olmuştur. Ümit Meriç’in ifadesiyle insanla ilgili hiçbir şey Cemil Meriç’e yabancı kalmamıştır.⁴⁶⁰ Cemil Meriç, insanımızın iradesine vurulan kemendi kırmak, ellerine vurulan zincirleri, ayaklarına konulan prangaları parçalamak istemiştir. Cemil Meriç, Fransız düşüncesinden Hint felsefesine, Rus romanından İran şiirinde kadar farklı alanlarda gezinmiş ve kendi ülkesinin irfanında karar kılmıştır.

Cemil Meriç, asrımızda dünya kültürünü kendi ülkesine taşıyan ve Türk irfanını dünya kültürü ile barıştıran insandır. O düşüncenin *gök kuşağını bütün renkleriyle* seven ve sevdiren hocadır. Bir müftü torunudur ve adı, dünyaya geldiğinde, Kur’an-ı Kerim’in iç sayfasına yazılmıştır. Ölürken son söylediği cümlelerden biri, “Muhammed, sevgilim” olmuştur. O, bu başlangıç ile bu son arasına, bütün dünya kültürünü, kendi ülkesinin irfanı ile birlikte sığdırmış ve onların

⁴⁶⁰ DAŞTAN, *Ümit Meriç’in Sosyoloji Dünyası*, s. 78.

rengarenk ebemkuşağını beyin ve gönül prizmasından geçirerek tek bir güneş hüzmesine geri döndürülmesini bilmiştir.⁴⁶¹

Cemil Meriç, hayatının son dönemlerinde Şarka, dolayısıyla İslâmî literatüre eğilmiştir. Fakat, bu durum Cemil Meriç'in zihinsel serüveninde istikamet değişikliğine neden olmamıştır. Ümit Meriç'e göre, istikametler istikametini değiştirmiş ama Cemil Meriç istikamet değiştirmemiştir. Hayatının sonuna kadar Marksist kalmış, bir düşünce sistemi olarak Marksizm'den hiçbir zaman vazgeçmemiştir. Cemil Meriç, bir yöntem olarak Marksizme ve Marx'a büyük saygı duymuştur. Ümit Meriç ise, sosyoloji tarihi derslerinde okutmuş olduğu şekli ile sosyolojisiyle Marx'la ilgili olarak verdiği dersler dolayısıyla Marx'ın beşeriyet'in en büyük dehalarından biri olduğu kanaatini taşımıştır.⁴⁶² Ümit Meriç, Marx'a dair şöyle demiştir: “Ben Marx'a bir sosyolog olarak çok hürmet ederim. Bende bir Marksizm düşmanlığı yoktur. Ama Marx benim için sosyolojik düşünce tarihinin büyük isimlerinden bir tanesidir. Yani ben onu bir ideolog olarak 19. yüzyıldan itibaren siyasi tarihe giren düşüncelerinin dışında bir sosyolog olarak onun yapmış olduğu tespitleri son derece önemli buluyorum. Ve birinci sınıf bir düşünür olarak ona saygı duyuyorum ama bu ideolojik manada Marxist olmam demek değildir. Bu bakımdan ben bir Weberci'yim de ben bir Proudhoncu'yum da ben bir Auguste Comtecu'yum da, yani bütün sosyoloji tarihinin büyük babalarının getirmiş olduğu hakikatlere saygılı olduğum gibi Marx'a da saygılıyım. Ben de Marx'ın gelişmeyen tarafı onun ideolojileştirilmiş olan tarafı, siyasallaştırılmış olan tarafı ve yani milyonlarca insanın ölümüne vesile edilen bir devrimin fikir babası olarak ilan edilmesine olan uzaklığımdır, bürüdetimdir. Yoksa tekrar ediyorum yani bir düşünce adamı olarak çok önemli çok büyük tespitler yaptığı kanaâtindeyim.”⁴⁶³

Cemil Meriç, *Kültürden İrfana* eseriyle okuyucularına istikamet göstermiştir. Bir nevi “ilk hedefimiz: İrfandır”, demiştir. Onu takip edenlerden bugün irfan ordusunu oluşturmuştur. Cemil Meriç, beşeriyetin kültürden irfana yönelmesinde,

⁴⁶¹ MERİÇ (YAZAN), *Avrasyalı Bir Düşünür Cemil Meriç*, s. 21.

⁴⁶² GÖÇER, “Prof. Ümit Meriç Yazan'la Cemil Meriç Üzerine: ‘Ulema-Aydın Tipimizin Bir Prototipi: Cemil Meriç’”, s. 6.

⁴⁶³ DAŞTAN, *Ümit Meriç'in Sosyoloji Dünyası*, s. 78.

doğru yolu gösteren rehberlerden biri olmuştur.⁴⁶⁴ Ümit Meriç'te babasının işaret ettiği noktadan devam etmiştir. Yani kültür denizinde yüzmüş, ama irfan sahiline çıkmıştır.⁴⁶⁵ Kısaca, Cemil Meriç, ümrandan uygarlığa gitmiş, ama kültürden irfana geri dönmüştür.⁴⁶⁶

Cemil Meriç, Türkiye'nin düşünce hayatına uzun yıllar yön vermiştir. Ümit Meriç babasından farklı bir yön tayin etmiş ve farklı keşifler yapmıştır. “Bazen babama çok benzediğimi hissediyorum. Mesela toz alerjim var ve aynı babam gibi öksürüyorum. Öksürdüğüm zamanlarda sanki ona yeniden kavuşmuşum gibi mutlu oluyorum. Baba-kız olarak mizaç anlamında çok benzeyen taraflarımız var. Heyecanımız, dilimizin kemiksiz oluşu, neşemiz, hassasiyetimiz ve ağlamalarımız birbirine çok benziyor. Babam son demlerine kadar ilim atıyla koştı, son anda at değiştirdi ve muhteşem bir şahlanışla ahirete gitti. Babamın ‘Muhammed sevgilim’ cümlesini söylemesi benim için gerçek bir mucizeydi.”⁴⁶⁷

Cemil Meriç'in *Jurnal*'de belirttiği üzere, “lisanaşına, hâlâşına, birduhter-i vefa-şiar”⁴⁶⁸ olan Ümit Meriç, çocukluğundan itibaren babasının refakatinde gerçekleşen, önemli insanların katıldığı ilim ve irfan sofralarından nasiplenmiştir. Bu bağlamda, Ümit Meriç, kültürümüzde “mum dibine ışık vermez” sözünü tekzip edenlerden olmuştur. Muazzam bir mumun dibinde oturup ışığı almış, yaymış ve halen de yaymaktadır. Büyük bir hakikat ve erdem kaynağının kıyısında oturup nasiplen(e)meyenlerin aksine Cemil Meriç'in imbiğinden sızan damlaları hikmet ilmeği ile dokumayı başarmıştır.⁴⁶⁹

Ümit Meriç, ilmin zirvesine çıktığı bir noktada ruhsal bunalıma girmiş, varoluşsal anlamda sorduğu sorulara sosyolojide cevap bulamamasının hayal kırıklığını yaşamıştır. Bu çerçevede sosyolojiden boşandığını, İslâmiyet ile evlendiğini dile getirmiştir. Ümit Meriç'in “Batı sosyolojisiyle ve oryantalizmiyle girdiği ilişki onu önce İslâmiyet ile tanıştırmış ve sonra İstanbul sayesinde

⁴⁶⁴ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 65.

⁴⁶⁵ A.g.e., s. 66.

⁴⁶⁶ A.g.e., s. 39.

⁴⁶⁷ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 65.

⁴⁶⁸ MERİÇ, Cemil; *Jurnal Cilt 2*, s. 211.

⁴⁶⁹ DAŞTAN, Ümit Meriç'in *Sosyoloji Dünyası*, s. 77.

yerlileştirmiştir. Ancak bu yerlilik Batılı, oryantalist bir yerlilik değildir. İstanbul sayesinde taşralaşmadan büyük İmparatorluk geleneğiyle buluşmuştur.”⁴⁷⁰

Ümit Meriç’in İslâmiyet’e yönelmesinde, “sosyolojiyi üç talakla boşadım ve İslâmiyet’le evlendim”⁴⁷¹ sözünün arkasında kendi hayat tecrübesi ve birkaç kuşak boyu devam eden tecrübeler vardır. Öte yandan hayalinde ki sosyolojiden alamadığı tatmini İslam kaynaklarını okuyarak ve İslâmiyet’i yaşayarak bulmaya başlamıştır.⁴⁷² “Benim hayatım secdeden önce ve secdeden sonra diye ikiye ayrılabilir. Yani hayatımda bir milat var. O da bir sabah ezanıyla ilk namazı kıldığım gündür.”⁴⁷³ Ümit Meriç, İslâmiyet’i dışarıdan öğrenmemiştir; bizzat kendi tarafından keşfetmiştir.⁴⁷⁴

Ümit Meriç, Batı sosyolojisi karşısında sükut-u hayale uğramış ve İslâmiyet üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak, Ümit Meriç sosyolojiyle, Batı sosyolojisiyle alakasını kesmemiştir; son yazdığı eser *Işık Batıdan da Gelir* buna örnek niteliğindedir. O, İslâmiyet’i cihanşümul bir inanç sistemi olarak tavsif etmiştir. İslâmiyet’i belli bir kalıp içerisinden okumamıştır. Ümit Meriç’in gelecek tasavvurlarında beşeriyetin İslâmiyet’le şereflenmesi isteği vardır. Bu konuda Müslümanların da İslâmiyet’e layık olması gerektiğini yazılarında vurgulamıştır. Dahası sosyoloji perspektifinden İslâmiyet’le bazı konuları ele almıştır. Ümit Meriç, kendisinin ifadesiyle bir “bilim arısı”⁴⁷⁵ olma görevini yapmış, ülkesinin dününe, bugününe ve yarınına katkı sağlamış, hâlen de sağlamaya devam etmektedir.

Cemil Meriç’in hayatına ışık tutan kitaplar Ümit Meriç’in de hayatına ışık tutmuştur. Amiel, Tanpınar ve Cevdet Paşa Ümit Meriç’in kendisiyle tanışmasında büyük rol oynamışlardır. Kendisini tanımaya başlamasıyla İslâmi okumaları başlamıştır. Kendisine ait olan ama kendisine ait olduğunu bilmediği yepyeni bir dünyanın, muhteşem bir kâinatın kapıları kendisine açılmıştır. Hasan Basri Çantay’ın Kur’an-ı Kerim meali, arkasından Elmalı’nın tefsiri, Kütüb-i Sitte, Buhârilere,

⁴⁷⁰ EĞRİBEL, “Bu Ülkenin Kanatları: Türk Halkının Annesi Olarak Ümit Meriç”, s. 39.

⁴⁷¹ MERİÇ, Ümit; *İçimdeki Cennete Yolculuk*, s. 38.

⁴⁷² A.g.e., s. 60.

⁴⁷³ A.g.e., s. 38.

⁴⁷⁴ A.g.e., s. 47.

⁴⁷⁵ MERİÇ, Ümit; *Türkiye Kanatlarınızın Altında*, s. 8.

Müslimler, Ebû Davudlar, Tirmiziler gibi irfan gökkuşaklarının altından geçerek *kültürden irfana* yol almıştır.⁴⁷⁶

Ümit Meriç, genellikle babası Cemil Meriç'in "okuyucusu" olarak tanımlanmıştır.⁴⁷⁷ Ümit Meriç, babası Cemil Meriç'le ortak yönlerini şu şekilde açıklamıştır: "Genetik özellikleri var tabi bana geçen. Babamla ruhen de benziyoruz, fiziken de. Önce düşünme kabiliyetine gelelim. Bu özelliklerden bana en az geçen düşünce kabiliyeti olsa gerek. Ben kendimi düşünce insanı olarak tanımlamıyorum. Benim bariz vasfım bir ilim insanı olmaktan ziyade bir ilham insanı olmamdır. Kelimeyi güzel kullanan, güzel yazan insanları seviyorum. Düşünce insanı değil, gönül insanıyım. Babam çok sağlam mantığı olan bir düşünürdü. Benim mantığım ise yürümeyi pek sevmez, hemen kanatlanır. Cemil Meriç hem düşünce, hem de ilhamla yazar; ben ise düşünceden ziyade ilhamla yazıyorum. Disipline gelirsek; babam çok disiplinli bir insandı, ben de öyleyim. Kendisi hiç üşenmezdi; on iki fikir kitabını gözlerini kaybettikten sonra yazması için onu kimse zorlayamazdı. Ben de hiç üşünmem, bu konuda babama benziyorum. İşimizi çok büyük ciddiyetle yaparız ikimiz de. Ülke olarak başımıza gelen felaketlerin en büyük sebebi olarak babam, sürekli 'Ciddiyetsizlik evladım' derdi. Kelam kabiliyeti... Konuşurken bazen babamlaştığımı hissediyorum. Sanki ben değil de o konuşuyor. Hatıralar, sadece tatlı değildi... Acı hatıralar da var. Babamın kör olduktan sonraki ağlamaları, asabi anları gibi. Ama hepsi hayatımın parçası idi, hepsini seviyorum."⁴⁷⁸

Ümit Meriç, "babamın devamcısı değilim ama babamın bir talebesi olarak artık kendi istediğim konularda nihayet çalışmaya başladım", demiştir.⁴⁷⁹ Ümit Meriç, babası Cemil Meriç'in, kendisindeki *dini gelişmeleri* de önce tepkiyle karşıladığını ancak, daha sonra dine yönelmesinden memnurluk duyduğunu, hatta

⁴⁷⁶ ARSLAN, Yüstra Mesude; Ümit Meriç'le Söyleşi, **Yağmur Dil-Kültür ve Edebiyat Dergisi** (iç.), Sayı:39, Nisan-Mayıs-Haziran 2008, s. 74.

⁴⁷⁷ EĞRİBEL, "Bu Ülkenin Kanatları: Türk Halkının Annesi Olarak Ümit Meriç", s. 36

⁴⁷⁸ GÖÇER, "Prof. Ümit Meriç Yazan'la Cemil Meriç Üzerine: 'Ulema Aydın Tipimizin Bir Prototipi: Cemil Meriç", s. 5.

⁴⁷⁹ A.g.m., s. 5.

kendisiyle dini deneyimleri paylaştığını birlikte namaz kıldıklarını ve babasına imamlık yaptığını bildirmiştir.⁴⁸⁰

Cemil Meriç, dine toplumların kendilerini ifade biçimi olarak, yani bir kimlik unsuru olarak yaklaşmıştır. Ona göre, toplum hayatında din olmazsa olmaz yeri başka bir olguyla doldurulamayan, toplumların ve fertlerin tamamını kuşatan bir olgudur. Cemil Meriç'e göre, din bir medeniyettir; hayatın kendisidir ve bir kurtuluştur. Dinin, toplum hayatında aktif bir rolü vardır. Evvela din, inananlara bir dünya görüşü kazandırır. Cemil Meriç'e göre, toplumlar dinsiz ve mukaddesiz olmaz. Cemil Meriç, bir dönem mukaddeslerinden sıyrılmak istenen Türkiye için İslâm dinin olmazsa olmaz bir unsur olduğu vurgusunu yapmıştır.

Cemil Meriç'e göre, İslâmiyet, içinde evrensel mesajlara sahip bir dünya görüşüdür. İslâmiyet, bütün beşeriyete hitap eden, hem dünyayı hem de ahireti ihata eden evrensel bir dindir. İslâmiyet, bir bütündür. Cemil Meriç, İslâmiyet'in insan ve devlet telakkisi üzerinde durmuş, onu diğer dinlerle mukayese etmiştir. İslâmiyet'in insan telakkisinden dolayı İslâm toplumlarında insanları birbirinden ayıran sınıflı yapılar ortaya çıkmamıştır.

Cemil Meriç, İslâmiyet'i etkin dünya sistemleriyle yorumlamıştır. Ona göre, İslâm dini gerçekleştirmiş olduğu insan modeli itibarıyla kapitalizme yabancıdır. Sosyalizm ise, Türkiye'de etkin olmak, yaşayabilmesi için İslâmi bir yüze bürünmek zorundadır.

Cemil Meriç, İslâm tarihinde oynadıkları rol ve önemleri nedeniyle tarikatlara yönelik tespitler yapmıştır. Tarikatları, İslâm dünyası için gördükleri vazifeler noktasında incelemiştir. Bazı noktalarda onların olumsuzluklarına da dikkat çekmiştir.

Cemil Meriç, İslâmiyet'in uzlaştırıcı toplum ve fertleri bir arada tutan, onları birbirine bağlayan yönlerini ön planda değerlendirmiştir.

Cemil Meriç, Batı'nın İslâmiyet algısını değerlendirmiş, bu algının yanlış olduğunu belirtmiştir. Hem Batılı aydınının hem de yerli aydınının da menfi İslâmiyet

⁴⁸⁰ A.g.m., s. 5-6.

özömlemesini kritik etmiştir. Bu bağlamda, Cemil Meriç Türk-İslâm medeniyetinin muhteşemliğini vurgulamış, Türk-İslâm medeniyetine bağılılığıyla şeref duymuştur.

Cemil Meriç, İslâm düşöncesinin zevalinde İslâm ruhuna aykırı taassubu, ulemanın durumunu da incelemiştir. Dahası Cemil Meriç, İslâm düşöncesini, insan düşöncesinin bütünüyle olan münasebetini kestiğı için eleştirmiştir. Ona göre, İslâm düşöncesinin bu yönü, İslâmiyet'in daha evrensel gelişmesine engel olmuştur.

Cemil Meriç, bir ilmihal ve reçete asla sunmamıştır. Müslüman olmak için Cemil Meriç okunmaz, ama iyi bir Müslüman olmak için Cemil Meriç'i okumak şarttır. Nasıl bir Müslüman olduğumuzun farkına varmak için şarttır. Yani kendi tarihsel kimliğimizi, varoluş sebebimizi, farklılığımızı kavramak için okumak şarttır. Cemil Meriç, bir düşünce adamıdır. Tarikat şeyhi, bir ermiş bir evliya değildir.⁴⁸¹

Ümit Meriç ise, dine ferdlerin ve toplumların hayatındaki işlevi itibariyle yaklaşmıştır. Ona göre, din hem insanla hem de toplumlar için aktif rol oynar. Dolayısıyla din, durağan değildir, yaşamın içinde olan bir olgudur. Din aklın karşısında durmaz hatta beşeriyetin yetiştirdiğı en akıllı insanlar peygamberlerdir. Ümit Meriç, dine yöneliş olayını tartışmıştır. Ona göre, insanlık var oluşunun sebebini aramıştır ve hep arayacaktır, dolayısıyla bu arayışta din sorulara verilecek sebeptir. Ümit Meriç'e göre, dine yöneliş olayının bir başka nedeni beşeriyetin Allah'ı özlemiş olmasıdır. Özellikle bu yönelişin İslâmiyet'e doğru olmasında diğer dinlerin insanları tatmin edememesi olarak değerlendirmiştir.

Ümit Meriç'e göre, İslâmiyet bütün dünyayı kucaklama gücüne sahip tek dindir. İslâmiyet, inanç ve ibadetler bütünüdür. İslâmiyet, bir şereftir. İslâmiyet'e mensubiyette layık olmak gerekmektedir. İslâm dini ferdin hayatını beşikten mezara tanzim etmiştir. İslâm dini, insanı kendine muhatap almıştır. Ümit Meriç'e göre, İslâm dininde insan eşref-i mahlukattır, yani varlıkların en şereflişidir. Böyle bir şeref, sorumluluğı da beraberinde getirmiştir. Dolayısıyla insanın Allah huzurunda sorumlulukları vardır.

⁴⁸¹ GÖÇER, "Prof. Ümit Meriç Yazan'la Cemil Meriç Üzerine: 'Ulema-Aydın Tipimizin Bir Prototipi: Cemil Meriç", s. 11.

Ümit Meriç, İslâmiyet'i ekonomik sistemlerle karşılaştırmıştır. Kapitalizmi gayri İslâmi olarak değerlendirmiş, fakat kapitalizmin yaşaması için İslâm esaslarına bürünmesi gerektiğini, kendini Müslümanlaştırması gerektiğini belirtmiştir. Ümit Meriç, sosyalizmi bir dünya sistemi olarak İslâmiyet'le bağdaştırmıştır. İslâmiyet'in gidemediği yerlerde sosyalizmi alternatif olarak görmüştür.

Ümit Meriç, İslâmiyet'in bir dünya sistemi olması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, Batı'da sosyolojiyi ortaya çıkaran şartlar, İslâmiyet'in getirmiş olduğu toplumsal esasların uygulanmamasından kaynaklanmıştır. Bir diğer sebep, İslam toplumlarındaki "koruyucu hekimlik"tir. Ümit Meriç'e göre, Batı'da sosyal sınıflar arasındaki uçurumun kalkması İslâm dünya görüşünün yoğuracağı insan tipinin mayalanmasıyla mümkündür. Bu anlamda Ümit Meriç dünyanın Müslüman olmasını İslâmiyet'le şereflenmesini istemiştir. Çünkü dünya hakiki manada Müslüman olmadığından gaflet içindedir, ayrıca toplumsal, sınıfsal ve ferdî egoizmler devam etmektedir. Ümit Meriç, İslâmiyet'in zevalini Müslümanların İslâmiyet'e layık olamayışında aramıştır.

Ümit Meriç İslâmiyet'i bir kimlik unsuru oluşturması yönüyle değerlendirmiştir. Avrupalılaşma, Batılılaşma gibi olaylar İslâmi kimliği tasfiye etmiştir. Ona göre, İslâm dini aile müessesine, kadının yerine, kadın ve erkeğin dengesine ve insanların yaşam biçimine kadar düzenlemeler getirmiştir. İslâmi kimlikten uzaklaşma bu unsurlarda bozulmaları beraberinde getirmiştir.

Ümit Meriç, İslâm peygamberine ve Kur'an-ı Kerim'e ayrı bir önem vermiştir. Ona göre, Hz. Peygamber, varlığın sebebidir. Kur'an-ı Kerim ise ezeli rehberdir.

Ümit Meriç, beşeriyetin sorunları üzerine düşünmüştür ve bireysel çözüm getirmiştir. Bireysel çözümünü sosyolojiyi *boşaması ve İslâmiyet'le evlenmesiyle* göstermiştir. Ümit Meriç, İslâm sosyolojisi çalışmaları yapmıştır. İslâm sosyolojisi biyografisi hazırlamıştır. Ona göre, bilimperestlik büyük ölçüde insanlığı imansızlığa götürmüştür. Hatta Ümit Meriç, kendi bilim kimliğini rafa kaldırıp bir Müslüman kimliğiyle beşeriyetin sorunlarına çözümler üretmiş, reçeteler sunmuştur. Bu çevrede İslâmiyet, ibadet esaslarını teşkil eden namaz, oruç, zekât ve hac gibi etkenler

üzerinde ayrıca durmuştur. Ümit Meriç, dini patriklerin hayatın esası olarak görmüştür, bu pratikleri yaşamıştır.

Cemil Meriç ve Ümit Meriç hayat serüvenlerinde İslâmiyet durağına uğramışlardır. Her ikisi de İslâmiyet'in gerçek, özgün yönlerini ele almış ve tartışmışlardır. İslâmiyet'le ilgili söylemleri belli bir düşüncenin kalıbından olmamıştır. Özellikle Batılı anlayışlara göre İslâmiyet'e yaklaşmamışlardır. İslâmiyet'in, tarihte ve günümüzde oynadığı rol itibarıyla, hakkını vermişlerdir. Her iki sosyologumuz İslâmiyet'i incelerken ortak noktalar üzerinde durmuşlarsa da farklılıkları da olmuştur. Örneğin, Cemil Meriç, İslâmiyet'i felsefî derinliğiyle ele alırken, onun muhtevasına odaklaşmıştır. Ümit Meriç ise daha çok İslâmiyet'i örtünme ve ibadetler bakımından ele almıştır. Ayrıca, Cemil Meriç İslâmiyet'i tahlil ederken İslam dininde ailenin yerine, kadının konumuna değinmemiş oysa Ümit Meriç, söz konusu alanları önemsemiştir. Cemil Meriç, İslâmiyet'in medeniyet oluşturmuş yönüne daha çok dikkat etmiştir. Ümit Meriç, İslâmiyet'in tüm boyutlarını ön plana çıkarmıştır. Ümit Meriç, dünyanın Müslüman olmasını istemiştir. Yeni bir Asr-ı Saadet beklentisinde olmuştur, yani Asr-ı cahillikten Asr-ı saadete çıkılmasını, beşeriyetin varoluşunun hikmetini öğrenmesini ve İslâmiyet'in güzelliklerinin yaşanmasını istemiştir. Oysa Cemil Meriç'in gelecek tasavvurunda böyle bir beklenti olmamıştır. Cemil Meriç, İslâm medeniyetine hayran olmuş Batı'nın karşısına İslâmiyet'i çıkarmıştır. Ümit Meriç ise, İslâmiyet'in tüm boyutlarına hayran olmuştur, İslâmiyet'i Batı'ya taşımıştır. Ümit Meriç İslâmi canlanma hareketlerinden bahsetmişken Cemil Meriç İslâmiyet'in yayılmasında işlevleri nedeniyle tarikatlar üzerinde durmuştur.

Cemil Meriç İslâmiyet'in gerçekleştirmiş olduğu toplum ve medeniyet harikalarını ön plana çıkarmıştır. Ümit Meriç, İslâmiyet'i insanlığa sunulmuş en büyük hediye olarak değerlendirmiştir. Ümit Meriç'e göre, İslâmiyet'in sunduğu mesaj önyargılardan ve Müslüman görünenlerin tutarsızlığından tam olarak anlaşılammıştır. Cemil Meriç, Batı'nın İslâmiyet'e yaklaşımının taraflı olduğunu ve İslâmiyet'i tam manasıyla anlayamayacaklarını ifade etmiştir.

Hem Cemil Meriç hem de Ümit Meriç, İslâmiyet'i iyi bilmişler ve İslâmiyet'e inanmışlardır. Cemil Meriç, Batı'ya Batı içinden bakıp, eleştirisini de Batı paradigması içinden getirerek yapmıştır. Cemil Meriç, Batı karşısına Osmanlı merkezli tarihi ve kültürü çıkarmıştır. Ümit Meriç ise, Batı karşısına dini yerleştirmiştir. Her ikisi de İslâmiyet'in bütün insanları kardeş sayan bir inanç olma yönünü önemsemişlerdir. Bu noktada İslâmiyet'in son büyük temsilcisi Devlet-i Aliyye'ye ayrı bir yer vermişlerdir.

Kısaca, Cemil Meriç ve Ümit Meriç Türk düşünce sahasında kendilerine ayrı bir edinmiş iki önemli düşünürümüzdür. Cemil Meriç, fikri kutuplaşmalarda bir yöne ait olmamıştır. Ümit Meriç, sosyoloji alanında özgün bir duruş sergilemiştir. Cemil Meriç ve Ümit Meriç düşüncenin farklı alanlarında kalem oynatmış, söz sahibi olmuşlardır. Baba- kız olmaları nedeniyle birbirlerine etkileri olmuş, aralarında benzerlikler olduğu gibi farklılıklar da olmuştur. Her iki düşünürümüz de İslâm dini üzerinde durmuş, İslâmiyet'in gerçek boyutlarını ön plana çıkarmış ve İslâmiyet'e hak ettiği değeri vermişlerdir.

KAYNAKÇA

- AÇIKGÖZ, Halil; **Cemil Meriç ile Sohbetler**, Doğu Kütüphanesi Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- AK, Mehmet Akif; “Pencerelerimiz Batı’ya Açılmış Değil, Kırılmıştır”, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 81-89.
- ALKAN, Ahmet Turan; **Doğu ve Batı Karşısında Cemil Meriç**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1993.
- ALVER, Köksal; “Cemil Meriç’in Sosyoloji Tasavvuru”, **Hece: Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç** (iç.), Sayı: 157, Ocak 2010, s. 343-349.
- ARMAĞAN, Mustafa; “Entelektüel Amel Edendir”, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 89-97.
- ARSLAN, Hüsamettin; “Arafta Bir Yalnızım”, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 127-141.
- ARSLAN, Yüstra Mesude; “Ümit Meriç’le Söyleşi”, **Yağmur Dil-Kültür ve Edebiyat Dergisi** (iç.), Sayı: 39, s. 74-77.
- ARSLAN, Ahmet; **İslâm, Demokrasi ve Türkiye**, Vadi Yayınları, Ankara, 1999.
- BENDIX, Reinhard; “Max Weber’in Din Sosyolojisi”, **Din Sosyolojisi Derlemesi** (iç.), Çeviren: M. Emin Göktaş, Derleyen: Yasin Aktay ve M. Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s. 191-213.
- BINDER, Leonard; “Oryantalizmin Yapı Çözümü”, **Postmedernizim Ve İslam Küreselleşme Ve Oryantalizm** (iç.), Derleyen: Abdullah Topçuğlu ve Yasin Aktay, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s. 170-224.
- BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan; **Din Sosyolojisi**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1985.
- ÇOŞKUN, Ali; “Toplumsal Düşünce Tarihinde Din Sorunu”, **Din Toplum ve Kültür Din Sosyolojisi ve Antropolojisine Giriş** (iç.), Derleyen ve Çeviren: Ali Çoşkun, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 7-23.

- CÜNDİOĞLU, Dücan; **Bir Mabel İşçisi Cemil Meriç**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÇETİN, Göksal; **Sağ ve Sol Karşısında Cemil Meriç**, Artus Kitap, İstanbul, 2007.
- DAŞTAN, Seçil; **Ümit Meriç'in Sosyoloji Dünyası**, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Haziran 2011.
- DURKHEIM, Emile; **Dini Hayatın İlkel Biçimleri**, Çeviren: Fuat Aydın, Ataç Yayınları, İstanbul, 2005.
- ER, İzzet; "Batı'da İslam Sosyolojisi Çalışmaları", **Altınoluk** (iç.), 1986-Temmuz, Sayı: 5, s. 29.
- GENÇ, Elif Süreyya; "Ümit Meriç Biyografisi ve Kaynakçası", **Türk Sosyologları ve Eserleri 1: Baykan Sezer'in İlk Kuşak Çalışma Arkadaşlarına Saygı, Sosyoloji Yıllığı: Kitap 20** (iç.), Yayına Hazırlayanlar: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 81-88.
- GÖÇER, Ülkühan; "Prof. Dr. Ümit Meriç Yazan'la Cemil Meriç Üzerine", **Çınar** (iç.), Sayı:78-79, Mayıs-Haziran 2001, s. 3-12.
- GÖÇER, Ülkühan; "Prof. Ümit Meriç Yazan'la Cemil Meriç Üzerine: 'Ulema-Aydın Tipimizin Bir Prototipi: Cemil Meriç'", **Çınar** (iç.), Sayı: 78-79, Mayıs-Haziran 2001, s. 3-12.
- GÖÇER, Ülkühan; "Prof. İlber Ortaylı'yla Cemil Meriç Üzerine", **Çınar** (iç.), Sayı: 78-79, Mayıs-Haziran 2001, s. 16-19.
- GOLDZİHER, Ignaz; "Hadis Kültüründe Yer Alan İncil Parçaları", Çeviren: Sami Şahin, **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi XII/1** (iç.), 2008, s. 487-493.
- GÜLER, Turgut; "Uyuşan Şuurumuza Alevden Bir Mızrak", **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 118-127.
- GÜNAY, Ünver; **Din Sosyolojisi**, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002.
- GÜNDEM, Mehmet; "Prof. Dr. Ümit Meriç: Beşeriyet Nankörlük İçinde", **Zaman** (iç.), 29 Temmuz 2001, s. 6.
- GÜRLEK, Dursun; "Cemil Meriç'i Nasıl Tanıdım", **Hece: Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç** (iç.), Sayı: 157, Ocak 2010, s. 404-407.

HALDUN, İbn-i; **Mukaddime 2. Cilt**, Çeviren: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2009.

HAMİDULLAH, Muhammed; **İslâm Peygamberi**, Çeviren: Mehmet Yazgan, Beyan Yayınları, İstanbul, 2011.

HANÇERLİOĞLU, Orhan; **İslâm İnançları Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994.

IŞIK, İhsan; “Tanzimat’tan Beri İslâm Düşüncesi Zeval Halindedir”, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 59-75.

IŞIK, İhsan; “Ümit Meriç”, **Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi Cilt 6** (iç.), Elvan Yayınları, Ankara, 2007, s. 2478.

JACQUES, Austruy; **Kapitalizm, Marksizm ve İslam**, Çeviren: Agâh Oktay Güner, Hûlbe Yayınları, Ankara.

KIZILÇELİK, Sezgin; **Zalimler ve Mazlumlar: Küreselleşmenin İnsanî Olmayan Doğası**, Anı Yayıncılık, Ankara, 2004.

KONUK, Osman; “Laleli’den Dünyaya Doğru: İstanbul Sosyoloji”, **Türk Sosyologları ve Eserleri 1: Baykan Sezer’in İlk Kuşak Çalışma Arkadaşlarına Saygı, Sosyoloji Yıllığı: Kitap 20** (iç.), Yayına Hazırlayanlar: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 19-23.

KÜRÜM, Zülfikar ve ZENGİN, Ertuğrul; “Prof. Dr. Ümit Meriç’le Mülâkat”, **Cemilmeric.net**, 9 Aralık 2005, s. 7.

MARX, Karl ve ENGELS, Friedrich; **Din Üzerine**, Çeviren: Kaya Güvenç, Sol Yayınları, Ankara, 1995.

MARX, Karl ve Engels, Friedrich; “Araplar ve İslam”, 16 Temmuz 2006.

MENTEŞEOĞLU, Mehmet; “İlk İşimiz Kendimizi Tanımak”, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 173-181.

MERİÇ, Cemil; “İslamiyet ve Kapitalizm”, **Köprü Dergisi** (iç.), Sayı: 15, s. 5-6.

MERİÇ, Cemil; “İntelijansıyamız İçtimai Bir Sınıfın Temsilcisi Değil”, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 141-149.

- MERİÇ, Cemil; “Mazinin Karanlıkları İçinde Kaybolan Bir Işık: Muallim Naci”, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 155-166.
- MERİÇ, Cemil; **Sosyoloji Notları ve Konferansları**, İstanbul, 2006.
- MERİÇ, Cemil; **Mağaradakiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- MERİÇ, Cemil; **Bir Facianın Hikâyesi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- MERİÇ, Cemil; **Jurnal Cilt 2**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- MERİÇ, Cemil; **Bir Dünyanın Eşiğinde**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- MERİÇ, Cemil; **Umrandan Uygarlığa**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- MERİÇ, Cemil; **Umrandan Uygarlığa**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- MERİÇ, Cemil; **Kırk Ambar Cilt 2**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- MERİÇ, Cemil; **Kırk Ambar Cilt 1**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.
- MERİÇ, Cemil; **Kültürden İrfana**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013.
- MERİÇ (YAZAN), Ümit; “Bir Osmanlı Sosyologu Olarak Ahmet Cevdet Paşa”, **Ahmet Cevdet Paşa (1823-1895) Vefatının 100. Yılına Armağan** (iç.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1997, s. 9-16.
- MERİÇ (YAZAN), Ümit; “Avrasyalı Bir Düşünür: Cemil Meriç”, **Çınar** (iç.), Sayı: 78-79, Mayıs-Haziran 2001, s. 21-23.
- MERİÇ, Ümit; **Cevdet Paşa’nın Toplum ve Devlet Görüşü**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2002.
- MERİÇ, Ümit; **21. Yüzyılın Eşiğinde Sosyoloji Konuşmaları**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2004.
- MERİÇ, Ümit; “Baykan Sezer ‘Farkı’nın Farkında Olmak”, **Sosyoloji Yıllığı-Kitap 11: Baykan Sezer’e Armağan, Baykan Sezer ve Türk Sosyolojisi** (iç.), Yayına Hazırlayan: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul, 2004, s. 18-20.
- MERİÇ, Ümit; “Merkezim Kız Kulesi Çevremse Tüm Kâinat”, **Barış Köprüleri** (iç.), Editörler: İlber Ortaylı, Eser Karakaş, Toktamış Ateş, Ufuk Kitap, İstanbul, 2005, s. 161-168.
- MERİÇ, Ümit ve KARIŞMAN, Selma Ümit; **Ebediyetin Huzurunda Ahmet Hamdi Tanpınar**, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006.

- MERİÇ, Ümit; **Babam Cemil Meriç**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.
- MERİÇ, Ümit; “Sabah Ezanları”, **Beş Vakit İstanbul Kalbiyle Yazan 5 Kalem**den **Namazın Güzellikleri** (iç.), Hayykitap, İstanbul, Eylül 2008, s.7-23.
- MERİÇ, Ümit; “Yeryüzü Bana Mescit Kılındı”, **Ezanın Yasaklı Yılları Yarının Ezanları** (iç.), Editör: Ayhan Yıldırım, Özge Yayıncılık, İstanbul, 2010, s. 101-126.
- MERİÇ, Ümit; “Cemil Meriç”, **Avanos-Kızılırmak 1. Kültür ve Sanat Günleri Avanos Yazarlar Buluşması Söyleşi ve Gezi Etkinlikleri** (iç.), Proje Yönetmeni: Mustafa Körükçü, Avanos Belediyesi Yayınları, Ankara, 2010, s. 291.
- MERİÇ, Ümit; **Dualar ve Aminler**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.
- MERİÇ, Ümit; **Seyyahların Aynasında Şehirlerin Sultanı İstanbul**, Albaraka Türk Yayınları, İstanbul, 2010.
- MERİÇ, Ümit; “Ümit Meriç’le Söyleşi”, <http://cemilmeric.net/arsiv/meric4/fildisikule/yenisafak.htm>, 30.01.2011, s. 2.
- MERİÇ, Ümit; **Türkiye Kanatlarınızın Altında**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- MERİÇ, Ümit; **Işık Batıdan Da Gelir**, Timaş Yayınları, İstanbul, 2012.
- MOMİN, Abdurrahman; “Din ve Gelişme: Gelişme ve Bütüncül Bir Çerçeve İslâmi Açıdan Yapıcı Bir Eleştiri”, **Din Toplum ve Kültür Din Sosyolojisi ve Antropolojisine Giriş** (iç.), Derleyen ve Çeviren: Ali Coşkun, İz Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 199-221.
- ÖZDEMİR, Hüseyin; “Batı Medeniyeti ve Cemil Meriç”, **Köprü** (iç.), Sayı: 81, Kış 2003, s. 12-13.
- ÖZDEMİR, Şemsinur; “Prof. Dr. Ümit Meriç: Hacı Olmak Sosyologluk Kalıplarımı Kırdı”, **Ailem** (iç.), 22 Aralık 2006, Sayı: 211, s. 33-37.
- ROBERTSON, Roland; “Din Sosyolojisinin Gelişimi”, Çeviren: Abdullah Topçuoğlu, **Din Sosyolojisi** (iç.), Derleyen: Yasin Aktay ve Emin Köktaş, Vadi Yayınları, Ankara, 2007, s. 213-237.
- RODINSON, Maxime; **İslam ve Kapitalizm**, Çeviren: Orhan Suda, Hürriyet Yayınları, İstanbul, 1978.
- SEZER, Baykan; **Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1981.

SEZER, Baykan; “Ümit Meriç Yazan Hakkında”, **Sosyoloji Yıllığı Kitap: 4 Tarih ve Sosyoloji, Ümit Meriç Yazan’a Armağan** (iç.), Yayına Hazırlayanlar: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, İstanbul, 1999, s. 7-8.

ŞAHİNER, Necmeddin; ”Risale-i Nurlar İmanın Bir Kalesidir”, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, İstanbul, Temmuz 2004, s. 215-220.

ŞAHİNER, Necmeddin; **Cemil Meriç’le Nur Sohbetleri**, Işık Yayınları, İstanbul, 2008.

ŞALGUNİ, Muhammed Rıza; **İslâm ve Modernizm**, Çeviren: Derviş Okan, Sorun Yayınları, İstanbul, 2005.

ŞEBBENDERZADE, Ahmet Hilmi; **İslâm Tarihi Cilt 1**, Sadeleştiren: Hüseyin Rahmi Yananlı, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2011.

ŞENTÜRK, Recep; “Cemil Meriç”, **Türkiye’de Sosyoloji (İsimler-Eserler) Cilt 1** (iç.), Editör: Çağatay Özdemir, Phoneix Yayınevi, Ankara, 2008, s. 1029-1048.

ŞERİATİ, Ali; **İslam Sosyolojisi Üzerine**, Çeviren: Kamil Can, Düşünce Yayınları, İstanbul, 1980.

SEZGİN, Rahime; “Ben Sportmen Bir Hacıyım”, **Zaman** (iç.), 24 Temmuz 2010, s. 11.

TAŞ, Kemalettin; **Din ve Toplum Karşısında Cemil Meriç**, Artus Kitap, İstanbul, 2007.

TOPÇUOĞLU, Abdullah ve AKTAY, Yasin; “Postmodernizm Akıl ve Gellner”, **Postmedernizim Ve İslam Küreselleşme Ve Oryantalizm** (iç.), Derleyen: Abdullah Topçuğlu ve Yasin Aktay, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, s. 255-269.

TUNCER, Hüseyin; “Nemesis’e İnat Körlüğün Nârını İlmin Işığına Çeviren Adamın Aforizmaları”, **Hece: Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç** (iç.), Sayı: 157, Ocak 2010, s.

TURNER, Bryan S; **Max Weber ve İslâm Eleştirel Bir Yaklaşım**, Çeviren: Yasin Aktay, Vadi Yayınları, Ankara, 1991.

TÜRKİYE DİYANET VAKFI İSLÂM ANSİKLOPEDİSİ Cilt 23, Ali Rıza Baskan Güzel Sanatlar Matbaası A.Ş., İstanbul, 2001.

UÇMAN, Abdullah; “Cemil Meriç İçin Birkaç Söz”, **Hece: Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç** (iç.), Sayı: 157, Ocak 2010, s. 392-396.

- ÜLGENER, Sabri F.; **Zihniyet ve Din İslâm, Tasavvuf ve Çözölme Devri İktisat Ahlâkı**, Derin Yayınları, İstanbul, 2006.
- ÜNAL, Ali; **İslam Bilim İnsan ve Tarih**, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul, 2008.
- YAVUZ, Hilmi; **İslam'ın Zihin Tarihi Bir Müslüman Aydının İslam Üzerine Düşünceleri**, Timaş Yayınları, 2010.
- YILDIRIM, Ercan; “Cemil Meriç, Mensubiyet ve İslâm”, **Hece: Bir Entelektüel Tedirgin Cemil Meriç** (iç.), Sayı: 157, Ocak 2010, s. 73-87.
- YILDIRIM, Ergün; “Ümit Meriç ve Türk Sosyolojisi'ndeki Yeri”, **Türk Sosyologları ve Eserleri 1: Baykan Sezer'in İlk Kuşak Çalışma Arkadaşlarına Saygı, Sosyoloji Yıllığı: Kitap 20** (iç.), Yayına Hazırlayanlar: Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 72-80.
- YILMAZ, Faruk; **Kur'an Mucizesi Roger Garaudy, Maurice Bucaille, Kaptan Cousteau ve Diğerleri**, Furkan Yayınları, İstanbul, 1983.
- YORULMAZ, Hüseyin; “Doğu-Batı Diye İki Ayrı Gerçeklik Yok”, **Bulutları Delen Kartal Cemil Meriç ile Konuşmalar** (iç.), Hazırlayanlar: Mustafa Armağan ve Sezai Çoşkun, Da Yayıncılık, Sayı: 22, İstanbul, Temmuz 2004, s. 31-59.
- WATT, W. Montgomery; “Körfez Savaşı Sonrası Müslümanlar Ve Hristiyanlar”, **Postmedernizim Ve İslam Küreselleşme Ve Oryantalizm** (iç.), Derleyen: Abdullah Topçuğlu ve Yasin Aktay, Vadi Yayınları, Ankara, 1999, 331-352.
- WEBER, Max; **Sosyoloji Yazıları**, Çeviren: Taha Parla, Deniz Yayınları, İstanbul, 2008.
- WEBER, Max; **Din Sosyolojisi**, Yarıncı Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- ZAKZUK, M. Hamdi; **Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşması**, Çeviren: Abdülaziz Hatip, Yeni Akademi Yayınları, İzmir, İstanbul, 2006.